

مؤلفی: مشہور اسلام فیلسوف لارندن طنطاوی جوہری.

نظام و اسلام

OSMAN ERGİN
KITAPLARI

No. 383

مترجمی:

ذاکر القادری.

«کریموف» مسینوف وشرکاسی» نك «شرق» مطبعہسى اوفادہ.

УФР.

электротипографія „восточная печать“

ТОВАРИЩЕСТВА „КРИМОВЪ ХУСДИНОВЪ“ и К^о.

1909

مؤلفی: مشهور اسلام فیلسوف لرن دن طنطاوی جوہری.

نظام و اسلام

مترجمی:
ذاکر القادری.

OSMAN ERGIN
KITAPLARI
No: 664

382

İSTANBUL
BÜYÜK
BELEDİYE
ATATÜRK

382

اوقاف، «شرق» مطبعہ سی.

УФЛ.

типографія „Восточная Печать“

Т-ва „Керемонъ, Хусанноъ и Ко.“

1909.

بر ايکى سوز:

حاضر مصدده الك زور فکرى عالمردن و مشهور فيلسوفلردن بولغان «طنطاوى جوهرى» حضرتلرينىڭ «التاج المرصع» و «اسلام» اسمنده ايکنچى بر کتابنى بونىن اول ترجمه اينگان ايدم. بو کتابلرنىڭ نىسخه لرينىڭ تيز تارالوى بى شول عالمنىڭ الك قدرلى اثرى بولغان «نظام و اسلام» نى ترجمه ايتارگه شوقلانردى. مدنيت، علم زور ايدقچه سرلرى آڭلاشلاچاق اسلام عقىده كلاجكده ينه عاليرهك يازله چق اثرلرنى آڭلارغه ياردم ايتار، اسلامنىڭ حقيقتنى آڭلاتور امله بو كتابنى روسياده غى دين قرداشلرگه عرض ايتهم.

كلاجكده عمومى دين بولورلق و بولاچاق اسلام باشينه ده باشقه دينلر باشينه كلگان بلالر كلمش و اهللرى طرفندن حمايت ايدلرپ حكمت و فلسفه لرى آباق آستوبنه تابنالمشدر. لىكن اخلاق، مدنيت فاضله (بگه يىنا كلاوچى دين اولمىش اسلامنىڭ استقبالى غايت زوردر. بو ايسه حاضرگى مدنيت ايله اسلام مديتلى قياس ايدوب هاكمه ايدوچيلرگه معلومدر.

آدمگه دينسن ياشاونىڭ ممكن بولماوى، آوروپاده غى دينلر كلاجكده گى مدنيتگه مساعد اولمالرلى ايچون آوروپاده زور فيلسوفى و عالم لىر «طبيعى دين» اسمنده دين تاسيس ايتارگه باشلاديلر. بونلرنىڭ حاضرگه قدر چىغارغان حكملرينىڭ كوبسى روح اعتباريله اسلامينكه يقيندر. بونى يازومىن مقصودم عقل و علوم زور ايدقچه آدملرنىڭ

اسلام حکملىرىنى ياقىنلاشۇلۇرىنى بىيان ايتىمىز .

اصول اديان كىلاچكىن اخلاق ، مدنيت واجتماعىزغە تائىپ
ايتارلىك روشدە مدرسەلەردە اوقىتۇرغە تىوشىدۇر . لىكىن مع التائىف
بورۇقغە خدمت ايدىۋىچىبار آز . آنلارنىڭ خدمتلىرى دە ھىچ ئىقتىدار
ايتىلمى . مدرسەلەردىكى ايشىكىلىرى بونداى كىشىلەر اىچون باغلىدۇر .
دىنى اصلاحات ، عالى مىسلىر بىرلىك مدرسەلەردە واسطەسىدىن باشقە
مىمكن توغلىرى . لىكىن بۇكىمى مدرسەلەردە اسلامنىڭ كىلاچكى كۈنلىرىدىن
توغل حاضرگى كۈندىن ونىگىزىدىن خبرسىز موللار قوللىنىدە خراب
اولمىقىدەلردۇر .

مدنيت آز بولسىدە آرامىزغە مجبورى صورتدە كۈرە باشلىدى .
«مدنيت كۈرەمى ، علوم حرام» دىيۋىب قىچقۇرۇچى آوروپا روحانىلارنىڭ
ھالىرىنى ، خرىستىيان دىنىدە بونلارنىڭ نىقتىر ضرۇرلىرى كۈتۈردۈلگۈنى
روحانىلارمۇ ، خاپىرلىرىدە تۈتۈسۈنلەر !

ذاكىر القادىرى .

ISTANBUL
BÜYÜK
BELEDİYE
ATATÜRK

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دنیاده بولغان هر نرسه نى ترقى اينارگه حاضرلاب ياراتقان
«الله» غه ورسولى اؤندمز «محمد» عليه السلام حضرتلرينه عبوديت
واهنرا منى عرض اينتم .

بعده :

عالم و فيلسوفلرنىڭ اڭ سوگان ولد تىلنگان نرسه لوى گون نىڭ
ماتور لغنى -- ير يوزنده گى نرسه لى و آلارنىڭ ترتيب و نظاملورينى
-- وهواده يوزوب نورلاريله دنيا نى زينتلانگان يىلدزلرنى فكلرلىك
و آلارنىڭ حاللورينى بىلمكدر . كون گه قارامق و فكلرلاب زور معنالر
چيقارمق ايله اڭ قاطى درجه ده امر ايتوچى قرآندىر . خدائى ، پيىر
و كوكلرنىڭ ياراتلورينده ، كىچى و كوندزلرنىڭ قصقه و اوزون اولورينىڭ ،
آدملر فئده سى ايچون دىنگىز و دريالرده بىورى طورغان كىمه ارده ،
كوكىدن صولر ايندروب يرنى تورگزوب آدملر حياتى ايچون لازم
بولغان نرسه لرنى چىغارويىنده الله نىڭ بىرلىگينه و آدملرنىڭ
كوندن فايده لنولورينه دلالت ايتتورغان علامتلر ، دليللر اولورينى
بيان ايتتور . (البقره ۵۰ آيت)

كائناتىدىن فايده لنورغه امر اينىكان آيتلر ايله قرآن طولودور .
لىكن قرآندىن اوزاقلا شوب هر طرفمىزنى خرافاتلر قابىلاچ دىنمىز

اسلامنىڭ بىلەن ئالىي فېئىرلەرنى ئاويلارغە ئامرايىتى ئاظر مەزىن چىقىدى،
ئاونىلىدى .

زىمانمىزدە ئىككى كۆچۈك ئىمىنلەرنىڭ كىتابلىرى، دەئىملىرى كۆنىنىڭ
ئىكىمەت، ئىسرائىلىيەت ۋە ئاممىگە رىغىت ئىتدەرە چىك ئالىي فېئىرلەرى ئايلە ئاويلودۇر .
بىنم غىفلىت ئاويلقوسىنىدىن ئاويلانوب دىنىيا ۋە ئاندىغى سىرلەردىن بىخىت
ئىبىزارگە ئاشلاوبىمە سىبب قىر ئان ئاولىدى . ئاشقە ئىمىنلەرنىڭ ئىمىنلەرنىڭ
فايدە ئىننە ئالمىغان ۋە قىتمە ئالارنىڭ كۆنىدىن زور مەئىنلەر چىغاروب بىر
مىمىنلەردىن بولودرغە ئالدى بولولرىنى بىلمى ئايدىم . قىر ئان كىبى
كۆنىدىن بىخىت ئىبىزارگە شوقلاندىرغان بىچ بىر كىتاب بولقدۇر . بىر ۋە كۆكلەر
نىڭ ئىظام، قانۇنلەرنىڭ فايدە ئىنورغە ۋە ئالار دەغى سىرلەرنى بىلورگە
ئامرايىتى؛ فايدە ئىنمىگان ئىتدە بىردە ئاجلىمىلىرى ئاقلانلار بىنقرىز بوللا
چىقلىرىنى بىلەرە دىر . (ئالاعراف ۱۸۵ آيت) .

ئادىم ئالاسى كۆنىدە كى ماتورلىقنى بىلماسە ئىبىئادە بىچ ئىتت ئابە
ئالمىدىن . دىنىيا ۋە ئادىم قانى ئاولىدىغىنىدىن ئانسان ئىچون ئىلم، ئىمىل ۋە
تارىخىي ئىصىفەلەرنىدە قالاھىيە ئىمىن ئاشقە بىر نەرسە دە بولقدۇر .

كۆنىنى ئانورغە ئارىق ئوس ئىنوم ئىچون رىبىئىت - زە ئانئىئىقە،
رىبىئىت ئىبىنە چىك - ۋە ئىلمى بىمى ئىبىنە فېئىرلەرگە سىرفى ئايدىم . ئىبىنە
فېئىرلەرنىڭ قىمىتى ھەرنىدىن ئارتق سولدىم . سىبب چىبىلەرنىڭ بوشلىق ۋە بىغىچ
بىبىراقلىرى ئاراسىدىن ئىسكانىنى، قوشلىرنىڭ سىببىراغانىنى، ئاققان سولارنىڭ
ئىلمىلەرنى ئىشنىسىم ئىبىنە ئىلمىلەرنىڭ مەلۇقاتىنىڭ بىبىكلىكى ۋە ئالار دەغى سىرلەر
بىنم كۆزىمە ئىبىنە ئايدى . شول رىبىئىت ۋە قىتمە غى توشىنچەلەردىن
«ئىظام ۋە ئىسلام» نام شول كىتاب ئانئىف ئاولىدى . بولكىتاب ئوچ قىسم :

۱) ئىلمىنىڭ ماتورلىغى، ئىظامى، ئولچاوى كورسىتولوب ئاىمىنلەرنىڭ
ئىظامى ۋە ئىقلىقى ئولچانولرى ئوقولچىلەرغە ئىرض ئولنور . بولكىتاب ئايلە
«ئىلمى مېزاننى بىبىئادى، ۋە ھەرنەرسە ئولچاولىدىر» كىبى ئاىمىنلەرنىڭ مەئىنا
لىرى، سىرلەرى، ئىكىمىلەرى مەلۇم ئولچاقدۇر . ئىسلام، كۆنىنىڭ ئىظامىنى

فكرارگه وسيله اولد بىغدىن بو كىتابىمه اسلام ايله نظام كلمه سندن تركيب ابد لىگان «نظام و اسلام» دىوب اسم قويدىم . ۲۰) نچى قسىمى قرآنده غى قصه لرنى نىچوك آكلامق، يوسف، سليمان (عليهما السلام) كىن قصه لردن مقصود نرسه و بو قصه لر انسانلرنى علم و مدنيتكده نىچوك دعوت ايتهلر، سليماننىڭ حكمتى، يوسفنىڭ آدائى مؤمئزده اوشانو قوه سنى آرندروب ياشلردن العادى نهر و شده بتوره چكىن بلدرر . ۳) قسىمه پادشاه، رئيس، عالم، حكيم، خطيب، واعظلرغه كر كلن آدابلر بلدرلور .

- مقدمه -

عام و عالمرنىڭ، حكمت و حكيملرنىڭ ايتلرگه نسبتى تننىڭ باشقه نسبتى كىيدىر . عالمى نظام، اولچاؤ ايله ياراتقان الله آدم لرنى هدايتسىز قائدىم - ادى : ايچنده نفاق ، بولكسىزلك ، وحشت ميدان آلدقچه آلارنى هر تورلى فضيلتكه ياقنلاش - دىره جق قانونلر ايله آدم، شيت، ادرىس، نوح، ابراهيم (عليه السلام) كىن نىيىلر، معاملر بىباردى . ابراهيم عليه السلامدن صوك اسرائيل يعقوب عليه السلام نسللندن مجدد و مرشدلر كىلدى . ترقى دورى داود و سليمان ايله نهايتلا شوب بنى اسرائيل آراسنده وحشت ميدان آلوب مدنيتدن اوزا قلا - شديقلر نى مدنيت و فرداشلىككده دعوت ايتىمك اىچون عيسى عليه السلامنى بىباردى . و آنىڭ بعثتىنن آلنى ع - صر كچمازدن وحشت اولگىدنده آرتدى . شول زمانده ابراهيم نسللندن محمد عليه السلام بتون دنياغه حقيقت بوليينى كورساتور اىچون رسول ايدلدى . رسول بعثتىنن مقصود آدم لر آراسنده طامر جه بىكان اخلاقى، خرافات طامر لرنى كسماك ، حكمت و علم ايله امر ايدوب فايده لى و عظملر ايله عوامنى و عظلمك ، معاكس - تىريس - فرقه لرنى معتدل فرقه لر كىن نىي .

و مصلحان بولی بولغان حقیقت بولینه ~~دکوندر~~ مکرر .
اوزینه اوبارگان خلقه: «خدا یغه ایمان، بگا، ابراهیم، اسماعیل، اسحاق، یعقوب، و آنک نساندن بولغان نبیلرگه اینهلر لنگان کتابلرغه اوشانکیز!، موس، عیسی و باشقه نبیلرگه بیلر لنگان کتابلرغه ده اوشا نکیز، بزلر هر رسول و نبینی آیورمازدن هر قایوسنه ایمان اینه من . (البقره ۱۳۴ نچی آیت) سوزیله خطاب اینوب اوزینه مخالف فرقه لرغه: «اگر سز لر مسلمانلر کی ایمان اینساکیز، هدا یتک سز . اگر آلا ایمان اینتکان نرسه لرگه اوشانماسا کز برله شورگه، قرداشلکگه کونمی تورغان شقاوت آیه لر ی سز . الله ننگ جزاس شقاوت اهلینه کفایت اینار . چونکه خدای یتک لر یتک ماللرینی و آلار ننگ مصلحتلرینی بلسکچی و ابشکنوچیلر» (البقره ۳۵ نچی آیت) جمله شریفه لر یله خطاب اینوب قورقنوب برلسکگه دعوت ایندی .

لکن مسلمانلر آراسنده نفاق، اختلاف خلیل ابراهیم ایله اوزی آراسنده غی امتلرده گی نفاق، اختلافدن کیم بولمادی . آلا ابرشکان درجه گه مسلمانلرده ابرشدیلر . رسولنک: «سز اوز کزدن اولسگی امتلر ننگ ستملرینه تامایله اوباره چکسکیز» مفهومکده غی حدیث (*) شریفکه مثال اولدیلر . آدم تاریخیینه کوز صالنور ایسه دورلری باشقه اولسه ده خاللری هنوز برتورلی، اولوی کورلور .

ذاتا خلقنده هیچ تفاوت بوقدر (ملک ۲ آیت) . حقیقتاده مسلمانلر اولسگی امتلرگه تمام اوباردیلر . بر مسلمان فرقه سی اینکچی مسلمان فرقه سینک قاننی ایچدی .

لکن اسلام اولسگی دینلرگه موافق بر دین اولوب، بتون نیی، رسول، مصلحاننی الوغلا دی . ایمان اینتوننی لازم ایندی . نبیلر، رسوللر نی آیورمازدن ایمان اینتمک لازم اولوینی اعلان ایندی . بوسایه ده یهود و خرسیتیانلر و باشقه ملتلر نی اوزینه جنب ایندی . البقره سوره

(۱) بخاری، سن صاحبزندن بعضلری روایت اینتملردر .

سنه گى « واد ايتلى ابراهيم » آيتندن « سيقول السفهاء » آيتلرينه
قدر ذكر ايدلگان ۱۷ آيتلردن محمد عليه السلام غه ايتنه رلگان دين
دنياغنه تيفدر نبي كيملگان بولسه جميعه سنى آيورمازدن احترام
ايتوى واولسگى ديتلرگه موافق روهده ايتدلرلوى آچيف درجه ده
آكلشلور. بن هر كشيمن شول ريعنى فهملاب او قورغه دعوت ايتهم.
ميتلا بولديغمز نفاق، براكسرلك آيورلويش بتوروب
مسامانلرغه اتحاد، اتفاق روهنى آكلانمق، غفلت جهالت اويقو
لويندن اويغانمق، بيلكلرجه مسامانلر آراسينه يرلشكان مذهبلىرى
وق كىلرلى بتورمك لازم اولويش آكلانلويش مصلحيلر بتشدروب
يوزلرجه مذهبلىرگه بولنكان مسامانلرغه: « سز لرلك ديتلر، رسوللر،
كنايتلر بر، قرآنلر هيچ اوزگار تلامازدن صحيفه و قلابلرده صاقلانغان.
شيى، زبدي، مالكى، شافعى، حنفى ... مذهبلىرى بىرسن ايتكئچى
سيتندن آيورمىمز. دنيا نك هر طرفينه تارالوب ملىكتلر و اوزكزلر
يراق بولولر سز لرلك جامعه و برلسك كزگه هيچ بروقت ضرر كنور
ماز. قرآن غه ايمان ايتكان خلق مجموعسى برامدلر» كئى آيتلر ايله
مسامانلرغه خطاب ايدرلر.

رسول عصرلر اوتويله اوزگار تلامازلر فطرت دينينه دعوت
ايتار اچون بيارامدلر. دين جامعه سى ايله مسلمانلر نى برلشدرمك
اچون يئشكان عالمرده رسول نك سنتى اوزره بكلرجه فكرلر ايهس
بولغان. يوزلرجه مذهبلىرگه بولنكان مسلمانلر نى محمد نك جامعه سى
برله شورگه دعوت ايتولرى تيوشدر. مسلمانلر آراسنده يتشمش حكيملر،
عالملر زمانلر نده ترقى ايتدلر لكان علم، فنلر نى، امتلر نك ترقى
ومد نيتلر نى ملاحظه ايدوب مسامانلر نك ترقى و تعاليلر نيه خدمت
ايتولرى تيوشدر.

مەنبەلەرنى تۈرگۈزگە اقتىدارلى عالملىرى، حكىمەلىرى ايله در .
امتلىرىنى مەنىتكە بنا كلاۋچى عالملىرى، اللەنىڭ ابلچىلىرى، خلىفەلىرى،
اخلاصلى، جەدىنلى عالملىرىدەرگە : آلا نىبىلەر بولى ايله خلقى اللە غە
دعوت اىنەلەر . اماننىڭ ھەر طبىقە سىنى وحشت، ھلا كىدن شول ھدىث
بويىنچە قوتقارەلەر : «بىنم اتمم باغمور كىبىدەرگە : اۆايمى، آخرىمى
خىرلى بلنماز» .

شول عالى صفاتلەر ايله بىتس—كان عالملىرى آدملىرىگە خدائىنىڭ
رەھمەتلىرىدەرگە : امت آراسىدە حكىملىرى بىنكان زمانلردە بىنشورلەر . بو
عالملىرى مسلمانلەرغە نىسبەتا بنى اسرائىلنىڭ نىبىللىرى كىبىدەر . (ھدىث
لفظ اعتبارىلە درىت ايسە (۱) «بىنم اماننىڭ عالملىرى بنى اسرا
ئىلنىڭ نىبىللىرى كىبىدەر» .

امانلىرى غفلت اوبوقوسىدىن اوبىقاتوب مەنبەلىرى امتلىرى قىتارىنە
كەرتەك شول صفاتلى حكىملىرى، عالملىرىنىڭ قولىد، نغىنە كلور . امتلىرىگە
انسان ايله مئال ابدە چك اولساق : «حكىم امانكە نىسبەتا باش، بەھادر
لەر قوتى، مچتەدلىرى فكىرى، واعظ و مھررلەر تىلى، قاضى و مچتسبىلەر
قولاغى، اقتصاد صورتىنىڭ ماتورلىقى، عالم سوبىگى، ھاكم قلىلى،
سوداگىر تىبرىسى، عوام خلقى اىنى، باى مەدەسى — آش قازانى
— اخلاق عالملىرى ماتورلىقى، ھىرلىلەر اىكى قولى، سىياح اىكى آينا
غى كىبىدەر» . اماننىڭ اعضالىرىنىڭ مچموسى خدائىنىڭ بالالىرى و تىرىبە
سى آستونەلردەر .

حكىملىرى فكىردور بىنى ايله امانلىرىنىڭ مەملىكتىرىنە، ھالىرىنە
قاراب آلارنىڭ انقراض و ترقى اىنە چكىلى بولورلەر . عمل و سوز
لرىنى شول فكىر دور بىنىدىن كورنىگان منظرە — كورىنىش — غە قاراب
ابىشلارلەر و سوبىلارلەر .
امتلىرى آراسىدە حكىملىرى بىنوى — انقراضلىرى، قىيامتلىرىنىڭ قوبوى دىمكىدەر .

(۱) چونكە معنا اعتبارىلە ھدىث صحىھدەر .

خدای اوزىنىڭ وحىى بىلە، انسانلارنى غفلت، وحشت اويقولرىنىدىن اويغاتتى، جميع مواليد، حيوان، اولئىر اوسوى كىن اوستىرىك اىچون رسوللرىنى يىبارمىشدر. ھىراوسە تورغان نرسە نىڭ اوسويىنە قىيمە اولەچق اولئىرى باردىر. دىن - طامىرلىرى يىردە، بو طاقلىرى كوكىگە كوتارىلىگان يىغاچ كىيىدركە، حكىم ومىرشىللىرى باغچە چى كىن كىرىش بوطا قلىرىنى كىسوب تىرىپەلارلىر وگوزلى روشىدە اوستىرلىر.

«ھىر بىر عصر باشىدە خدای بو امتنىڭ دىنىنى ھىمايە ايدىچى، يىككىر توچى كىشى بىبار» مھومەنىڭ غى ھىدىتىدىن مراددە شول امتنىڭ ھالىن اصلاح ايتىچى عالم لىردىر.

ئىپىلار امتلىرگە نىسبەتەن امتنىڭ فۇردلىرىنىڭ عقللىرى، عالملىرى قوھ^۶ دا كىرە وھىلەللىرى، ھىكىملىرى قوھ^۶ مېكەرەللىرى كىيىدركە. امت آراسىنىڭ ھىكىملىرى بولماز، بىا كە تىقىر ايتىلماز ايسەللىرى بولمايتتى، منقرىض اولدى دىمىكلىرى. ھىكىملىرى ھىمام ايتىلگان شىدىن ھىر نوسە نىڭ ھىقىقتىدىن خىبر وىيروچى ذاتلىردىر. لىكىن جاھل امت اعزاللىرى بولارنىڭ سويىلەگان سوزلىرىنىڭ، وھالى فېكىرلىرىنىڭ دىشمانلىرىدىرلىر.

دىنىيەت و آندە بولغان ھىر نوسە كىركە انسان و كىركە باشقىللىرى اولسون ئىختىلف طىبىعتلىق ماددەلردىن تىركىب ايتىلدىگىدىن طىبىعتلىرى، اخلاقلىرى باشقىلار بولوب نىقىت، آچو، كىنە كىوزار بىلە قاراشدىقلىرىدىن ئىپىللىرى، مصلەلەر دىنيادە بولماز اىسە دىنيادە نىظام بوزلوب خىراب بولور ايدى.

علم، مەعارىف جىنت باغچەللىرىدىن بىر باغچە دىر كە اىگىچىللىرى ئىپىللىرى، اولراقلىرى زكاوت اىيەللىرىنىڭ استىمادىللىرى، طامىرلىرى ملىكە^۶ فاضلە، يىغاچلىرى ھىكىملىرى، بو طاقلىرى عالملىرى، بىمىشلىرى ھىمىللىردىر. مقصود ايسە انسانلار اىچون بىختىيار وسعادىلىكىدىر. زمانى كىلوب سارغايىدقلىق ھىجە الوداع ھىدىشى مالىنچە - ھىاضر بولغانلىرىگىز ھىاضر بولمىغانلىرىغە ايرىشدرسون! چونكىه آلارنىڭ كوىسى سزدىن ھىفظلىپراق اولور - اولراقلىرى علومىنى

حفظ ایدوچی آدمارنك فكرلر بئندە، عالمانك قوۋە ھەيئەلەرنەدە اولور .
ايگونلىكلرى حكيملرنك عقللرى اولوب، ايگوچى ايسە اللەدر .

عقل ايسە انسانلر علوم، معارفكە وھر تورلى عاللى مقصودارغە
زيادە رغبت ايدرلر . علوم اسمىنى ذكر ايدونى تسبيح سانارلر .

قلمارندن علم ھېنى ھېچ بر وقت كىتماز . «ھر نرسە نك حقيقتندن
بعث ايتەك قوشى بىرلەن كىشىگە بىتماز، توكنماز سعادت بىرامشدر » (۱)

حكمنى كامل عقل وعالى فكر ايلەرنى باشقەلرى حاصل ايتە
آلمان . كامل فكر ايلە فكرامك عقل ايلەرنە خاصدر . (۲)

حكمت بيوك علم والھامدركە دنيا دەغى ھر جانلى نرسەگە علمك
حيات و سعادت اولونى بلدر . فقط اھلئىتىز آدملر حكيمك دعوى

ايدرلر . گو يا بتون انسانلر نك كوزلر بى قالين پردەلر اورنگان ؛
قولقلر ايشنماز ؛ قلملر ھېچ بر نرسە ايلە اثرلنماز ؛ آللر نى ، آر -

تلر نى شھوت قيمە نرى ويمان عادتلر ، قالين قارا كقولقلر ، ھوای
نفسانى بولولطلرى چرناپ آلمان .

نبيلر ، رسوللر ، حكيملر اللە نك نورلر بىدر كە ھەر طرفدن چر
ناغان ظلمت و پىچار عادتلر نى بتورلر . «اللە اوزى ھدايت نورلە

نورلنرماز ايسە انسان ايچون نور بوقدر » (۳)

دنيا دە بولغان ھر نرسە نظاملى بر روشە ، كامل صورتدە كورلوى
شاقتەگى ك زور عجايبندر . علم ، مدنيتك اساس اولدېغندن

انسانلر علومغە مدنيتلرى درجە سندنە ارغىلا نورلر . حكيمانك
علومغە شوقلرى آزوق ، باقطنى ، ھوا و صرغە آرزولرنن آرتقدر .

بالالرنىن آرتقى علوم و حكمنى سورلر . حكيملردن توپان درجە دەگى
داتلر علم ، معارفنى علملرى درجە سندنە سورلر .

عالملر : دوقتور ، بيطارلر ، حيوان دوقتورى - اولنلر ، ايگونلر

(۱) ومن يوت الحكمة فقد اوتى خيرا كثيرا
(۲) وما ينكر الا اولو الاباب .
(۳) ومن لم يجعل الله نورا فلعله من نور .

اوستروب تجربه کورلر. عالم کوزلر من ايله کور مادگن ميقر و بلر دن و هر نرسه دن بعث ايدر لر. علوم رياضيه منخصصلری، مهند سلر، قاضيلر، آدواقاتلر، دين عالملى كېنى چيکسن فرقلر غه بولنور لر. بو عالملر جميعسى حکيملر گه نسبتاتن، حکيملر دو قوتور لير لر. آورو بولر ينى دو الاب سلامت لدر لر. يا که عالملر بناسى، حکيملر اساس، نيگزی، يا که اعضا لدر که: حکيملر باشى يا که سيراينه تور غان يلدز لدر که: حکيملر قوياش كېم لدر. ماده لبررسى ايکن چيستن باشقه تمام جسم شکلنى آماولرى كېنى امئلر ده حکيملر دن باشقه تشکل ايدلمازلر. امئلر اچقده حکيملر يتشماز ايسه امت هر تورى آورولر ايله خسته لنوب منقرض اولور، بنهر.

علم و حکيملر

امتنگ اعضالى بولغان فردلر كوب قسملر گه بولنور. هر قسمى اوزى نسبتنده تربيه، تگاملگه، تربيه چيگه مئاجدر. پادشاه لر، جمهوريت رئيسلرى خلقنى تربيه لر گه خدمت ايتد كلرى كېنى مورلر و اعظا لدره خلقنگ اڭ بيوك خدمتچيلر يدر. اهالينگ اولگان روحينى، قلمنى تورگروب مدنيت، علم و معارف يولينه جذب ايدر لر. نبييلر، رسوللرنگ خدمتلى غايت بيوكدر. امتلرنگ عقللرينه، جسملرينه، مادى و روحى تعالى و ترقيلرينه خدمت ايدر لر. نبييلر وفات اولور ايسه آلا رغه عالملر، حکيملر ناذب اولور. لکن آرا كريننگ چيگسن آبور ما باردر. جاهل عوام خلق حکيملرنگ قدرنى تقدير اينه آماز. مجلسلر ده ماقطاب كمال، انسانيت ايله صفاتلر لر ايسه ده ماقطاولرى جاهلانه بر كوچر گچ اولور؛ جوزا و باشقه يلدزلرنى صوغه توشگان شوله لر يله تقدير ايتمك كېمدر. كوزم كورگان بارلق دنيا سندن امت و حکيملر گه مثال كتوره چك اولساق شيله بره مثال كتوره بلورمز: حکيم عام نورلرينى و جديت اسسيلمگنى جه يوجى قياشدر. عالملر يلدزلدر که: نور و حرارة لر ينى قياشدن آلور لر. علملر حکمت قياشينگ اطرافنده ايلانه

تورغان دائرەلەردە: امتىڭ فرىدلىرىنى ھەر تۈرلۈ نورلۇر ئايىلە ھەر
بىردە ۋە ھەر ۋەقتىدە نورلۇرلەرلەر. بۇ نورلۇرلارنى بەزىمىز قەبۇل ايسىدۇب
قويىش ھەر راتىلە مزا جىلرى يۇمىشار؛ فايدەلى جىللىر ايسۇب قويىش
ھەر راتىنىڭ تائىرىندىن خرافات دولقۇنلىرى ايلە دولقۇنلا نەمقەدە
بولغان طوزلى دىنگىزاردىن صافى صولۇر ھاسىل بولۇپ كۆكل بىلغە
ارىنىدە علم باغمۇرلۇرى ياوار؛ ھەر تۈرلۈ علم چىكەلرۈ ۋە باغچەلر
اوسار. ھىكمت قويىش ھەر ۋەقت عالملىرىدىن ھاسىل بولغان بىلغەلرۈنى،
علم مېلىرىندىن طوغان ايرماقلىرىنى جىدىت ھەر راتىلە آرتۇرۇر. تەعالى
ۋە كمالاتقە رەغبىلاندىرگان بىللىر ايسۇب علم درىبالرۈنى اوستىدەگى خرا
فات كۆبۇلرۈنى بىتۈرر «ھىقىقت مىدان آلسە باطل بىتار. چۈنكى
باطل باشاماز؛ فانىدەر» (اسرا ۸۰ آيت)

ھىكمت قويىش بىراقلاشۇب ھەر رات آزايىسە علم درىبالرۈ بىرى
اوستويىنە اىكىنچىسى اويۇشۇب طۇڭار، پىراخودلرۈ يورىماز؛ ھىچ كىم
فايدەلنە آلماز. مھسوسات ۋە قىل بىرلە بىلنگان نىرسەلرۈ ۋە امت ايلە كۆن
آراسىدە غى اوششاش - مېشابت - خىلقىدەگى لىك زور عجاىبىدۇر.
بۇنىلدىن مادى، مەنۋى ھەر رات ھاسىل اولۇپ انسان، ھىۋانلارنىڭ عقل
ۋە تىلرۈ اوسويىنە، بىردەگى ھەر ماھە نىڭ علم ۋە ھىقىقى تۈسلرۈ ايلە
تۈسلانويىنە تائىر ايتارلرۈ.

ھەر امتنىڭ جىھالت ايلە صوغشۇب مەنىلەشكان ۋە قىتىدە اىكى تۈرلۈ
عسكىرى باردۇر كە: قىلچ ۋە قىلم با كە علم ۋە قورالدىر. قىلم ايلە علمنىڭ
قەھرىمانلىرى عالملىر ۋە ھىكىملىرلەر. قىلچ، صوغش قوراللىرىنىڭ بىھادىلرۈ
علم ھەربىيەدە ماھىر كەسلەرلەر. علم، قىلم فلاقلىرىنى ادا ۋە ايدۇچىلر
صوغش ۋە قىتىدە فلاقلىر كوتارۇب اولىگى صفىدە غى بىھادىلرۈدىن قوتىدە،
بىھادىلرۈدە آرتق درجەلەرلەر. علم، قىلم فلاقلىرى كوتارگان عالم
ۋە ھىكىملىرىنىڭ ۋە عظ، نصىھەتلىرىنىڭ تائىرى قىلچ، دىنامىت، ملىق
تائىرىندىن قوتىلدىر.

آلەمزدەغى امتلارنىڭ حاللارېنە قارەساق ھەرتورلى سېبار ايله
اوز مصلحتلىرى يولئەدە جان فدا ايتولرېنى كوزمەز كورر. آوروپا
دن، آسياغە، آفرىقاغە، قىتاي مەملىكتلرېنە موسىرلر بېھارلر. قانلى
صوغشلىر، علم ايله مقصودلرغە ايرشەك مەكن بولمغاندەغنە توسادە
علم، ھەكمەت بھادرلرې كېچە، كوندز توقناوسز صوغشەلر.

بزدن مسافەلرغە علم، مەنىئە آلدە، قارە ودىنگزلىرگە اېھ
بولغان امتلر توقناوسز عام نورلرېنى ملتلىرى آراسىنە جەبارگە اجتھاد
ايتەلر. خدائىڭ اڭ قوتلى عسكىرى علم بولونى آڭلاغانلر.
«نصرت، يەردەم خدائىڭ قولىئەدە، خدائى ھەزىبى باشقە
ھزىلرگە غالبەر». مەنىئە شول قدر زور درجەگە ايرشەكە
امتلىر مصلحتلىرى يولئەدە شول قدر اجتھاد ايدوب علم و عسكىرلرېلە
صوغشقان وقتلردە عسكىرىمەز بولمغان بزلر نېچون علم، مەعارف
واسطە سېلە توركلەك صوغشىنە آتولمىمەز . . . ؟ .

مەنىئە امتلارنىڭ غزتەلرې بىتون دىئانى وطن اسمېلە تولدرو
لرېنى كورساك بىز نادانلر بولارنى اولم توشا كىنە اوزانغانلر؛
مەملىكتلرېنە، جان آيەسى قالمىغان خيال ايتار ايدىك. لىكىن عالملىر
بوناشنىڭ بېيوك ھەكىم و سىياسىلرې باصاغان بىلانغە، شاعىرلرې سوبلە
گان ھالى فەكلرگە اوباروگنە، وطن بىرسوزگنە، ھەكىملرې چىن مەناس
اولونى آڭلارلر. بولارنىڭ ھەر اعضاءى ھەكمەتلى ھالى و عىظلىرى
آڭلاب بىرلەك ايلە ھەركەت ايتارلر. «وطن» دىوب بىردىن طاوشلار
لر؛ وطنىت تەجىبىر ايتارلر.

خدائىڭ رسوللرې ھەر قاىوسى علم و ھەكمەت ايله كلىدى. ھەر
امت اوزىنى ھەق يولئە دەئوى ايتار. ترقى، مەنىئە نىسبەتە غلبە
ايتار. «جەناب ھەق اوزى و رسوللرې غالب اولاجقىن، قوتلى و ھەر
نرسەگە قدرتلى اولدىغى بىيان ايتەدەر». مەجادلە سورە سەئەدى
شول آيت مەنىئەنىڭ غلبە سېنە اشارتەر.

بعض امتلر عقیده ده خطالقی اینسه لرده حیات ، مدنیت
بولینه آییق باصوب دنیا سعادتیله ایرشکانلر . خدای انسانغه هیچ ظلم
ایتمیدر . حیات علملرینده ترقی اینسه غلبه اینته در . دنیانی نظام ،
اولچاو ایله یاراتقان الله یالقاولرنلڭ بتویینه هیچ قارامیدر . هر
نرسه نلڭ خزینه سی خدای قولنده در . شول خزینه لر نی معلوم مقدار
ایله گنه ایندیره در (الحجر) .

خلقتده مناسبت

باشلرده علمگه رغبت نیقدر عالی بولسه آلا رغه علم سرلرینی
آکلاتورغه رغبتم شول قدر عالیدر . مسلمان باشلرینلڭ ترقی و تعا
لیلری بولنده قوت ، اقتدارمنلڭ باریسن صرف ایتمونی خدایغه
یاقتلغی . اوزمزدن آیورلمی تورغان برطبیعت اولوبینه ایمان اینته من .
بکا ضیالی برافندی بولغوب سویلاشورگه کیرشوب « سزنی
کوندن بحث اینته ، یلدزلرغه ، یرگه ، گللرگه فکر کوزیله قاری ،
باشلرنی علم و معارفگه شوقلاندره ، علوم عالییه نی قرآنغه تطبیق اینته
تورغان برعام دیوب ایشته من . لکن بزنلڭ قولمزدن توتوب
بکی کشف اینلکان برنرسه نی ، کائنات جمله سندن بولغان اولن ،
حیوان ، یغاچ کی هیچ برنرسه نی قرآنغه تطبیق ایوب کورساتکاتلڭ
یوق . کورساتکاتلرنی ایشنمادم » دیدی . بینه قولننن توتوب
ماتور کورینشلی بر باعچهغه کیتیم . گللر ، یغاچلرنی قاراغانده عوام
تلنده « فرنلڭ خرماسی » نام گوزل صورتلی اولن کوردک . بواولندنلڭ
گللری ماتور صاباق - ساق - اوستوینه آرغنه کوتارلیگان ، نهایت
درجه ده آق ، پادشاهلر تاجی کی اوزونچه شکلده آلتی یافراق ؛
آرالرینده برتیگلز آچیققلر ؛ ایچنده نیچکه مانور صورتلی ، آستلری
آق ، یوقاروس قزل هر یافراقنلڭ آلدننده برانبره - کوپشه -
کوزندی . بواولن ماتورلغی ایله طبیعینی تعریف اینته اییدی . « هر

آدملرەڭ كۆبىس اوقغان فن، علملر بىنى مغلوقاتقە تظنىف ايتماز
دن اوقد يقرىندىن غفلت ايچىندىلر؛ علملرىندىن لذت آله آلەمىلر.
«بىر وكوكلردە خدائىڭ كۆب علامتلىرىنى كۆرۈپ اوتسەلردە فايدە
لە آلەمىلر، اعراض ايتەلەر؛ يوز چەورەلەر» آيتىنە مصداق اولە
لەر. كۆننى بو قدر كۆرگەم، كىمچەلكسىز ياراتقان اللە در. «نظاملى
ايدوب بىر، كوكلرنى ياراتقان، بىر باغچىنى اوستىرگە قدر تىزىمى
ايكن كوكلدىن صولر ايندىروب ماتور باغچەلەر اوستىروچى خدائى
ترگەلە كەلەر. وحدانئىتتە بو قدر دلایللەر بار ايكن اللە دن باشقە
ذاتنى خدائى تانمىق، شريك اثبات اينمىك دلایلدىن يوز دوندىروچى
عقلسىزلىر اشيدەر».

ضیالی افندی «اولنلردە دە آدملردە گى كىن ايرلك قادىنلىق
علامتى اولوئىنى آچىق بيان اينىكان آيت بارمى؟ بو آيت ايسە عام» ديد
گندە شول آيتنى اوقىمى: «بىرنى صوزوب، حرىكت وقتىندە آوشماسون
ايچون اوستوبىنە طاغلىر قويدىق. هر نرسە دن ماتور ايدوب ايكيشار
نوعى (اير، قادىن) اوستىردىك» وجىللىرنىڭ هر نرسە نى آشلابىنە شول
آيت ايلە اشارت ايدىلى: «جىللىرنى آشلابىنە ايندىك» و هر نرسە دە
ازدواج بولوبىنى شول آيت بلدەرەر: «هر نرسە نى ايكى صنفلى،
قادىن اير ايدوب ياراتىدقە: سز بو عجب ياراتىلدىنى خاطرلاب اللە نى
وعالمىڭ نظامى فكلر لىرىز» ايكى صنفلى، اير قادىنلىق هر نرسە دە
كوردكلىق كىن حيوانلردە، اولنلردە دە باردر «هر نرسە نى اولچاواقلى
اينوب بىردە اوستىردىك» آيتىنە بولار داخلدر.

اشتە شول كوزىڭ كوركان اولنىڭ ياقراق، گىللىرى، صورتى،
نظام و تىرتىب ايلە ياراتىلغان. كولىگە سى حساب و اولچاواق ايلە محورنىڭ
حرىكت اينىكان قىياشقە تابعدىر، حتى كولىگە فللك علمى ايچون غايىت
مهمدر. كولىگە ايلە ساعتلار، دقيقهلەر، سقونظلر بلتەدر. اولنلرنىڭ
اوزلرنىڭ اولچاواق، نظام بولغان كىن قىياشقە اويىباركان كولىگە لىرنە دە

نظام باردر. دنیاده نظامسز بر نرسهده بوقدر: «هر نرسه الله قاشنه
بیلگلی مقدرلی، اولچاولیدر» (رعد)، «کوکنی کوتارکان الله میزان
واولچاو ایله دنیانی نظاملادی» (الرحمن).

عالمیر میزاننک معناسینی بنون علملرنی اوقوب محسوساتقه
تطبیق ایتودن باشقه بلمازلر. میزان کلمه سینى آ کلامغان عالمی
مقلد - هر نرسه نی کوچروب اویاروچی - عوام خلقندن صاناغانلر.
علملرنی اوقوب معنا چیغارمغان عالمیر قاره خلقندن کیسوم،
چالمه، چاپان ایله گنه آیورلورلر. مشقت، عمر ضایع ایتودن باشقه
فایده ایتمازلر «بز املرنی نیچه یلمیر تر وکلک ایله فایده لند رساقده
قورقتلغان عنابلر باشلرینه کلوینی کوردک. تنلرینک فایده لنوی
آلارغه فایده بیرمادی» (شعرا۶).

هر امنده کوندن و آنده غی نظام، قانونلردن فایده لنوچی
بنار ایسه هلاکت، بتولرینک غلامتلری ظاهر بولدی دیمکدر. «بز
شهر، اوللرنی قورقظوب حقیق حیات بولینی خاطرلرینه کتورماز
دن هلاک ایدوب ظلم ایتماذک» (شعرا۶).

بن شول قدر نظام، میزانندن بحث ایتکاج ائدی: «هرحمتنا بیان
ایتکان سوزلر گه توشتم. فقط منم خاطر مه ایکی نرسه کیده در. ۱)
اولندن بحث ایدوب حساب، هندسه نلک شکلنی کورساتدگز. لکن
بویبانیس عالملردن باشقه دانلر آ کلی آلمیدر. قاره خلق آ ثلاراق
روشک بیان ایتوگزی آوتنهم. ۲) قیاشنک حساب، نظام ایله حرکت
ایتونی بیان ایدوب فلک علمینه اشارت ایتدگز، لکن «فلک» نلک
قرآنک ذکر اولنوبنی، حساب، نظام ایله حرکت ایتونی آچیف کورساته
تورغان آیت ذکر ایتماذگز» دیدی. من بوسوزلرنی ایشکچ بر نیچه
طباق پیاله، بغدای، پچان، برهنگی کورساتدم. بغدایده تابلغان
ماده لردن ترکیب ایتکان پیاله نی تقیم ایتدم. نیشاماده سی ۶۶۴
گرام، عادی صو ۱۳۴ گرام، اورلسگان اوطون ماده سی ۳۰ گرام

نیشادر طوزى ۶۰ گرام ، صو فسفورى ۲۷، ۹، شربى ۴۹ ، پوتاشه ۶، ۶، مانىزىيا ۲، ۲، گرام، زىتون ۱۵ گرام و صودىيوم كىن باشقه ماده لردن تركيب ايتلگان ۱۰۰۰ گرام آورلغنده بوجسم بولوى آگلا شلمى. بغدادى بوماده لر بولندىغى كىن بره نىگى، پچانده ده تورلى اولچاوده بوماده لر بار . بوماده لر ماقى كىن نرسه لرده ده بولندىغى بىغندن بوماده لرنىك آزوق هم كىوم بولولرى آگلا شله در . بوماده لر آدم ايچون آزوق ايتلگان آچى و سچى بىمشلرده تورلى اولچاوده تاپلدىغى بىغندن آچى يا كه سچى اوله در . كىمىيا نرسه لرنىك تركيبى بىزگه شول طريقه معلومات بىره در . بونى عالمر آگلاغان كىن قاره خلقده آگلىدر .

من بر نرسه نىك كىوم، كولمك، بىمش، چىنووك، كاوش، قالوش بولوبىنه زياده تعجب اىنهم . « هر نرسه نى ماتور ياراتقان الله مبارك و هر عىبىن پا كدر » آينى تىكرار اوقىم . « برده خدايغه ايمان ايتگان آدملىر ايچون زور علامتلىر باردر » آينلىرىنىك معنىلرىنى آگلىم . دىيادهغى هر نرسه دن بحث ايتساك اولچانگان ، مىزانلىدر . مىزان ، وزن ، اولچاوى بىنه شول اولچاومز ايله بىلغور دىيگىمىش ياش افندى : « زمانه عالمرى حسى نرسه لردن باشقه سىنه اوشانمىلر . من نىچووك كورنىم تورغان بو نظامغه اوشانىم ؟ » دىدى . من فن و علملرنىك جمعىسى باشه ايشنو ، كورو ، طاتو ، طوتو ، ايسناودن عبارت بولغان بىش قوه ايله بىلغور . بولدىلر بىر، بىغاچ، حىوانلر ، جانسوز نرسه لر همه نى بونارغه داخلدر . آدملىرنىك سوبلاشه تورغان لغتلىرى طاوش ايله بىلنگان شىكللى حىوان ، اولن ، معدنلىر كورمك ايله بىلنورلر . آدملىرى بولدىلرنى كورمازلىر ايسه فللك علمى ، اولر آراسىنىغى مسافه لرنى بىلمازلىر ايسه هندسه فنلرى كشف ايتلماز اىدى .

آدمنىك كمالاتى محسوساتنى فكرلاوى نىسبىتىك اولور . انىسان

بلم قوه سنی زور ایتوی ایله فنلر زور ایله در . آدم محسوساتنی
عقلینه باشچی قیلوب محسوساتدن عقل ایله بلنه تورغان نرسه لرگه
کوچوب بگلرجه درجه ترقی اینه . مثلث بولغان شکلنک مساحه سنی
بلندره تورغان : قاعدنی ارتفاعینک باریمینه ضرب ایتمک قاعدسینک
تقریبیایو زمقنارده عقلی مقدمه لری اولوب بیرنجی مقدمه س حسیدر .
بوندن باشقه حسابک او غار بنمه ، هندسه ده گی مساحه لرنک بوزلرجه
عقلی مقدمه لری اولوب آخر درجه ده محسوساتقه باروب توقتیدر .
جمیع علملر ده شول نسبتده در . اگر محسوساتدن باشقه سینه اوشانمازغه
تیوش بولسه جمیع علوم ، فنون ضایع اولور . بیده هیچ فن قالماز . اگر
بیخت نهایتده محسوساتقه قاینه معناسیمده بولسه شهبه سز در ستمدر .
بو سوزدن مقصود عالملر فن ، علملرنی ، صودن چققان پارلرنی
ترقی ایتمدروب فابریقه وزور بنالرنی کوتارلرک درجه گه
ایرشدورلری کبی ترقی ایتمد مکندر . عقل بولماز ایسه بولارنک
برسیه بولماز ایسی ، دینم . ایکنچی ملا حظه سینه شول روشده
جواب بیردم : قیاش ، قیاش ، یواز لرو آلارنک میزان ونظاملری
قرآنک اولن ، حیوانلرنک نظاملری کبی کوب آیتلر ده ذکر
ایتمک : « قیاش و آی حساب ایله سیر ایتمد لر » (الرحمن) ، « قیاش
ارزینک محورند حرکت ایتمد . بو ایسه هر نرسه نی بله گوچی ، قوتلی
جناب حقنک چیکلاویله در » (یس) ، « آی ایچون منزللر تعیین
ایتمک » (یس) . « خدای طاغلارنی اظهار ایتمدوب کیچه لرنی سکونت ،
استراحت وقتن ، قیاش و آینی حسابلی ایتمدی . بولار علم ، قدرت
ایه س جناب حقنک چیکلاوی ایله در » (انعام) ، بولارنک همه سنندن
رمز لیرک شو آیت ایله ده بیان ایتمشدر : « هر نرسه نی اوسارگه
قابل ایتمدوب یاراتقان الله نلک علمندن کسک ، بیده دره دن زور
وکچوک هیچ نرسه خارج اولماز ، بلور » (یونس) . « الله نلک حسابی تیزدر »
(نور) . « الله الک تیز حساب ایتموچیدر » (انعام) . « هر نرسه خدای

قارشىدە مەلۇم مەقدار ايله در» (رعد). بو آيتلرگە كيميا، طبيعت، فلک
علملىرى داخل اولوب هر نرسە مەلۇم اولچاوا ايله چيكلنكن كېن صو
دەغى او كسوجين، ھەر وجين مادە لريين چيسكليدر، دېم . ضيالى
افندى: «بن مصاحبه دن، علومنك قرآنغە موافقتنن آرتق درجە دە
شاد اولدم» ديدى . شو قسقە چە بيان ايتلنكن نباتات، حيوان،
انسان لردەغى ميزان ونظامنك قرآنغە موافقتنن ايكي علمى نظريە
استنباط ايتە چكمز . بىرى «تقدير وقضا»، ايكنچيسى اولومدن صو
روحارنك بقاسى وايكنچى تعبير ايله «حشر ونشر» .

تقدير — قضا

آھملىر اوللرينە مەلۇم بولمىغان نرسە لرنى اوللرى بلنكن،
كوركن نرسە لرگە، مھوسساتقە تطبيق ايدوب بلورگە عادتلنگانلر .
مثلا جميع يوللرلرغە نظام شەسيدة كورلنگان بعض يوللرلر ايله،
بىرنك توگار كلكىنە بر صاوتە بولغان گمۇل مادەس اوستوندىگى زىنون
ماينك توگار كلگى ايله، ھەر اوللنك اوس-ويينە بعض اوللرلر اوسو
لرلرلر، ھەر آنانك مرحمتلى بولويينە بعض آنالرنك مرحمتلى بولوللر
ايله، بولارنى كورولرلرلرلرلر . نھايىتىز كوب نرسە لرگە شول
روشە حكم ايتە لر .

بو مھما كەمە، اولچاوا لرى بعضى تمام، بعضى نلقصد، ديدلگە
باش افندى: «مثالى نرسە؟» دېوب سوأل ايتدى . بندە: آنالرى،
آنالرى، قرداشلرى، خىمنچىلرى، اوللرى بولغان بالالار اوللرى
كېن ھەر بالانك آناسى، آناسى بولويينە معلولنك بولوييلە علەنك
بولويينە، ملر ونمك بولوييلە لازمنك بولويينە استىلال ايدرلر . بو استىلال
اول وھ-لە دە درست كېن كورلور ايسە دە بالا زور ايدقچە آتا،
آناسى بولويينە اشانوب باشقە حكملرينك يالغان بولويينى بلور . فكر

قوسى ترقى ايندكچه استدلال قوسى ترقى ايتار. صالقولفق، اسىيلىق، كېچە وكوندزنى اوزىنىڭ مەلەكەتەندە كورمك ايله دزىادە هر بىرنىڭ شول صفتە بولويىنە حكىم ايتار. او قوسى ياكە سىياحتلر ايله حكەمك يالغان بولوى بىلنور.

هر آدم بىرنەسە نى فەكورى، عقلى ايله فەكرلاب حكىم ايتمازدن اشلرگە كىرەمەن. مەنەلەر كوپر ياكە باشقە نەسە بىنا ايتەك استەسەلر بىلگەن ھەندەسە مەسئەلەلەرنە تەطبىق ايتارلر. صوئە كاغەلەرگە رەسەلەب اشكە كىرەشورلر. بوقاعدە دن ھەيچ مەسئەتەن توگل. مەدرەسە مەدەرلەرى اولا بىللق ھەسابلەرنى، درس پروگراملەرنى، تەھسىل تەعطىل ۋەقتلەرنى تەئىنلەب اشكە كىرەشورلر. نظام ايله اشكە كىرەشورلر. بولار ھەيچ فائىدەلى نەتىجە چىقار. مەنەتەنلى خەلق ھەر اشلەرنى شول روشە باشلارلر. نەتىجە چىقار. مەنەتەنلى خەلق، بولار جەملە سەنەن ھازىرگى شەرقىلەر شول نەزەرىيەگە اەتبار ايتمازلر. اشلەرى نەتىجەسەن، فائىدەسەن اولور. بولار ھەر اشە تەبىر، سەسىيەست كىرەكلىكى كورسەتكەن كىمى شەرقىلەرنىڭ اشلەرى نظامسەن، مەنەتەنلى آوروپالىلەرنىڭ اشلەرى نظاملى اولوينى كورسەتەدر. ھەر اشەننىڭ ھەقىقەتەن شەرقىلى توشونماوينى، آوروپالى فەكرلەوينى بىلەرەدر. نەتىجە شەرقىلەردن آوروپالىلەر ھەيئەتە آندە اولويدر.

انسان، ھىوان ھەيچ بىر اشەنى فەكر، اولچاۋدن، ايكىنچى تەبىر ايله تەبىرەن باشقە اشلەيدەر. اگىر بىش ھەس اولماز سە انسان، ھىوان ھەيچ بىر اشەنى بىلەن ايدى. آدملەر اشلەرنى چىكلاۋدە تولى درجە دە اولدۇقلىرىندىن اشلەرنە تولىچە اولور. فەكرلەرى، تەبىرلەرى ھەي بولغان آدملەرنىڭ اشلەرى اساسلى نەتىجەلى، فەكرسەلەرنىڭ اشلەرى اساسەن، نەتىجەسەن اولور. ھال بولوشە بولسە كائىناتنىڭ آرتقىلەنەن شول ھەقىقەتەن ايله بىلە چىكەن. مادەلەرى تولى اولچاۋدە كورىندىن اولن، يىغاق، يافراقلەر، گللەر، صوئەلەر، فائىدەلەر، آشامق، اچمەك،

دوالر، زیت، مایلمری، فروقته لیر - حاصل بولوی معلوم بولور. کونک
گی بو عجاب ماده لرنک تور ایچه بولوبندن حاصل بولوی غائبه
حکم ایله گنه بلنمگان. بلکه کوزمز، قولمز ایله ده بلنمگان بر نرسه در.
الک عجب نرسه، آدم لرنک بونیچون آچی یا که سچی بولغان؟
نیچون بونرسه یغاج بولغانده اولن بولغان؟ دیوب صور شما ولریدر.
بنون آدم لر، دنیاده هر نرسه، تم، صورت بر تور لیگنه اولسه حیاتنه
هیچ ائت بولماز ایدی. بو طبیعت آدمده بولغان کبی حیوانلرده ده
باردر که: آلارده بر تور لیگنه آشاودن یالغه لیر. یغاج، حیوان،
آدم لرنک حال لری شول روشده بولسه هر نرسه نلک تقدیردن باشقه
بولوی ممکن توگلدر. ترتیب اوزره هر نرسه نلک اولده معلوم بولوی
«قضا»، مذکور ترتیب اوزره اجراء اینلوینی «تقدیر» تعبیر
اولور. قضا تعبیر قیلنغان ترتیب بولماسه کوند، جاهل امت لر کبی
ترتیبسز اولور ایدی.

اولده تقدیر اینتلکان نظام بیرینه کنور اماز ایسه پروغرامی
ایله حرکت اینتمگان مدرسه لر، یلمف میزانیه لری موجبنچه عمل
ایتمگان حکومتلر کبی نظامینه خلل کلور ایدی، دیدیم. یاش افندی:
«بن حاضر «قضا - قدر» نلک معناسینی آکلادم. فقط بو ایکی سوزنی
مسلمانلر نیچون اوزلرینک آرتقه قانونینه آلت اینتکانلر» دیدی.
بنده: مسلمانلرنک بوبلاغه اوچر اولری مقلدک، جاهلک سمیلیدر.
چونکه بودیللرنی آکلارغه علم ککراک، دیدیم. ضیاء افندی:
«مسلمانلر «قضا - قدر» ایله دلیللر کنور مکده لیر. قرآنده قضا - قدر
ذکر اینتلگانه یدر؟» دیدی. بن: بودایل بر طرفدن درست اینکچی
جهندن یالغاندر. قضا - قدر معلوم بولسه ده آدم لر آندن یالغانس،
سعادت بولسه ده بختسز لکنی آکلاب ترقی، مدنیته آلت بولسه
ده حقیقی تور مشقه قیمه اینتکانلر. قرآن بو کبی دلیل کنورونی، بو
کبی قضا - قدرنی بنور مک ایچون ایندر لکن. خدا یغه ش-ریک

اثبات اینگان ککشیلر : «الله تئلاسه بز و بابالرمز اوزندن باشقه ذاتقه عبادت ایتماز، خدای عرام اینگان نر سه لرنی حلال ایتموب باطل اعتقادده بولنماز ایديك» دیدکلرینده خدای بولارنی انقراض ایله قور قشوب و بولاردن اول منقرض بولغان امتلرده بولار کیمی خدایغه افترا ایتمیلر. رسوللرنک وظيفه لری آچیف روشم، احکام الهیه نی ایرشدر مکرر «دیوب ردایت کی کیمی انعام سوره سنه اولک شول آیت ایله قدر، مشیمت دیوب خدایغه افترا اینگان کشیلر نی شلمته لاب دیه در : خدایغه شریک اسناد اینگان کشیلر «خدای تئلاسه بزلر، بابالریمز شرک ایتماز، الله حلال اینگان نر سه لرنی حرام ایتماز ایديك دیوب تیز وقتک سوبلایه چکلر در» دیگاج بولارغه : «بولاردن اولسکی امتلرده اوز فایده لری ایچون ایندر لسان الله نك کنابلرینی تکذیب اینولری ایچون عذاب اینلوب منقرض بولمیلر» دیوب جواب بیره در. بو آیتلرده تننی، وحشت ایچنه قالغان، حسیات، شعورلرینک ترقیسندن غافل، اشلرینده بالقولق ایتموب مشیمت، قدر، قضا ایله دلیل کتورگان امتلرنی عذاب، انقراض ایله قورقنه در .

قرآن قضا - قدر مسئله لرینی ترقیدن محروم بولورغه آلت اینگان آدملرنی قور قشوب منقرض اولاقلرینی آچیف سوبیلدر .

اسلام ترقیدن مانع دیوب قچقر وچیلر زور خطالرغه دوچار بولالر . اسلام یالقاولق ، مسکینلک ایله امر ایته دیولری صرف یالغاندر . قرآن نك بو خرافاتلرغه قارشى «سیقول الذین اشرکوا .» دیوب استقبالیغه دلالت ایته طورغان صیغه ایله خدایغه شریک اثبات ایتموچیلر دیه چکلر در سوزینی سوبلاوی معجزه در. چونکه رب مشرکلری قرآنغه قضا - قدر ایله قارشى تورولری کیمی زمانمژده مسلمانلرده حقیقی حیاتقه ، مدنیتکه شول ایکی مسئله ایله قارشى تورمقده لر . قرآن نك نص ایله کافرلر سوبلرگان سوزلرنی مسلمانلر سوبیلر : «کافرگه خدای بیرگان ماللر کزدن احسان ایديكز دییلسه اگر بولار نك سعادتن الله تقدیر

اینسه بولارغه اوزی طعام بیرر ایندی، دید کلرند، سزلر ضلالتند، دیوب تهیدیدانه جواب بیردی. قرآن بزنک آراهزده معروف بولغان قضا- قدر ایله تارتشدغ کبی حدیث نبویده مشیئت ایله دلیل کتور گانلر نی شلنه ایدر. «رسول الله، علی وفاطمه رضی الله عنهما حضرتلرینه کروب کیچده توراسزمی؟ دیوب سؤال ایتمکاج حضرت علی: «جانلریمز الله قولنده، استهسه اویاتور، استه ماسه اویاتماز» دیدیگنه رسول الله بو طینه صوغوب: «آدم بالاسی الک مجادلهن بولدی» ایننی اوقوب عجبلا ندی.

اشنه قرآن وحدیث قضا- قدرگه شول روشده قاریدر. رسول صوغش قورالمیری قوللاندی. زور صوغشلر نی تدبیر، فکر ایله اجرا ایروب زور ملت تشکیل ایندی. هیچ بر دقیقه اشسز تورمادی. بکلرجه آدم اشلایه ک اشلر نی اوزیگنه اشلادی. حال شول روش ایکن نادان مسلمانلر ظالم، جاهل اسلام پادشاهلرینه اویاروب قضا- قدر ایله نیچوک دلیل کتوره لر. باشقه ملتلر شول اعتقاد سببلی اسلامیت مدنیت ایله تارتشه، معارف ایله صوغشه اعتقاد ایته لر. اسلامیتکه بو عقیده نی نادانلرغنه اسناد ایته در، دیدم. باش افندی ایکنچی نظریه نی ایضاح اینوم اوتندی. بن صباح بیان اینارگه وعده اینتم، آیورلشدق.

- اولمدن صوگره تروامک -

یاکه

حشر - نشر

هوا الک صاف، اشسز، قایقوسز و قتلرده الکتربیک حرکتینه اوخشاعان بر حرکت ایله فکرکه کلورکه: بن فانی ایکن دنیا باقی اولورم؟

آدملر ایچون حیواندن سوکلی برنر سهده یوق دنیاده بارچه آدم بارلقنی، کوننی ا کمال، ترقی، کورکام اینارگه بار قوتلرینی صرف ایته لر. آدملرنیڭ دنیاه قننده فکرلری تورلیچه دره هر خلق آراسنک صانلری کوب مقلدلر دین عالمریندن بقا، فناقننده نرسه ایشتسه لر شونی قبول ایته لر. فکرلیمری ایسه ایکن قسمگه بولنه لر. بعضلری سطحی بغاچ، اولنارگه قاراب قیاسلرینده خطالک ایته لر. اولنلر ایسکوروب بنون هواغه اوچدیقلری کیی بزده بنه چکمن. یوقارامق ایسه ایشاکی، آرباس، اوی بولغان بالانک باشقه بالالرغده اوزی کیی ایشاکلی، آربالی، اوی بولمق ایله حکم اینوی کیمدر. فکر ایله لری عاملر، فنلر او قوب فکرگوزبله قاره غاچ قیاسنک خطالغندن میدانغه چقان بر حکم بولوینی بله لر. بغاچنک صاباغی، بو طاقلری، گللیری قیاسقه نسبتا مقدمه، یمشلی، اورلقلری، نتیجه کیی اولوب بغاچلری بنار ایسه ده اورلقلری قالوینی بلورلر. بغاچلرنیڭ تن، اورلقلرنیڭ روح کیی اولوینی اڭلارلر. یمشلرنیڭ، اورلقلرنیڭ، فروقتلرنیڭ، آقر ینلاب بغاچلرینده اوسوب، تریبه لنوب یردن آلمان آزوقلرغه موافق روشک، تریبه لنگی کورلور. اشته بونظر یهده جمیع اولنلر، بغاچلر بردر. بغاچلر قارتایور یا که یافراقاری کیبار، یمشلی ینشور ایسه حیوان یا که آدملرگه آزوق اولورلر. بغاچ، اولن یگیدن اوسوب حیوان، بغدای اولوب مننی، وحشی املرگه آزوق اولور. آریا، بورچاق، صولی کییلری حیوان ایله آدمنک ایکیسته ده یا که اولنلر کیی حیوانلرغه غنه آزوق اولور. اولنلر هنر سبیلی ترقی ایندرلسه لر فایده لنو ایچون آدملرگه گنه. طبیعی حالنه قالدرلسه حیوانلرغه غنه فایده لی نرسه اولور. خلاصه: دنیاده هیچ برنر سه بتمیدر. ترقی اینسه آدملرگه، توبان درجه ده قالسه حیوانلرغه فایده سی خاص بولادر. بتون دنیا شول ترقی

قانونىنە اوبارمىكە ايكن اڭ شريف بولغان آدم ترقى قانونىدىن
نېچرەك مھروم بولسۇن .

انسان اوزى بىتوب نو عيسى ترقى اينسە بوندىن آنڭ اېچون
ھېچ لذت، فائىدە يوقىدىر. اولن، بىغاچنڭ ھەر فردى ترقىدە ايكن
آدمڭ ھەر فردى نيك ترقى ايتماسون . روھلر بىمىزنى بىغاچ يافرا
قارىنە، گللىرىنە، بىشلرىنە قىياس اينساك زور خطا ايتەن . بىلكە
فكر، اخلاق، عمللر مۇر لقلرغە قىياس ايتلورگە تىوشۇر . چونكە
بولار جىسمىزنىڭ بىشلرىدىر . روھلرنى يافراقلرغە قىياس جاھلىتىدە
گى قىياس كېى در . جاھلىتىدە دنيادە غى حيات، اولدىن باشقە تروكلڭ،
اولم بوقىدىر، بىزنى دھردن باشقە ھېچ بىر نرسە ھلاك ايتىن دېدىلەر .
خدای سۇرە " انعامدە بواعتقادى علمىز دعوالردن صدائى . ھرامىڭ
قارە خلق فكرى كېى، اساسىر بولادىر . علملرى آزكوب كشىلر عرب
جزىرە سىندە جاھلىتىدە عربلر دعوا ايتكان كېى ترقى قانونىنە انكار
ايتلەر . بولارنىڭ بىعضىسى بىعض علملردە خىللىرى بولسەدە بىر عامىنى
بىلمك بىتون علمىنى بىلورگە دىئىل بولىدىر . مھىدىدىن نەو ، صرف ،
دوققۇردن لوغارىنە، بىنالىرغە عابد علملر سۇال اولىنماز . ككوب
آدملرنىڭ مادە، فكر جھىتىدىن ضاللنىدە قالولرىنە سبب علمىنى اھلىدىن،
متخىصىدىن اوگر نماودىر . بو شىر قىلملرنىڭ بىوك جىنايىتىدىرگە بولار
الھىياتنى لغت عامىدىن او قورار . لغت الھىياتكە باشقە، الھى لغتدىن
سۇال اولىنسا بىلمىم دىيۇب جواب بىرە چكى معلۇمدر . شىر قىلملرنىڭ
بو حاللىرى جاھلىتىدە عربلرنىڭ وباشقە خىلقكە كاھىللىرىنىڭ ھەر سوز
لرىنە اوشانوب عمل ايتواری كىدىر . « قارە ودىنگىز لردە فساد
ظاهر بولىدىكە آدملر اوزلرىنىڭ شول نچار عمللرىنىڭ آچىسۇن
تاتسۇنلر . خواص وقارە خلق آراستە فساد ظاهر بولىدى . يالغا
نچىلرغە، عقلسىز لرغە، دجاللرغە، جواب بىرگان فنلرىنى بىلمىگان
كشىلر سوزىنە اوشاندىلر . لغت مدرسىنىڭ سوزىنە الھىياتدە، حساب،

فلك معلمينك سوزينه طبيعياتده اوشاندىلر. بوايسه آتا، آناسى خرافاتقه باتقان بالانك ترقى كمشدن آلتون چغوبنه وهر كاهن، دجال سوزينه اوشانوى كيدر ، ديدم .

باش افندى: «روح، فكر، عقلر يمزنى يمىش، اورلقلرغه قياس ايتوگزنى آكلادم . فقط آچيق بيان ايتوگزى اوتنهم» ديدى . بن : بالانك تنى آتا، آناسى تربيه سنده آزوق دوا، اوزينى چرناغان هوا، آتا آناسينك مزاجى ايله اثرلنوب اوسه در . تن ايله روح آيورلمغانده تن اوسوى كى روحده اوسه در . تن قارتايوب روح تمام اوسكاج روح تنمن يغاچ، گللردن يمىش ، اورلقلر آيورلغان شيكللى آيورلادر . ماده دنياسندن على بردنياغه ترقى ايتده در . روحلر اوزلرينك جهالت ، علم ، غباوت ، زكاوت ، خاق ، بخش و نچار عمللرى درجه سنك ايگون ، اولنلر كى ترقى ايتلر . ايگونلر ، اولنلر ترقيلرى درجه سنده يوغارى ، اورته ، توبان درجه لرده گى خلقغه آزوق بولغان كى روحلرده اوزلرينك عمللرى ، عاملىرى ، اخلاقلىرى درجه سنده ترقى ايدوب تورلى عالم ودرجه لرگه ايرشه لر . شول هر كوندك كوروت بىلگن ترقى قانونى ايله ابكى حياتده فردلرنك ترقيسى بر اولوينى بلورمز . مدنيملى خلق ، اهل علم اتفاقيله برنوع چيكسز ترقينى قابىل ايكن شول نوعنك فردلرده چيكسز ترقى ايتلر . يونظر به نى فن تصديق ايتدگى كى طبيعت ، وجدانده تصديق ايتلر . عقللر ، اولن وحيوانلرنك تقدير - قضا تعبير ايتلگن ترقى قانونينه تابع اولوينى موافق كورر ويمشلرنك تورلى بولوينى لازم بلور ايكن آدملر نيچون اولگكاج درجه لرينك تورلى بولوينى صورلر ؟ - آدم ايله اولن برنظامده ، برتورلى ترقيده ابكى سببندن سوأل ايتارگه هيچ برحاجت يوق .

هر كم فكرسز ، اهل علم و فنى دشمن كورسه ، شرفى و مالدى باشقنى فكرله ماسه ، امت ، خلق نيچالده بولوينى خاطرينه كتورماسه

تقدیر۔ قضائی شلنہ لرگہ حق یوقدر۔ اوزینیگنہ شلقہ لسون، دیدم۔
باش افندی: «سزیمش، اورلقلر ایله روحلر آراسنده مناسبت بیان
ایتدکز۔ بونارغہ قرآنده اشارت بارمیدر؟» دیدی۔ بن مقدس
قرآن بونی کوب مرتبه ذکر ایتکان: ۱) قیامت ایله قادینلق
وبوریلرنیگن یمشلرنی مقارنہ ایتکان (* ۲): خلقت، وجودده غی
ترقی ایله اولگاج روحلرنیگن اوسوینه وایکی حیات آراسنده غی
مشابهتکه دلیل کنورگان (** ۳). بو آیتلرده ماده دنیاسینی
روح دنیاسی کبی صاناغان. ۳) واقعه سورہ سنده هر نرسه دن
برغایه، مقصود بولوینی، عکسعالی بوش، معناسز برنرسه
اولوینی اثبات ایته. انساننلق صودن یاراتلوینی، اولم وقتی
سبیلری ایله اولچاولی، آدم وباشقه نرسه لرنی یاراتقوج اوزیگنہ،
برمرتبه یاراتقان ذاتنک ایکنچی مرتبه یاراتورغہ کوچی
بتوینی ایگونلکلر واورلقلرنی فکر لرسرگه قوشوب اثبات ایته در.
بولار هلاک بولسه قایغوره چقلرینی بیان ایته. بولارنلق یاراتلویندن
مقصود بولغان کبی آدم لرنلق یاراتلویندن ده مقصود اولمن صوکره حیات
بولوینی دلیللی ایتوب اثبات ایته در. یس سورہ سی: «سزنی ایکنچی
مرتبه تورگزه چک خدایدر، که یاشل یغاچدن اوت چغاریدی. سزده آتی
یاغاسز» بوسوزده زور معنا باردر، که فکر ایدلسون. قرآنده بو
کبی آیتلر ایله کوب یرده حشرگه استلال ایتله در. بو آیتلر
حکیم لرنلق حکم لرنیگن، عالملرنلق علم لرنیگن بوشیدر.

آدم بارلق دنیاسندن بردن یوغالور ایسه دنیا بالالار اویونچا
غذندنه حکم سز، فایده سز اولور. خلقت عالمدن خدایغه قایته چق
هیچ برفایده یوقدر. فایده، ثمره همه سی مخلوقغه راجعدر. اگر

(* الیه یرد علم الساعه وما تخرج من ثمرات من اکامهما وما تحمل من انثی، لاتضم الا
بعله . . . قیامت سورہ سنده .

(** یا ایها الناس ان حکمتکم فی ربیب من البعث فانا خلقناکم من تراب ثم من نطفه ثم
من علقه ثم من مضغه . . . وأن اساعه آتیة لاریب فیها . . . حج ۶-۷ تجوی آیتلرده .

بو حیاتدن صوڭ ايکنچ بربحیات بولماسه آدم، حیواندنڭ هراشی حکمنسز، بوش اولور. بوده حکمت، قیاسقه محالفیدر. آدمنڭ تنی آزوق، اوزینی چرناب آلغان مزاجلارنڭ خلاصه سی بولغان کبک عقلیده فکر، علم اوزینڭ دوستلرینڭ فکرلرینڭ خلاصه سیدر. اولن، حیوان اوسکان کبی عقلده اوسه. عقلاغه نسبتا افکار، علوم دن عبارت آزوقلر ترقی ایندگندن حیوان، اولن کبی عقلده ترقی اینته در. اولن ایله عقل آراسنده اوسو، ترقیده مناسبت اولدیغندن اولنلر کوزنڭ کورکان روشده اولچاولی بولغان کبی عقلده اولچاولیدر. اولچاو شکسز ثابتدر. هرکمنڭ عقلی یمشی بولغان نچار عمللرندن گوزل عمللری آوریولسه نجاج تابارلر. عکسعالیده عنایده قالورلر» و «بز قیامت کونی ایچون عدالتلی میزان قویبق. هیچ کم ظلم اینلماز. آز، کوب عمللری بار ايسه همه سینى کتوررمز، اولچارمز» مفهومنده غی اعرافی، انبیا سوره لرنده گى آیتلر اولچاولی اثبات اینته لر.

ا کسوجین، هرروجین ماده لری کیممگان کبی عمللرده کیمماز. قرآنده اولچاوگه دلالت اینته تورغان آیتلر کوبدر. بو دنیاده هر نرسه اولچالی بولغان کبی ایکنچ عالمده اولچاولیدر. ایکی دنیا برتیگزدر. شیرازی «اسفار» اسملی، غزالی اوز کذابلرینده، طوسی، رازی اشارات-که بازغان شرحلرینده، ابن سینا، فارابی آچیق بیان اینتمشالور. غزالی قرآننی علومنی فکرلاب اوقغاندن صوڭ مطالعه اینتکاج: «بن محمد علیه السلامغه بتون علومنی اوقغان حکیم، عالمرنڭ قوتی ایرشمگان برهان، دلیللر ایله کلکان قرآن سببلی گنه ایمان اینتم. بو زور پیغمبر امیار آراسنده یاشا کان امی و بو قرآن نهایتسز عالی حکمنلرنی حاوی ایکن بن تقلید ایله توگل بلسکه کامل علم ایله آکلاب خدای طرفندن ایندرلکان معجز الله سوزی بولوینه اوشاندم» دیمشدر. ایمان عقل، علم ایله اولسه اوزلریندن بوزلرچه درجه زور

علوم ایله گلگان فرعون ساحر لرینک موساعه ایمانلریننده محکم اولور. مقلدلرنک ایمانی دلیلسز موس علیه السلامغه ایمان، ایدوب دیکزنی کچکاج « بولارنک الله لری کبی بزگه خدای یاصا» دیوچن بی اسرائیل ایمانی کبی اولور. بو قصه مقلد ایله اهل علمنک ایمانی تصویر اینه در. قاره خلق معناسز کچرک حکایت ایتوب تانغان سوز- لردن عالما حکمت، علملر چغار لر.

- دینی و دنیاوی حزبلر -

(فن اوقغان کشیلر قرآنی باشقه لردن آرتق آشلار لر).

آدملر بلو، سیزوده، اخلاق و عادتک توری درجه ده؛ آرالرنک کوب آيورما بارد ر، علوم، مدنیتده ترقی ایتدکلرینچه بلملری آرتده در. آدم کوندن زور قسم تشکیل ایتکان شیکلی کون توری شکله بولنغان کبی آدملرده طبیعتده، استعدادده توری روشده لر. آدمنک طبیعی زیراکلیگی، استعدادی نیقتد بولسه شول قدر آکل، فهمیلدر. نظاملی مدرسه لرده، مکتبلرده تربیه کورگان افندیلر قرآن و آنک حکمتلی حکملرینی آکلارلق علم، تربیه گه ایه اولدیقلرندن باشقه لردن آرتق قرآنی آکلارغه استعدادیلدر. تربیه کورگان افندیلر ایله کوب وقتلردن بیورلی سویلاشوب تجربه ایتدیم. بولار سافلر بولی ایله معنا مقصود ایدلوب لفظ مقدمه گنه اینلسه فهم، عقللری باشقه لرنندن آرتق اولدیغی ایچون مرادنی تیز آکلیلر.

کیچه سویله شان افندی ینه بر ایداشی ایله برلسکه کیلوب قرآندن برنیچه آیت تفسیر ایتومنی اوتندیلر.

منده شول آيتلرنى (۱) اوقدم . شول روشده تفسير ايتارگه باشلادم : « ايرته ن قياش نورى ايله هر طرفنى ياقترتقاچ قياش نىق نظامى بويىنچە بىرنىق حر كىتمنه موافق روشده آقرىنلاپ نورى آزاپور . بونظام سايه سنده بولده مسافرلر ، ايگونلەكلەرىندە ايگو نچىلەر ، اولرندە فقيرلەر ، اشچىلەر بولگە ايله اش ، راحتلىق و باشقە و قىلرئىنى بلورلر ؛ ظاهرده قياش حر كىتى سببلى حاصل بولغان كىك كورنگان كولگە ايله بىلگىلرلر . بولار ايچون كولگە خد اينىق زور نعمتىدر . (۱) نچى آيت ايله خدای شول نعمتى بىان ايتەدر . قياش سزگە معلوم بولغان روشده بتون دنيا ايچون كر كلى يافتلىق و حرا رت آيه سى . يافتلىق ايله بوقاروده مذكور كولگە حاصل بولغان كى قىش ، ياز موسملىرى ، كىچە كوندز ، آلارنىق سانلرى ، ساعتلىرى ، باشقە موسملىرى بىرنىق قياشقە آرتى ، آلش ايله عجب روشده قارشى بولويىدىن حاصل بولادر . بىرنىق قياشقە قارشى بولغان طرفندە غى آدمار تورمىش كر كلىرى ايچون بىرگە جه يلوب تورشەلر . ايكنچى طرفندە غى آدمار راحت ايتىمك ايچون اولرینه قابىلەر ؛ راحت ايتەلر . كىچەلر نىق قارقولقلرى بىرگە كىوم كى اولوب كوندز اش ايله بوغاتقان قوتمىزنى راحت ايتوب قايتاروب آلآمز . (۲) نچى آيتنىق تفسىرى شولدر . بوايكى آيت بتون آدمار ايچون فايده سى عام بولغان يافتلىق ، كولگە ، كىچە ، كوندز خصوصندە بتارلك درجه ده معلومات بىرهدر .

قياشنىق يافتلىغى بىرنىق اعضالرمز ، حرارتى قدرتمز كىمىدر . اعضالر ، يا كه يافتلىق اشكە و حرارتكە مقدم اولد يغىدىن حرارتنىق نتيجه سنى ، توگارلك بىر اوستوندهگى فايده لىرىنى ايكنچى درجه ده

(۱) ألم تهرالى ريك كيف مداظل و وشاه لعله ساكنا ثم جعلنا الشمس عليه ذليلا ثم قبضناه قبضاتيسرا
(۲) وهو الذى جعل لكم الليل ليأمنوا والنوم ليأمنوا وجعل النهار نشورا .
(۳) وهو الذى ارسل الرياح بشارا بين يدي رحمته وانزانا من السماء ماء طهورا .
(۴) لنعينى به بلدة ميتا وتصفيه مما خلقنا انعاما واناسى حكيمرا .
(۵) ولقد صرفناه بينهم ليعذروا قابى اكثر الناس الا كفورا . فرقان: ۴۵-۵۱ آيتلر .

ذکر ایته در . حرارت قیاشدن جه یلوب طوزلی صولردن پارلر
جنب ایتهوب صالقون طبقه لرگه کوتاروب قالینایه در . تکرار برگه
ایتهوب اولنلر ، یغاچلر ، گللر چیغاروب تورگزه در . آدملر ، حیوانلر
بوصولردن ایچوب قالغانی دینگزلرگه قویلوب تکرار قیاش خرا
رتیله پارلر ، صوگره یاغمولر یاوب برنی تورگزوب توره چغنی
آیت بلدره در . قیاش حرارتی سونگاچ ، بر خراب بولغاچ بوصو
عنصرلری کوکلرده حرکت ایته چک یولدزلر یا که هواده ایسه چک
جیللر یا که حیوانلر تننده حرکت ایته چک قان اوله چقدر . آدملر
اوزلرینک خصوصی مصلحتلرینی بلوب تورسونلر ایچون الله یاغمولر
لردن اول جیللر ایله تنبیه ایته در . بوبیان ۳ - ۴ نچی آیتلرنک
تفسیرلر ، دیدگمک افندیلرنک برس : «الله بو آیتلرده آدملرگه منت
روشنده آزوق ، فایده لر ، ایچمکلرنی ذکر اینگان . لکن صونی ذکر
ایتنکاچ پاکلک قیدنی آرتدروب «پاک صولر» دیوب نیچون کتور
گان ؟ ایچمکک صو و برنی صوغارمق ، تورگزمک ایله پاکلک آرا
سنده نیندای مناسبت بار ؟» دیدی . من : تننک حیاتنی صوابله بولغان
کبک پاکلگیله صوابله اولوب کوننی تدبیر ایله ادلره ایتمک
الله غه فایته چغنی بلدرمکدر ، دیدم . بوندی زور نعمتلر ذکر اینکا
نده لطیفه ، کنایه ، اشارتلر استعمال ایتمک قرآننک بولیدر . گویا
بولارنی ذکر ایتهودن مقصود پاکلک ، پاکلک نده مقصود عبادت و
بتون حیاتنن مقصود علم ، معارفدر .

کوب آدملر خاقت ایله تن ، تن ایله روح آراسنده بولغان منا
سبتلرنی بلمازلر . صونک آچی ، سچی ، برنک اوستونده و آستونده
تورلی ته مده ، تورلی توسده ، فائده سیننی و ضررلرینی ، پارلانودن
عبارت بولغان تورلی صفیلرینی آکلمازلر . بوکشیلر قن بلمگان
یا که اوقوبده اعتبار ایتمک ذاتلردر . بولارغه نیقدر اوکونچ
ونیقدر زور مهر و ملقدر . بومعناده ۵ نچی آیتنک تفسیرلر ، دیدم .

- حاضرگی فقه و قرآن -

شریعت حکملری آطالغان فقه لرگه قاراب قرآننك حکملرنك بر مذهب باشینك سوزنی، قرآن اسمندن نزاع واساسیز بحثلردن عبارت او هامنی قبول ایدوب محروم اولومزغه تائسف ایتدم. اسلام دنباسینه انك زور قایغولر ایکی نرسه دن طوغمشدر: ۱) بر مذهب امامینك اجتهادندن باشقەسینی اونطق. ۲) فقه کتابلرنده سویله نگان مثال ومعنالرغه نه طوگوب قالوب قرآنندن محروم اولومزدر. گویا قرآن برگه کش طرفندن آکلانورلق ایتوب ایندرلرگان. بو طوگومزنك سببلرینی حریت ایله سویلا گانده شول روشنه بیان ایتمك ممکن: آی مسلمانلر! هر کون هر قایومز اوقی طورغان قرآننی الله ودرست بولغان سوزلرینی رسول سزنی بتون دنیاغه مدنیت چه یوچی حرمتلر امت بولور ایچون ایندرگان وسویله گان. هم سزوقننده بو وظیفه نی بیرینه کتورب محترم امت بولغانسز. ایسکی عالملرمن زور رحمت کورساتوب زمانلرینده مسلمانلرنك آورولرینه صحت، شفا بیروچی دو قنورلر ایدی. الله، پاک اسلامنی بتون بیر اوستوننده باشاچی تورلی خلقارغه مرحمتا ایندردی. صحابه، تابعی و آلاردن صوگ کیلگان عالملر اوزلرینك فکرلرینی تمام حریت ایله آچیق سویلاولری سببلی فکرلر، سوزلر کوباییدی. کتابلر یازلوب شول عالملرنك فکرلری، اختلافلری جیولدی. بولارنی جیودن مقصود مسلمانلر محتاج بولغان وقتلرده مصلحلرینشوب شول اختلافلردن طوغان فکرلردن زمانه موافقلرنی آلوب امتنك آورولرینی دوالمقدر.

امام شعرانی «میزان» اسملی کتابینك مقدمه سنك: «مجتهدلرنك فکرلرینك کوبایوی تورلی وقتده، تورلی اورونده طوغان تورلی واقعه لرغه حکم اینارگه بول آچمق ایچوندنر. قرآن، حدیثلرده مشترک معنالی سوزلر کتورلوی یتنه شول مقصود ایچوندنر» دیهدر.

عالملر دو قنورلردر. دو قنور آورو نى بلماز ايسه هر خسته نى
بر دوا ايله دو الابل بتون آورولرنى اولدردر. بر امامنىڭ سوزى
ايله فتوا بىروجى عالم آورو تانمى تورغان دو قنور كىيىنر.
شريعەت حكملرى آدملر ايچون رحمت ايكن عقلمز، علوممىز
كىمدكىن صوڭ عذاب بولولمى بولمى، وحى واسطه سيله دىنلرنىڭ
اينولرى، اماملرنىڭ اجتهادلرى بارچەسى امتلر آراسنده مدنيت
ومعارف جەبار ايچوندر. رسول، مھنەدار آدملر بويىندە غى بىغا
لرنى چىشار ايچون توروشدىلر. قرآن ومسلمانلرنىڭ قائدە لرىنى
بر امامنىڭ فكرىنە گنە باغلامق بىوك خطا قىلدردى. اى مسلمانلر!
قوامزده هنر، تجارت، حكومت بوق دىورلك درجە دە ايكن بىزلىرگە
شول روشدە طوڭوب قالماق زور جنابتدر. عالملرنىڭ بوكوندى علمى
وظيفە لرىنى اوتاماولرى عفو ايتلماسلك گناھدر.

مسلمانلرنى بو آورولرىنى قوتقارمىق ايچون بىوكلر بىزگە
اسلام دىنپاسىنىڭ خستە سنە موافق جمعيت تاسىس ايدوب زمانە غە
مناسب حكملرنى قرآن واسلام كىتابلرىنىڭ انخاب ايتىمك تىوشدر.
سويلەنگان ايكنچى آورومز قرآندىنغە محروم ايتىمىز. بلىكە هنر،
تجارت وباشقە علملردىنغە محروم ايتە در. بونارغە مثال ايتوب فقە
عالملرى ذكر ايتىگان فرض كفايه لرنى كورساتە مز. فقھالر كوچ
كىتابلردە جنازە نمازنى، اولوك كومونى، سلام قايتارونى سئال
كنورە لىر. صنایع نقيسە نى بىك آز كىتابلرغە ايمان اثرى ايتوب
توگىل، بلىكە عقل وفكرگە اثر ايتىمى تورغان روشدە ذكر ايتە لىر.
شول سببىن مسلمانلر هنر، صناعتدن وباشقە حيات كركلرىنىڭ
محروم قالغانلر. مسلمانلر ايتە، كلاپوش، صوقا، تورما كىيى وباشقە
حياتقە كرك قوراللردە چىت خلققە مھناج بولسە لىر دنيا وآخرت عذاب
ايچىنك قالورلر. هنر وصناعت فرض كفايه در. اوزلرىنە بىتارلك حيات
كركلرىن حاضولوجى داتلر بولماسە بتون اسلام دنپاسى عذاب اولنور.

فقہ فرض کفایہ اولدیغی کبی هنرده فرض کفایہ در . حکومتکه هنر و صناعت نشر ایدونک کرکل-گنی بیان اینارگه تیوش ایلمیکن عرض ایتمساڭ زور بر وظیفه نی اوتاگان بولورسن . بز مسلمانلر ایکنه ، شربی و اوز مامغز دن یاصالغان ماتر بالرده باشقه خلقغه محتاج بولساق همهمز گناهلیمز ، دیم . زندان باشی : «زندانلر مدیری «قولس» پاشافکک فکری شولدر» دیدی . مسلمانلر علمدن اوزاق ، شک ، شبهه لر ایله کوڭللیری طولو ایکن ترقی ایتمازلر . قردشلم مسلمانلر بلسونلرکه : «الله هنر و صنعتنی بیرینه یئکر وب اشلاگانلرنی سوه در» حدیث .

- اصول تعلیم و سیاست -

مسلمانلر آراسنده استعمال ایدمکده بولغان کتابلرده هنر و صنعتک ، قرآنده غی حکمنلی حکملرنک اهمیتنی ذکر ایتملماوینی ، عالملرنک اوز وظیفه لرینی اوتاماولرینی بیان ایتمک . مسلمانلر شول حالده لر ایکن پیغمبر خدا قاتنده : ای خدایم ! منم امتم مسلما نلر ایندرگان کتابکئی تاشلادیلر . عمل ایتمادیلر (فرقان) دیمازمی؟ اسلام خلافت امویه و عباسیه نک اولگی عصرلرنده زور ترقی ایوب مدنیته نشر ایتمکان بولسه ده شول عصرلردن سوک مسلمانلر تورلی مدهلرگه بولنوب بعض وقت علم ترقی ایوب ، بعض وقت اسلام دنیاسی جهالت قارا گفولقلری ایچنده قالمشدر . سوک وقتلرده تاتار فننه سی سببلی مسلمانلرک علم ونهاینسز فن کتابلری ضایع اولوب مدنیتلری بتو حالینه کیلدی . بو واقعه لر سوکنده صلیب محاربه لر طوغوب اونهرنچی عصرلرده آوروپا وحشتندن اویغانوب ۱۸۷۱ عصرده مدنیته مسلمانلر ایله تیگزلک درجه سینه ایرشوب سوکعی بش عصرده بزدن ایرشلماسلک درجه ده آلغه کیتدیلر . تورلی واقعه لر سببلی عزیز اثرلریمز قولمزدن کیتوب کتابلرمزده

مدنیمزگه اثر بیره چك قدر فایده لر قالمدی. انگلیز بالالری ایکی
یلده اوز ادبیات و اغتاریشی بتوروب هر ایکی یلده برار لغت
اوگرانوب ۱۵ یاشنده گی انگلیز بالاسی ادبیات، معاملات، تلمر و
باشقه حیات کرکلرینی بلور. بزنگ ۱۵ یاشنده گی بگنلریمز دین
او قورغه کرشوب لغتنك مبادیسنده بر کتابدن ایکنچی کذابقه کوچوب
تیگرمانگه جیگولگان آطنك تیگرمان طاش اطرافنده آیلانوی کین
ایلانور. یاشلیگینی صرف ایدوب بر خطبه سوبله مک، برساله یازمق
ایله بیوراسه عاجز اولور. بوایسه بیک آیانچ حالدر. دین عالملرندن
قرآنك معجزه سی صورالسه منواتر دیوب جواب بیرر ایسه لرده
کوکمللری ادبیات عربیه، فنون عالییه بلمام ایچون من عاجز من دیور.

ای مسلمانلر! بتون دنیا اصول تعلیمده بزدن اولغی. بوزمانك
بزنگ دینی، ادبی علملردن محروم اولومز مجنونلقدیر. بزنی نیندای
عقللی کشیلر جغوب اوز مرئی اولنوره طورغان اصول تعلیمدن قوتقارر؟
کیچه ازهرده وقت درس لرینه حاضر بولدیم بر شیخقه بولقدیمک:
«بزنگ اوقوته طورغان اصول تعلیمنی کوب کشیلر یارتمیلر» دیدی.
بنك: هر مسلمانغه امر معروف واجب اولدیغندن، اصول تعلیمکیزی
تنقید (*) ایثارلر. سز اولده اوز گزده ازهرده اوقوتو ترتیبینی سو
میدر ایدگز. حاشیه لرگه اویارماو ایله وعظیلدر ایدگز، دیدمک سگوت
ایندی. سوبله شومز صوز ولوب علوم طبیعیه گه نوبت کلگاک شیخ افندی:
«علوم طبیعیه کتابلرمزده مذموم علمدر» دیدی. بنك: تفسیر کتابلری
خصوصا فخرالرازی نك تفسیری علوم طبیعیه ایله طولودر. بتون ملتدر
علوم طبیعیه نی اوقدیقلرندن مسلمانلرندن باشقه خلقلر قرآنغه مخالفت
ایتمیلر. هر قایوسی دنیا، امتلر، اولنلر، بولنلر و حیوانلرنك
احوالندن بحث ایته لر. الك قاطی روشده قرآن بولارنی اوقورغه

(*) ترکیجه قبول ایتمگن برسوزدر. ادبی، صنایع، فنی نرسه لرنی اواجاب، عاکمه ایدوب یخشی
یاکه یسان یولغان طرفلرینی کورتمکدر. عربجهده استعمالی یوق کبیر. بونك مرادفی عربجهده انتقاددر.

رغبتلاندروینی وایمان ، خصوصاً بو زمانده بو علمدن باشقه کامل بولماوینی اثبات اینکچکته اوشاندی .

بوقنلر معیشت ایچون لازم بولغان کهن دین ایچونده لازم ، بلکه دینک نظامیدر . بوقنلر هنر ، صنعتلرده نبقدر کورنسه لر عقللرده ده شول قدر کورینه لر . کلام بازوچی کشیلر علوم طبیعیه دن بعض نرسه لر کوچرسه لرده اوزلرینک خصملرینه رديه اولسون ایچونگنه کوچرکانلر ایدی . بوقسه بولار علوم طبیعیه دن خبر سنلر ؛ نحو کتابلر ندهغی بوقبار سببلر کهن سفسطه ایتوب کنه کوچردیلر .

بولارنک همه سینک سببی بر : دورت طرفه زی نادانلق تیمر قیبه لر یچر ناب کورشمزده گی امتلرنک حاللردن خبر سن اولوب نادانلق نچار خلقلر وعادتلر ایچنده اسپر بولوب قالومزدر .

مسلمانلر بو کونگه قدر منهب ، فروعه اختلافنی دشمانلقغه قورال ایتدیلر . بو اوزلرینک مدنیتسن ، برله شونی سومی طورغان امت بوللرینک برنجی سببیدر . مسلمانلرنک حنفی ، شافعی ، مالکی ، حنبلی ، زیدی ، شیعی کهن دینلری بر بولا توروب بوزلرجه منهلرگه بولنو لری نادان ، کورشیارنده گی خلقنک حاللرینی وقرآنک شول معنادهغی آیتنی علم نقطه سندن فهم ایتما اولرندندر : « بز تیره کورش-یکزده گی کوب اوللرنی هلاک ایتدک . وتورلی علامنلر ، دلایلر کورساتدک که آلارنی حقیقت یولینه کوندرمک ایچون » . الله ، اندلس - اسپانیه - کهن ممالکتلریمزنی قولمزدن چغاروب بقولریمزدن اوبغاتمی استه دی .

عرب ، عجم عالملری بو حاللرنی بنماسه لر ، محبت ، دوس-متلق ایله مسلمان دنیا سینی برروشه تربیه ایتماسه لر بو واقعه لر بزگه هیچ فائده ایتمکان بولور . باشقه ملتلرنک احواللرنی بلور ایچون سیاحت بیك فائده لیدر . لکن سیاحت ایچون کوب علملر ، فنلر لازمدر . نادان شرقیلرینک غربکه سیاحتلری عقلسنر ، کوزسنر ، هیچ فایده سن اولور . غربلی شرقده سیاحت ایتار ایسه اوزینه ، وطنینه چیکسنر فایده

كنور. مسلمانلار نىڭ ھېچ بىر نرسەدىن فايدهلىنمايولرى بىن آرتق
درجەدە حسرتلاندىرەدر. سياحت نىڭ مھم فرض كفايەلىرىدىن. فېكرسىز،
كوزسىز سياحت ايلە مسلمانلاردىن فرض توشمىدىر. اسلام نىظرنىدە سياحت
فېكر و فايدهلى اولوى شرطىر، «أى عقل آيەلىرى، سىز ھەر نرسەنى فېكرلاب
بىرسن ايكنىچىسىنە چاغشىدروب قاراڭىز!» (حشر سۇرەسىدە).

مسلمانلارغە اوز عصرىداشلىرى بولغان مىللىتلارنىڭ اصول تەلىملىرىنە
قارامق فرضىر. ابن خلدون، ابوبېكر بىن العربى اصول تەلىمىدەگى
ضررلاردىن صاقلانمق فرض اولوينى و ضررى روشدە اوقطىق اسلام
مىنى اولتۇرەچىگى سويلەمشلردىر. ابن خلدون بىن العربى نىڭ رحلەسىدىن
كۆچۈروب: «أى مەلىكىنىڭ غافللىرى! صىبىلارغە اوقو وقتلار بىن ضايىع ايدوب
عقلسىز، فېكرسىز، علمدىن بەرەسىز ايدوب يادلاطوبقىنە عمرلارنى ضايىع ايتە
سىزى؟» سوزى سويلاب ضررىلى اصول تەلىمنىڭ اسلام دىنبايسىنە بىلا
اولوينىدە اتقاق ايتىكلار چىت تىللىر بىلگەن بىر عالم ايلە آوروپاليلارنىڭ
شوقىلار خصوصىدەغى فېكرلارنى حقىدە سويلەشكەندە مەككەدە عالم:
«آلمان سياحلىرىدىن مشھور بىر سياح عراق خلقى اراسىدە بىكرى
بىل عمر كچۈروب حاللىرىنە آشنا بولغاچ بىر كىتاب بازغان، كىتابىدە،
شوقىدەغى اصول تەلىم ضررىلى اولوى سىبىلى فېكرلارنى، عالملىرى
اوسماسدىن منقۇز اولاقچىلار بىن بىان ايتىمش» دىدى. بىنە شوقىلى بىن
خلدون نىڭ آوروپالى سياحدىن دورت عصر اول سويللاوينە وايكى
فېكر نىڭ موافق بولوينە بىك عجبلىندىم. شوقىدە حكىملىرى يىتىشكەن بىلاگە
حكىم و عالاملارنىڭ سوزلار بىننى طىكلاماسلار ايسە حاللىرىنى اولور؟:-
«بولارنىڭ حساب وقتلارنى يىتىشكەن بولسە دە آلاز غافللىرى؛ اولزلىرىنە
فائىدەلى بولغان خىدا بىننىڭ دىللىرىدىن يوز چۆرەلەر» (انبىاء سۇرەسىدە).

- اسلامده خطیب و خطبه‌لر -

الله هر نرسه دن اوّل عقلنی یار اطاقان . الله نرسه قوشسه عقل-
شونارغه اطاعت اینگان . الله ، «بن سیندن آرتق هیچ بر عزیز نرسه
یار اتمادم . هر نرسه سینک ایله اولور . سینک ایله عنابلی ، ثوابلی
ایته رمن . آلور من ، بیور من » دیمشدر . قرآن چیکسز ککوب
آیتلرنده عقلسز ، فکرسز خلقلرنی شلته لاب انقراض ایله قورقتمشدر .
اسلام ، اوّل وقتده خداینک حکمتن ایله رسول و خلیفه لری کبی زور
مصاحلر ننگ صانلری آزایدی . فکرلر کوبایکاج مسلمانلر معنی ، حکمتلردن
آرتق لفظغه اعتبار ایتوب ، محوسلر تهریلرگه عبادت ایتگان کبی
لفظغه عبادت ایتارگه باشلادیلر . قرآننی ایندرو دن مقصود نرسه ؟
سؤالی کوئللردن چقدی . زمانلر کچدکچه کوئللر قارالاندی ، الله ننگ
حکملری آباق آستونده تابنالدی . نماز صورتندن ، ذکر سوزدن ،
علم معناسز لقدن عبار تکنه بولوب قالدی . نماز ، هر چار لقدن طیماز
اولدی . قرآن ، معناسی بلنماز دن فکرسز ، بصیرتسز او قولور ، هیچ
کم فائده لئماز درجه گه گلدی . قرآن اینگانده بنی اسراییلنی حالده
بولسه (بولار ننگ بعضیسی او قو ، یازو بلنگان کشیلردر که الله کتابندن
عالم اسمنی طاققان کشیلردن ایشنگان یالغانلردن باشقه هیچ بر نرسه
بلمازلر) مسلمانلرننگ حاللریده آلاردن آبورماسزدر . مصدرن چینک
بر اولک بر قاری قرآن او قغانک تیره سنده گی طیکلاوچیلر سویلاشه لر ،
آشیلر ایدی . من بو حالنی کورکاج اسلامنی صویلغان حیوان ، بولار ننگ
حرکتلانوچی اعضالری کبی گمان اینتم . لفظغه غنه یابشو قرآن غنه
قالمادی . خطبه لرگه ده سرایت ایتدی . خطبه لر معناسز سوزگنه
بولوب قالدیلر . اسلامینده خطبه نرسه بولوینی آکلار ایچون
رسول و آنک خلیفه لرینک سیرتنی ، دولت امویه ، عباسیه خلافت

زمانلارنىڭ بىرىنچى عصرلارنىڭ تارىخىنى كۆز سالىقى يىتە در . خطبەلەردە تائىپىر بنى سبىلى سىلەرمەن ئولدى . حىقىقى خطبەلەر غەربكە او قولورغە باشلاندى . ھەر كۈن پوستە وتاغرافلەر فلان پادشاھ ، وفلان وزير امىنىڭ احوالى واصلاحى حىقنە سويلە دىگى خطبە سىنى بىزگە بىشتىروب توراىر . ابوبىكر ، عمر ، عثمان ، على كىمى زور سىلفلارنىڭ خطبەلەرىدە خاىردە غەربدە سويلانگان خطبەلەر كىمى ايدى . بىلكە امتنىڭ ماصاھنى وعظملر ابلە قاتناشدرلدىغىدىن يىنە دە اثراىرەك ايدى . على رضى الله عنه صوغىشنى قالغان كىشىلەر نى شىتمەلاب ، صوغىش مىداندى ، جان فدا ايتكان كىشىلەر نى ماقطاب نىچە مرتبە خطبەلەر سويلەدى . سىلفلارنىڭ خطبەلەرى نى روشدە اولوى «العقد الفرىد» كىمى كىتابلارنى او قوچىلارغە معلوم . آوروپاليلەر بىزدىن خطبە اصولنى آندىلەر . ترقى ايتىلدىلەر . ترقى ايتىلەر . نچار خطبەلەر بىزنىڭ خالىمىزنى بو درجە كە كىتوردى . قوتلى ايكىن حور ، عالم ايكىن جاهل ايتىدى . بىزنىڭ پادشاھلار بىمىز ، وزيرلار بىمىز ، عالملار بىمىز سىلفلەر و خاىردە غەربكە سويلەنگان روشدە خطبە سويلەلەر بىزدە ترقى ايتار ايدىك . اولىگان كوگىلار بىمىز تىرلور ايدى . باخشى اشلردە سىلفلەرگە تىقلىك ايتماىلەر لىدە نچار اشلردە غەربكە تىقلىك ايتىلەر . سىلفلەر ايسە نمازنى اوزىن توگىل جماعت نمازنىڭ قالدۇرەلەر ايدى . خار جىلارنىڭ خىرت على ، عمر و بن العاص ، معاوىەلارنى بىر كۈندە ، بىر نماز وقتىدە اولتوررگە اتفاق ايتولرى جماعت نمازنى تاشلاما ولرىنە دىلىل اولدىغى كىمى باشقىلەر وقتىلردە اولتورمىك مەكىن بولماوىنە دە دىلىلەر .

اسلامدە خطبەلەرنىڭ مشرۇوع بولوى مسلمانلارغە كىركلى بولغان عمومى اشلرىنى خاىرىنى ايسكە توشرو ابلە بىرلىكدە خاظرلرىنە توشر مەكىر . امام ابو حىقىقە ، شافعى كىمى مەھب باشلارى رسول الله زمانىتە باقن اولدىقلار ندىن دىنەنگى سىياسىتىنى ، مقصدىنى آكليلەر ايدى . شول سىبىدىن امام اعظم جمعه اىچون شەرنى ، امام شافعى شەردىن ضرور تىسىز

چېقىمى تورغان قرق كىش وبراوردن غنه اداۋ ايتونى شرط ايتىلر .
 بز بوعالى مقصودلرنى تمام اونطق . ابوحنيفه نىڭ مصرنى شرط ايتنو
 ندىن مقصودى شهر يرلرى امير ، حكومت مائورلرى تور اتورغان
 ير اولد يغىدىن امير نىڭ خطبه لرېنى طىكلاب غومى مصلحتلرېنى
 توشنوب عمل ايتمكدىر . شافعى نىڭ شرطى ابوحنيفه شرطېنه ياقىدىر .
 جمعه نى شهر نىڭ يريرنده وعادللر حضور نده او قولونى شرط ايتمك
 پادشاه حاضرگى حال وسياستىنى ذكر ايتنوب وعظ ، نصيحت ايتوى
 ايتنودىر . شريعت نىڭ بو حكمتلرى بز نىڭ خاطر مزگه كلهيدىر . جمعه
 غايت مهم اولد يغىدىن الله قرآندىن بر سورهنى جمعه سورهنى ،
 معنلار حياتمز ايتنوب لازم اولد يغىدىن حد يد سورهنى ، كچوك
 حيوانلرده غى سرلرنى ، حكمتلرنى خاطر مزگه كتورمك ايتنوب نعل ،
 عنكبوت ، نمل كېن اسملى سورهنى اسملاونى كوكلمزگه ده كلاماز اولدى .
 اسلام دنيا سىنىڭ هر طرفىدە او قلغان خطبه لردە بو مقصودلر
 ضايع اوامشدر . چونكه كوب شهر و قريه لرنىڭ خطيبلىرى هيچ نرسه
 بلمگان نادانلردىر . خطبه نىڭ اثر يېروى ايتنوبون خطيب نىڭ
 عالم ، مهابت اولوى شرطلر . بز اسلام پادشاهلر يىدىن هر مسجد كە
 كلوب خطبه سوبلە ولرنى اميد ايتمىمىز . بلكە روحانى دائره لرگە
 خطيبلرنى اهلئىدىن ، هر جهننن خطيبلىقغە صلاحيتلى ذاتلردىن صايلار
 غە تنبيه ايتولرنى اوتتە مز (* . خطيبلرنىڭ صلاحيتلرنى تفتيش
 ايتار ايتنوب تفتيشچىلر تعيين ايتولرنى چن كوكلدىن اوتتە مز .

— دين و جامعه —

آدملر اخلاق ، عادت ، نل ، مقصود كېنى نرسه لردە تور ليچه
 بولسه لردە دين آلارنى بر جمعيت ايتەدر . دين - جنس ، وطن ، نل
 كېنى آدملرنى جيوجى هر نرسە دن قوتلېدىر . بوسوزلر غايت قسقه

(1) مؤلف بو سوزلرنى عرب تلى آڭلاغان مىرلېلر حقه ده سويلدىر . اگر بونك ، اوزلرى
 آڭلامازدىن الدنيا حيفه و طالبها كاب سوزلرنى واطله سز ، العانسز قچروچى اقتدىلر مزنسك حاللرن
 كورمه عجب ، نه ديورايدى ۱۶ . . .

بولد يفتىدىن تفصيل ايتوب سويله رگه محتاجدر: آدم، كوزمز ايله
كورگان كورينشدنگه عبارت توگل. آدم، اوزينك تندىن غافل
اولوب بعض وقتده «من» ايله اوزيندىن تعبير ايتده در. حقيقتده
شول منلك تن توگل. بلكه تنگه حاكم بولغان على بولغان لطيف
بر قوه دركه: اوزينك يغش، نچارلغى درجه سنده تنگه حكم ايتده
در. بتون دنيايى ياراتقان، اوزندىن اوستون بولغان بردات حس
ايتده در. بولطيف قوت هر تورلى عنصرلردن جبولغان تنگه خدا
حكمتى ايله ايندرلنگان روحدر. شول روحه نقش ايتلنگان عبا
دئار، اخلاق كى نرسه لر ايله آدم الله نى تانور. آدم لر، ينه بربر
سن شول روحلرنده نقش ايتلنگان اعتقادلر، اخلاق، عادت كى صفئار
ده برله شو ايله سويشه لر. شول جهتدىن دين جامعه سى الك قوتلى
برجامعه در. آدم لر نى الله غه توتاشد ره در. آخر عمرلرينه قىدر
بوجامعه آدم لر دن آيورلماوى ابچون قلبكه آرتق اثر بيره تورغان
جامعه در. جنس، قرابتدىن عبارت بولغان سببلك دواى ايله دوام
ايتار ايسده الك باقن سببىدىن بولغان آتالف خدايىدىن اثر ايتوده
كىمدر. حديث وآيتده شونارغه اشارت باردر: «أى آدم لر! بز،
سزنى اير، قادين ايدوب طائيشه قى ايچون امت، قبيله لرگه آيور
دق. خدا قارشنده الك حرمتلوگز هر ضرردن صاقلانغان تقوالر كز
در» (حجرات سوره سنده). رسول: «بن بوكون سزنىك نسيكزى
توبان ايدوب اوز نسيمنى كوتاردم» ديمشدر. شول سببلردن دين
جامعه سى سببلى الك باقنلرى ايله قرداشلك كيسلدىكى هر وقت، هر
اورنده كورله كيلكان برحالددر. جنس جامعه سى شو درجه ده ضعيف
بولسه وطن، تل جامعه سينك بوندىن ضعيف بولوى هر كمگه معلوم
اولور. دين يللرجه صوغشقان خلقلرغه دوست ايتده در. اوس،
خزرج لر سنه لرجه صوغشديلر. هيچ بير سبب ايله توقئاتوممكن توگل
ايكن اسلام كوكللرينه سونگان دشمانلقلرى بىرينه قرداشلك روحي

برله شدردی. «دنیاده غی بارچه نرسه لرنی آلارنڭ کوکمللرینه الفت
عس سالور ایچون صرف اینساکده مقصودکا ابرشماز ایدک. لکن
الله بولار آراسنی الفت ایتدوردی» اشنه انفال سوره سنده گی شول
مفومده غی آیت دیننڭ قرداشلککگه تائیرنی بیان ایتهدر.
سلفلر اڭ محتاج و قتلرنده قرداشلرینی اوزلرینه تقدیم ایتمشلردر.
هر نرسه نڭ قرداشلک، روح برلگی بولنده صرف ایتله چکنی آڭلا
غانلر: «خدا اینڭ سزگه بیرگان زور نعمتلرینی خاطرکزگه کنورکز!
چونکه سزدشمانلر ایکن قلملرکزی برله شدردی. الله نڭ نعمنی
اسلام سایه سنده قرداش اولدیگز» مفومنده گی آل عمران سوره
سنده گی آیت قرداشلک حسنی آچیق آڭلاته در. دینی برلک
آرقاسنده مسلمانلر مدینتلاشوب آز وقتده دنیاغه آیه اولدیلر.

دینی برلک نڭ اثرنی آڭلار ایچون هر امننڭ شول برلک
باکه بزله شور ایله دشمانلرنی قورقتمق یتهدر. حضرت علی ایله
معاویه آراسنده غی نزاعنی فرصت بلوب معاویه دن جزیه صور اوچی
روما پادشاهینه معاویه مکتوب یازوب فکرندن قابتورغه دعوت
ایتکان ایدی. عکسحالد اشقی ایبداشینه (حضرت علی گه) تاپشراچغنی،
اولده برنجی اوغنی آفارغه آتاچغنی بلدیرگاچ طاوشن چغارماسقه
مجبور بولغان ایدی. تاریخ او قوچیلر همتلی پادشاهلردن سلطان
محمد الاموی اندلسده دینی برلک سایه سنده بیواک اشلر اشلاوینی
بله تورغانلردر: دینی برلکنی مسلمانلر اونطقاچ چاک اوّل بلیاره
جزیره سنه، فردینان اشبیلیه شهرینه استیلاء ایتکان ایدی. اندلسده
اسلام حکومتی انقراض حالنده بولغان وقتده دینی برلکگه بنه
ایتکان اسلام حکومتی تاسیس ایتدی. ایرلرگه، قادینلرغه جماعت
نمازینه حاضر بولونی مجبوری ایتدی. فقیرلرگه صدقه، زکات اولا
شدروب کناهیلرنی حبس ایتدی. هنر، صنعت، علوم و معارف
نشر ایتدوده ۱۴ نچی لبرت، لوپس اصولینه اویساروب مکافاتلر

وھرنورلى وسيله لرايپلە قيز قنوردى . عادل قانۇنلار تاليف اولندى .
غرناطە شەھرى مسيھى حكومتلارنىڭ ظلملارنىڭ قاچقان مسلمانلارغە
مرحمتخانە اولدى بواصلاحلاردىن صوڭ انقراض حالندەگى اسلام حكومەت
مىنى ۲۱۴ يىل ياشادى . او قوچىلارغە مىللەت كىلاسسىون ايچون بوبابىنى
قىسقەچە تمام اينەم قىسقەس : اوتكان وحاضرگى امتلار بىرلىكىنى ترقى
وغلبەلەرىنە وسيله ايندىلەر . آوروپا دولتلىرى كوز آلد يىمزدە بىرلىك
ايپلە قىطايغە ھجوم ايندىلەر . آفرىقا وباشقە مەملىكىتلرنى اوز آره بولوب
اتفاق سايبەسندە قايدە لئەلەر .

- امتىڭ جىولو و آيورلويىڭ سىببىلىرى -

قرآن آيتلىرىنى فېكرلاب او قوب آڭلاساق امتلارنىڭ جىولو و
آيورلويىڭ سىببىلىرىنى ھرامىكە طوغرى كلورلىك روشدە ذكر
ايندىكىنى كوررمز . قىسقەچە بىر مەقسەمە ذكر ايندىكىدىن صوڭ قرآندىن
بىنى اسرائيلنىڭ عھدىلرن بوزوب بعضىسى ايپلە گنە عمللارنى كورساتكان
عھد آيتىنى ذكر ايتارمىز . ھرامت تورلى وقتلردە اوچ حال اوزرە
اولور (۱) :

امتنىڭ اعضالىرى بولغان فردلر آراسىندە بىرلىك ، محبت رعايە
اينلور . آنا ، آنا و قىرداشلىك حقوقلىرى تمام بىرىنە يىتىرلور . فقير
مىكىتىلەرگە مرحمت ، ھرىطىقە دەگى آدملر ايپلە كوركام مەاملە ، معاشرت
وادب قانۇنلرى كوڭللىرىنە بىرلەشور . ھاكىملىرىندە عدالت كېن . ھاكىملىرى
صفتلر طىبىعت كېن آيورلى تورغان صفات اولور .

(۲) امت آراسىندە باقىلىق حقلىرى رعايە اينتماسە اعضالىرى
آراسىندە مرحمت بىتار . حقوققە ھىچ اعتبار اولنماز . قىتال سورەسىندە
گى آيت بويىنچە بولار بىرنى بوزوچىلەر ، فېكرسىزلىر ، كوزسىزلىر ،
لغىنىكە مستەحق خلىقلردىر . امت آراسىندە بوروشدەگى فساد جەيباسەدە
عمومى نظامىنى ، جىيىتىنى ساقلاقلار ؛ اولتور شىماللر . دشمانلىرىنى اوزلر يىنە

ياردمچى اينو درجه سته ايرشمازلر (۳) مرحمت بتوى ايله برابر
تن علاقه سيك بنار. برسن ايكنچسى اولتورور. دشمانلرينه ياردم ايدوب
اوز مملكت ويورطلرينى خراب ايتارلر. جامعه بتوب دشمانلرى
مملكتلرينه استيلاء ايدوب دنيا و آخرت عذاب ايچنده قالولرينه
سبب اولور. حاضرگى بنى اسرائيل حقنده غى تاريخى آيتنىڭ مفهومى
ذكر ايتده مز: «بى اسرائيلن عهد المكه: (۱) خداين باشقه هيچ
نرسه گه عبادت ايتماسكه (۲) آتا، آنا كزغه، (۳) قرداشلر كزگه، (۴) يتيملرگه
(۵) مسكينلرگه يحشيلق ايتارگه، (۶) باشقه آدملرگه كوركام سوزلرسويلارگه،
(۷) نمازنى حضوع ايله اوتارگه، (۸) زكات ويررگه. شول سكر نرسه
امتنىڭ اعضالى اراسنده غى حقوقى، برك و مدينتنىڭ برنجى
حالى بلدره در. بو آيتدن صوڭ: «بو عهددن كوڭكزيوز دوندردى.
سز هر وقت حقيقتدن يوز دوندر وچى آدملردن سز» سوزيله ايكنچى
درجه گه اشارتدر. بو آيتدن صوڭ: «سزدن قان توگشماسكه، يورطكز
دن چقارماسقه عهد آلديغمز و قتلرنى خاطر كزگه كنور كز! عهد كزنى
اوز كز اعتراف ايدوب شهادت ايتكان ايدكز!» آيتيله اوچنچى درجه گه
اشارت ايدلدى. بوندن صوڭ عدالتلى دستور العمل توتلغان قانونلر
ايله امتنىڭ عمل ايتماوينى حقوق و قومپنكه رعايه ايتماولرنى بيان
ايتهدر: «شول عهد كزگه اعتبار ايتمازدن اوز امتنىڭ اعضالى
بولغان فردلرنى اولتوردكز! اوز كزدن بولغان ايكنچى طائفه لرنى
يورطلردن چقاردكز! اسير توشه لر مال ايله قوتقاردكز! و حال
آنسكه آلارنى يورطلردن چقاروسزگه حرام ايدى. سز مؤمن توگلسز!
الله سوزينىڭ بعضيسينه ايمان و بعضيسينه انكار ايتهدر!»

امتنىڭ فكري و كوڭلى بر اولماي باشقه خلقلر قولينه توشارگه
سبب بولسه شك، شبهه سز دنيا و آخرت عذابمه قالولرينه سبب بولور.
بلسكه فكر و كوڭلملرى بر بولمغان امت اعضالىڭ بور سوالقه تو
شولرينى طبيعت، نظام تليدر. چونسكه امتنىڭ ظام ايچنده اوزون

OSMAN ERGON
KIZILYAZI
1941

مەت قانونسز قالوى مەكىن توغل . بىلكە ظلمنى بىنوروب عدالت
ايەلە حەكم ايەتەچەك نىندەي دىندە بولسە بولسون بىر امت استىيلا
ايەتەچەك . نادان امتلار اوز اشلىرىنى اداره ايتىدە اوز نظاملارنى
بىلمەگەن حيوانلار كىياردىر ، كە آدم قولنىدە بولارنى اسىر ايتىدى .

اللەنىڭ دىيادەغى نظامى حقوق ، عدالتكە اعتبار ايتەمەگەن امتلارگە
دىيادە اسىرلىك ، رسوالق بولدىغىدىن شول سوز ايەلە تمام ايەتەدر :
« اللە سوزىنىڭ بعضىنىغە ئيمان ايتىۋچىلىرىڭ جىزالىرى دىيادە رسوالق ،
ھىقىرلىكىدىر . آخىرىدە بو دىنيا عدابىدىن كۆپ درجە قاتلى عدابلىرغە
دوچار بولۇرلار . اللە سىزنىڭ ھەر اشكىزنى بلەدر . غەلتنىن يا كىر .
سىزنى جىزا ايتار » بو ايتىلارنىڭ نىصى ايەلە ، عالمنىڭ نظامى وطىبىغىنىڭ حەكىمى
ايەلە قانۇنلارنىڭ بعضىسى ايەلەگەنە عمل ايتىۋچى ، قەلبلىرى بىر بولمەگەن ،
حقوق و عدالتكە رعابت ايتەمەگەن امتلار اوس ، خىزىج قەبىلەلىرى كىي
بىنارلار . دىنيا و آخىرت رسوا بولۇرلار .

— ظالم امتلار دە حاكىم و عالملار —

اللە قرآندە ظالم امتلارنىڭ حاكىم ، عالملىرىنى رشوت آلماق ،
شول كۆندە نادان مىسلمانلار دە كۆرلەگەن كىي گناھلارنى يارلىقاۋدە
خىدايغە طابانۇ ، سەئى و ھىركىتىز رىزقلىندىرۇ ، اوزلىرى غەلتنى درىيا
سەينە چومغانلىرى خالە جامەئە امىد ايتىۋكەن صىفىلار ايەلە صىفاتلىدىر :
« بولاردىن سوڭ خىلقلىرى اللە كىتابىنە وارث اولۇرلار دە اللە قانۇنلارنى
دىنيا ايچون اوزكارىتوب بوزارلار . بىزنى خىداي يارلىقارئىلى دىيوب
بىنە رشوت آلۇرلار . اللە بولاردىن افتراء ايتەمسەكە عەھد آلمىغان كىي
قىلانلار . اوزلىرى اللە سوزىنى ھەركون اوقىلار » مەھومىندەغى اعراف
سورە سىندەگى آيت ايەلە تۆبە ، يارلىقاتۇ ، اللە سوزىنە تىرسلىك ايەلە
بولارنى صىفاتلىدىر .

صوغشلىرىنىڭ صفاتى : «آلار قورقاقلىقلىرى سببلى سىزنىڭ ايله قىرىمىلى اوللىرى ايچىد، گنه با كه قىمهلىر آرتىد نغنه صوغشلىرى. اوز آرالرنده بولار بىك بهادرلىر. بر سوزده گى امت كى، جامعه لى كورىنسه لىر ده قىلمىرنده هيچ بىرلىك يوقدر». حشر سوره سنده شول مفهومده غى آيت ايله نادان امدارنىڭ اعضالرىنى قوزقاقلىق، بىرلىكسىز لك ايله صفاتلا دىقمن صوك : «بولارنىڭ بىر بوشه بولولرى فكر و عقلىسزلىقلارندن» دىوب سببىنى بيان ايتنه در. بو آيتده گى عقلىدن مراد عقل علمى - عقللىرنده علم يوق - در .

بىر، كوكلىرنىڭ حالنى، كىچى و كوندىزلىرنىڭ تورلىچى بولولرىنى ذكر ايتكاده عقلىدن مراد عقل نظرى - عقللىرنده فكر - در. بودرجه گه ايرىشكان يعنى عقللىرنده علم بولمىغان امدلر امت حا كه بولوب باش آلمازلىر. باشقه علملى امدلر قولنده اسىر، رسوا بولوب قالور لىر : «بونداى امدلر گه خىداى قىيامتكه قدر لك آچى عذاب طاتوناقچ حكومتلىرىنى مسلطايتار». اعراف سوره سنده يهودلر حقىنده كلكان بو آيتىدىن صوك يهودلرده حكومت قالماوى، بو كونگه قدر لك آچى عذابلر آستوننده بولولرىنى تاريخ او قوچىلرغى معلومدر. اشته بو سوزلر قرآندىن بىر تاريخچه در. قرآنده بو كى قسه لىر بالفىز حكايىت ايتوب ذكر ايتلمىگان. بلىكه فكرلاب قاراب حالمنى اولجاب فايده لنو ايچون ذكر ايتلىگان . .

— اسلاميت ترقى ايله امر ايتمه مى ؟ —

كائناتده هر وقت حكمت، فايده لى روشده هر تورلى صورتلر، حركتلىر بىرى آرتىدىن ايكىنچىس كلوب توروى كورىنهدر. قىياش، يىلدىلر، بلىكه هر نرسه ماتورلق و كوركام صورتلرىنى ايتىنگان كى هر وقت حركتلىر. هيچ بروقت تىك تورمىلر. دنيا نىڭ لك زور كىسا گن

تشکیل اینگان نظام شمسی بر سقونت حرکتسز قالسه دنیا و دنیا ده بولغان هر نرسه خراب بولور؛ هیچ نرسه قالماز ایدی. کائناتده بولغان هر نرسه، یلدز لر شول حرکت نظامینه اویارده لر. چونکه حرکتدن توقتاسه لر ترقی اینمسلر ایبدیه یاراتلودن مقصود بولغان ترقی حاصل بولماس، نظام بوزلور ایدی. «بز، کوکلرنی، یرنی بوابسز آراده غی نرسه لر نی اوینچف ایبدوب یاراتمادق. بلکه، زور مقصود ایچون یاراتمادق. اولده ترقیدر». املر دنیا نلک بر زور کیمساگی بولد یقلرنندن شول مقصود ایچون یاراتماملر در. املر حرکت، سعیدن نبقدر توقتاسه لر شول قدر مد نیتده آرتقه قالور لر. حرکتلری آرتد قچه عدالت قانونینه بناء شول درجه ترقی اینار لر. بقره سوره سنه گی: «الله ذره قدری اولسون ظلم اینماز. اگر ایزگولک اینساگز یکی الوش اینار» سوزی عدالت قانوننی بیان اینه در. هر یخشیلقنی اوسترو وترقی ایندرونی بلدره در. الله هر نرسه نی بلدگی ایچون مسلمانلر باشیته تاتلر، صلیب کبی هر توری واقع لر کلا چکن، باشقه املر گه بو یمنصنه چقلرنی بلمشدر. شول سببدن بوندای حادثه لر نی اوزلرنلک اولگان حسلرنی اویغرتورغه وسیله اینمک ایله بیورمشدر: «اصلاحه محتاج هر اولغه نمی یبارساک اهلنی هر توری ضرری حادثه لر ایله بلا لئدر دقکه: ضعیف لک کورساتوب اصلاح اولنسونلر ایچون» اعراف سوره سنه گی بو آیت آور لر آدمگه حفظ صحت اقامته لرینی خاطرینه کتور توبنی آکلاند یغی کبی هر توری واقع لر کنده عقل، فکرلرنی تنبیه ایبدوب نورلندره چغنی بلدره در. قرآن بو آیت ایله گنه کفایه لنمگان بلکه باشقه کوب آیتلر ایله ده آدمگه سعی و حرکتلک لازم بولوینی بلمشدر: سویلا گل! برده سیاحت اینسونلر! سزدن اولسگ جاهل، الله نلک قانونینه اطاعت اینمگان املرنلک حاللرن کورسونلر! «قولنرین برینه صرف اینمگان خلقنی قاطی شلمه لاب: برده

بصیرت ایله سیاحت ایتمسەلەر. بولارنىڭ فېكرلەرگە عقللەرى، فايدهلى نەرسەلەرنى ايشتورگە قوللانمىلىرى اولور ايتىدى « سوز بىلە حج سورە سەندە شائە لېدىر. چونكى بىردە سىياحتتىن مقصود املارنىڭ ترقى، مەدنىيەتلەرنى، انىلس و باشقە كۆپ مسلمان مەملىكەتلەرى كېڭ مەنقرىز بولغان و آرتقە قالغان خەلقنىڭ آرتقە قالولرىنىڭ، بىنولرىنىڭ سببلەرنى بىلوردىر. آوروپا، آمېرىقا، ياپونىيا خەلق كېيى مەدنىيەتلى خەلقلەردىن فايدهلى ھنر و علملەرنى آلمىقدىر. بعض مسلمانلار بو آيتلەردىن مراد اللە بىرلاوگنە بولويىنى، مەدى استفادە مراد بولمايىنى دعوا ايتولمىلىرى اىچون تفصىل ايتارگە محتاج بولامەن: اسلام، دىن و دۇنيا نظاملەرنى جمع ايتوب كەلى، آدمەلەر مەسلىھەت اىچون كرك بولغان دۇنيا قاعدەلەرنى، مېزان، كېلى، ايروقادىن آراسىنىڭ كوركام مەاملەلەرنى ذكر ايتىدى، شەرت كېي قەلەلەرنىڭ اعندالەتە اعتبار اتمىگان املەرنى ھەر سورەدە شائەلاب آلاردىن بەت ايتىدى. عالمەلەر اتفاق قىلغان روشەق قرآن قورقۇتقان سببلى دۇنياو آخرت ھلاك ايتەلەر. قرآن، بىرايەلە كوكنى خەدايىڭ بىرلىگىنى تانتمەق اىچون ذكر ايتىدىكى ھادىئە، واقەلەرنى ايسەزگە كىتوروب استفادە ايتىدىغىنىڭ قەد ايتەشمەلەر.

ھەر طرفىزى چىرىناپ آلغان ھادىئەلەرنى بىلى بىلدىن بىرلى بىر اولمىسا قەدە غەربلەلەر اولنمادىلەر. دۇنيادە بولغان ھەر نەرسەدىن، مەملىكەتلەرنىڭ فايدهلى ھەر نەرسەنى بىلوب فايدهلەندىلەر. ھەرتورلى قاعدەلەر چىقاردىلەر. ھەتتى قوتىلى اولنىڭ قوتىسىزىنى، آوروپا اولنى آوروستراليا اولنى، غەرب حيوانى آوروستراليا حيوانى ھلاك ايتىۋىنە قەد زەھنلەرى ايرىشىدى. اسپانىيا ايەلە آمېرىقا، آراسىندە غى صوغىش و قەتئە اسپانىيا عسكىرى قولدىن قاچقان آطلارنىڭ عددارى مائىۋىلەرگە ايرىشوب اسكى آطلارنى ھلاك ايتىدى. يگى ھەندلەرنى، آوروپا لېلەرنىڭ آمېرىقا و ھىسپىلەرنى ھلاك ايتولمىزنى كورمىكەمەز. بونظىرە ھەر تەرەپتە عالمەلەرى طرفىدىن ھەر تورلى تەجرىبەلەر ايلە

اثبات اولندیغی کبى بىر بىرگه تورلى قوتلى اورلقلرنى ايگى ايله ده
تجربه اينلمى. طوگغان اتملرنى غيرتلى اتملر، قوتلى اورلقلرنىڭ
قوتسىزلىرىنى هلاك اينتارى كورلدى. بو اصلدىن كوپ قاعده لر
چيغارلدى: ۱) يىكى نرسه ايسكىنى هلاك اينتار ۲) طبيعت بىغشىنى قالدردى.
۳) صابلامق عالمىڭ سىتىدىر. ۴) فرعيلا اصللمرغە وارث اولور. شول
طريقه غربلىلر كچوك نرسه لردن بىوك معنالىر چيغاروب علوم طبيعیه ده
بوكونده گى درجه لرینه ابرشدىلر. طبيعت، علمى سومك غربلىلرنىڭ
قانلرینه سوايت اينتىدى. هر اشلىرى طبيعت قانونینه موافق اولور.
قرآن اشارت اينتكان روشده هر ماتورنى صابلاب آلورلر. «منم
قللمدىن سوزنى ايشتوب كورگمینه، فايده ليسنه اوياركانلرینه سو-
بىنچ بىر، كه آلار خدای طوغرى بولغە كوندركان آدملردىر». زمر
سورسندىگى بو آيت دنياوى، اخراوى هر نرسه نى ايچينه آلادر. سوزنىڭ
خير ليسنه اوياركانلرنى عقل ايه لرنىدىن صاناب سوينچ بىره در. اينكىچى
آيتلرده: «برده سياحت ايندوب اعتبار كوزيله قاراسونلر»، «تورو
چىلرى اصلاح طرفدارى بولغان قريه، شهرلرنى الله هلاك اينمادى»،
اصلاحقه قارشى تورغان خلقنىڭ حالن بيان اينتكانده: «آلار كوكلرده
وبرده درست حياتنى كورساتكان كوپ دىللىلر كورسەلده يسوز
دوندر دىلر»، «سز، اوزلرینه ظلم اينتكان آدملرنىڭ بىرلىرىندە
توردۇر، بلدگىز، كه بىز آلارنى نيشلەدك ؟ آلار ايله ماصال اينتار
بولدىق»، كىي مفهومده قرانده آيتلر كوپلر. حاللارینه تمام موافق
بولغان بوكىي آيتلرنى مسلمانلر خاطر لرینه ده كتورماز بولدىلر.
سلفلر بو آيتلرگه غايست اعتبار اينتد كىلر يىدىن دنيانىڭ
بوكوندىگى آوروپالىلرى بولغانلر ايدى. بعض سلفلردن
نيمىداي كىتاب اوقىسىز؟ ديوب صورالغاچ: الله كىتابى، علوم رياضيه
نىڭ بنوئىسى، طبيعت كىتابى وشول كائىناتده كورلكان اشلرنى اوقىمىز»
ديب جواب بىرگان ايدى.

قرآن بو كېي يوزلرچە قىسەلرنى ذكرايتىكان. نادان ومدىنىتلى
امتلىرنىڭ تارىخلىرىنىھە اعتىبار ايدوب: «بولارنىڭ قىسەلرنىھە عقل اُيە
لويىنە زور عبرتلىر باردىر» دېھدر. كائىناتقە اعتىبار ايتىمىكان امتلىرنىڭ
آقرىنلاب ھىلاك بولاچقارنىھە، عالملىرنىڭ باشايەچكىلىرىنىھە شول آيت ھىك
ايتەدر: «ظالم بولغان كوپ قىرىھەلرنىڭ خىلقلىرىنى خراب ايتىدىك.
آلاردىن صوڭ باشقە خىلقلىرىبار اتىق». باشقە آيتلردە امتلىر نادانلىقنىڭ
نھايىتىھە ايرىشوب، شان وشوكتلىرى بىنكاج قاچارغە تىلاسه لردە وطنىنى سومك
آدم ايچ-ون طىبىعى اولدىغىندىن قاچە آلمايەچقلىرىن بىيان ايتەدر.
بوكوندىھىگى مىسلمانلىرنىڭ ھالىرىدە شول امتلىرنىڭ ھالىرى كىيىدر. اسپانىيا
مىسلمانلىرى، آمىرىقا وھىشىلىرى كېيى بىنەچك و بىنكەن امتلىرنىڭ انقىراض
علامىلىرىدە شولىدر. ھازىردە مىسلمانلىر طوڭغائىلىرى، يڭى ھىيات علامىلىرى
كورىنىمى، فنون وھنەرلىرى قولمىزدە يوق، مكىتەلىرىمىز نظامسىز، اصول
تەلىمىمىز قرانغە، سىنىكە موافق توڭل. بىرگەدە اسپانىيا مىسلمانلىرىنىڭ ھالى كىسە
عەجب توڭل! . خىداى بىزلىرگە ھىر نىرسەنىڭ فايده لىسىنى آلورغە امر
ايتىسەدە بىز يوزدوئىدەمىز؛ ضررلىنىش فايده لىدىن آبورە آلمىيىز. بىردە
سىياھت، امتلىرنىڭ ھالىرىنى قىكرامك، فنون جەمىلەگە رعايت ايتىمك فرض
ايسىكەن بىز آلارغە اعتىبار ايتىمىكان وقتىدە بىزدىن الېتە يڭى ھىيات
كوتولماز . . .

امتلىر ھالى ھىمت ايلە ترقى ايتارلىر —

آدم بىردەھىگى مادەلردىن باصالغان بالقاو بىر مخلوقىدۇر. لىكىن
آدمىدە اوزىنى رىسوالىق، ھىقىرلىكىدىن چىيغارە تورغان، دىنيادەھى
ھىر مخلوقىدىن شىرىفى بولوبىنى بىلدەچك روى و عقل باردىر. آدم
اوزىنىڭ بىتون نىرسەلردىن ھالى، شىرىفى بولوبىنى بىلدەدە كوكلىنىدە
تېكىرلىك، زورلىق ھاصل اولور. نادانلىق كېيى نىرسەلىرگە باش ايمەز.

الله، آدمنىڭ ضعيفلىگىنى: «آدم ضعيف اولارق ياراتلىدى»، زور لغىنى «آدم ياراتلوب روحلانغاچ فرشته لىر آنى عبوديت ايتار درجه ده الوغلاديلر» سوزلر بىله اشارت ايتىدى. آدم، يىكى ضد اشكلى قوه آراسىندە درى بىرىسى تىندىر كە: آنى وحشتكە، بىكچى روحىدە كە: آنى شرف، زور لىقى تارتادىر. اڭ نادان آدمگنە اوزىنىڭ مرتبه سىنى تقدىر ايتمازدن شرفىنى ضايع ايتار. شمس سوره سىندە: «نفسلىرىنى پا كلاوچىلر نىچاچ تابدىلر، بىچراتوچىلر ضايع بولدىلر س- سوز بىله بونى بىيان ايتە درى. «الله، بىر قومنىڭ حالى اوزلر نىدەگى قوه لىرىنى اوزگار تىماسە لىر اوزگار تىماز» نظرىيە سىنى ايسكى خالقنىڭ تارىخى تا كىد ايتە درى. بنى اسرائيل فرعونلرگە ۱۵ - ۱۹ نچى اسره نىڭ حىكو مىتى وقتىندە باش ايدىلار. ھىكسوسلر زمانىندە مصرغە كلكدىلر. مصر لىلر «ملوك رعات» نى مەلىكىلەرنىن چىغارغاچ بنى اسرائىلىنى ھىر تورلى اذا، جىقلىق قىلدىلر. بالالىرىنى اولىئىروب قادیئىلرىنى سلامت قالدردىلر. الله، شول مظلوم بنى اسرائىلىگە مرھىمانا مرسى، ھارون (علیھما السلام) لىرىنى عدالتلى قانۇنلر ایلە بىباردى. «اوز زمانەگىز دەغى ھىر امنىكە سزنى آرتىق ايتىدى» سوز بىلە الله موساغە خطاب ايدىوب حرمتلى امت بولولار بىن بىلدىردى. كوگلىرىنى تورگىزدى. استىداد، ذلتىن چىقۇنى ايتىدىلر. نىھایت قر آندە، تارىخىدە سويلە نگان روشە صحرا دە قىرق بىل تىرىپە لىئوب عالی روحلى، امت حاكىمە اولورغە استعداد كىسب ايتىدىلر. «بىزدىنھادە ھى ھىر كىشى بىن آرتقىز» دىئوب چىقىردىلر. موسى قومىنە: «أى قوم! الله نىڭ نعمتلىرىن خاطر گىزدن چىغارماگىز. چونكە خدا سىزنىڭ اىچكىزدن نىبىار، پادشاھلر بىتىشردى. سىزگە ھىچ كىمگە بىرلىمگان نعمتلىرىنى بىيردى. أى قوم! الله سىزنى آنا رىغە استىحقاقلى كورگان پاك بىرگە كىرگىز! كىرودن تار تىئوب آرقاگىزغە - آرتىكگىزغە - چىكىلماگىز! ھىسرتىدە قالورسىز» سوز بىلە خطاب ايتىدى.

الله بنى اسرائىلگە موسى (عەم) آرقىلى اوزلىرىنىڭ ئالى قوت، استعدادىنى بىلدردى . بو معرفت سايبە سىندە استىبادنىڭ حور لغى بىلۈپ فېكرلىرى ترقى ايندى . نھايت مىسردن آيورلىدىلار . سوڭىندە مىلت جا كەلىك ايلە سوپىنچ ايتولىدىلار . آخردە اوزلىرىنىڭ دىشانلىرىغا غايە ايتوب تشكىل اينىكان حكومتلىرى ۱۲۰۰ يىل ياشادى . موسادىن سوڭ كۆپ عصرلەر كېچىدى . نېمى وە مىسلىرىڭ سوڭى بولغان «مەمە» (عەم) كىلىدى . سياست ھەمان موسى سياستى ، اولىگان روجلىرى ، مىسلىرىنى تورگىزىمىكىدى . «سزىنى اشلىرىڭز ايلە باشقا ھەملىرىگە رھبەر و نىيىڭزنى سزىگە رھبەر ايتوب مەنىدەل است ايتىڭ» دىيۈپ مىسلمانلار غە خطاب ايتىلدى . بو قىسقا سەوز ايلەگنە كىفايە ئىلھامادى . آچىغىراق ايتوب : «سزدىن ايمان ايتوب اينىگو وفايدەلى اشلىرى اشلىگانلىرىگە سزدىن اولىگى امتلىرىنى خىلىفە ايتىڭى كېمى خىلىفە ايتىپ چىگى ، خىداى : اوزى راضى بولغان دىنىنى يردە قىرارگىر ايتوب قورقنچ ھالىدىن امىنچىلىك ھالىغە چىغىرا چىغى وەد ايتەدر» دىيۈپ بىيان ايتىدى . بو آيتىلدىن مەقسۇد آدملىرىنىڭ كۆڭللىرىنى ، رىيا بىنى تورگىزۈپ ھەملىرىنى آرتتىرمىدى . چۈنكى عالىلىك كۆڭللىرىنىڭ ھەملىرى زورلىقى ايلەدر . لىكىن ھەت آدەمە اوزىنىڭ شەرفى ، قەدىرى بىلمازدىن تاپىلماز شۇل سىملىرىگە مېنى رسولگە (ع . م .) بىر كېمى قايتىغۇلى كۈنلەردە نصرت ، سوپىنچلى آيتىلار ايتىلار بولوب مىسلمانلارنىڭ ھەملىرى آرتتىردى . آھم اوزىنى چىكىسىن زور بولغان دىنيانىڭ مەدىرى جىناپ ھىقىڭ سەو بىنچ بىرون بولور ، اوزنىڭ شەرىفى ، عزىز ايتون آڭلار ايسە ھەمنى ، نىيىنى قوتلانور دە زور اشلىرى ، واقەلەر كېچۈك بولوب كۈرنۈر . بىيۇف سورەسىندەگى : «اللهنىڭ رەھمىتىدىن كافرلىدىن باشقا كىشى امىپ كىسىمان» سۈزىدە شۇنى بىيان ايتەدر . سىلقلەر ھەملىرىنىڭ عالىلىگى سايبەسىندە يالقاولق ، اشسىزلىكىدىن بىراق بولغانلار . مىسلمانلارنىڭ ھەملىرى دىنىدىن اوزاقلاشولرى نىسبەتەن كېچىدى ، سۈنىدى . اسلام دىنيانىدىن ھەت غەربگە

كۈچىدى . غەربدەكى عالەملەر ، خەلقنىڭ قانۇنىيەت ئۆزلىرىنىڭ ئىكەنلىكى شەرىف ، قەدىمكى بولۇپ سۆزلىگەنلەر . « سەزنىڭ روھلۇقۇن ، قانۇنلۇقۇن غەزىپىدۇر . ئالەم ئالى مەقسۇدۇر . ئىچۈنگەنە توگۇلۇر » دېيۈپ كېچە ، كۈندۈز و غەزىپىلەر . بېسىما رۇق بىر خەتتە سەندە : « بىز ئالەملەر خەدايىدىن باشقەندۇر قورقۇمىمىز » سۆز ئى ئۆزىدىن چىغار چىغار ماس بىتون غەزىتە بېتىلەر ئۇلۇسى . دىيارغە ، اولۇرگە ياشىدۇرۇپ زىننىلگەنلەر ئىدى . غەربىلەر ئىكەنلىكى ھەر اعضاءى اوزىن پادىشاھ كېمى سانار . قەسەسى موسى (ع.م) زىمانىدىن بېرىلى دىنيادە عەمۇمى سىياسەت بىردەر . دىن تارىخى سىياسەت ، علم ئىپىدە لىرىنە مەلۇمىدەر . امانلەر غەفلەت ئىقولۇرىدىن ، استىباد بىغۇلۇرىدىن اوزلىرىنىڭ قەدىمكى بولۇپ ، كىلاچىك كۈنلەرنىڭ بىغەنلى كۈنلەر بولۇپ ، بابالارنىڭ تارىخىلۇر خاھىش لىرىنە كىتور مازىدىن اوبىنەمەسلەر ، قوتۇلماسلەر . قرآن بېتىلەر بۇ كېمى غەبىرلەر ئىپە طۇلۇدۇر . ھەمىلەر ئى عالەملىرىدە چىك غەملىرىدىن عەمۇم بولۇپ ، باشقە مەنلەرنىڭ ھەمىلەر ئىنە ائىنبار كۈزى ئىپە قارە ماغاج ئىچۈك تەرقى ايتارمىز اىكەن ؟

ايكنچى قىسىم

قرآندە غى قەسەلرنى آشكلامق

(قەسەلدە تەربىيە و آداب)

مىسلمان امنى اوزون مدتەن و كۈپ غەزىپىلەردىن بېرىلى اوزىنىڭ مەقسەت كىتابى اىچىندە بولغان ھەمىلەرنى ، اصول تەربىيە ئى ، مەسلىھەتلەرنىڭ امانلىق اعضاءى ئىچۈك سەئادەتكە ايرىشۇرۇلۇرىنى اونۇتىدۇ . مىسلمانلارنىڭ قرآندە غى قەسەلەردىن سوقۇر بولۇپ مورخلاردىن باشقە كىشىگە قايىدەسز ائىنقاد ايتۇلۇرى ئىكەنلىكىدە چىك نەرسەدەر . قەسەلەر كىركى ادملەر ئىنەن بىئالغان - وضعى - و كىركى ھەقىقىي بولسۇنلەر ، حىوان ، آدم جانسىز - جەماد - نەرسەلەر اوزىدىن امانلەرنىڭ تەرقى ، سەئادەتلىرىنە كۈپ

ائرلری تیدر . شونارغه کوره بتون دنیا تاریخى قصه لردن بحث ایندی . «کليله ودمنه» و بورومده یازلغان «فا کهة الخلقاء» «مقا مات الحریری» کیى کتابلر مسلمانلر آراسنده شهرت توتقانلر . حقیقت ایله اویون کولسکی قاتشدرلغان «الفلیله ولیله» کیى آوروپا نلک مشهور تللربنه ترجمه ایتلوب اخلاق ، ترقیلربنه قدر تائیر ایدوب فایده لنولری هرکمگه معلومر .

قرآن الك ماتور والك عالی بلاغت ایله نبی ، مصلحلر واملرنلک قصه لرنی بیان ایدوب ایندرلدى . سوزنلک روشینه مناسب مقامه لر اختیار ایندی . نبیلر ، پادشاهلرنی رهبر ایدوب حقیقت یولنی کور- ساتدی . اوزلربندن زور آدم لرگه اوخشاونی سومک آدم بالالرنده طبیعى اولوی اعتبار ایتلوب بوروح نیگیز ایندی . ذکر ایتملگان شول آرتقلقلر قرآنده غی قصه لردن باشقه بولغان فارسیلر ، مسلمان لر وغربیلر تللربنه ترجمه اینگان کليله ودمنه کیى کتابلرده بولنماز . غربیلر درست واقعه لر ایله یالغانلر قاتشدرلغان حکایه لرگه قدر اعتبار ایتلوب فایده لی نصیحتلرنی صایلاب آلمقده لر ایکن قرآنده غی قصه لرغه اعتبار اینمازدن ، او قومازدن کوب زمانلر ایلك بولغان لکینلر ، اوتکان کیچه لر کیى نیچون صانیمر ؟ اهیمنسر صاناب نیچون فائده- لیمیمز ؟ بزنلک حالمز حکایت ایتلوب سویله نگان «بویر» فلاحینلک حالی کبیدر که : اوزینلک نچار شکلده گی اوینی ملیونلر قیمتده گی ماتور آلمازلر قاتشدرلغان بالچقمن بنا اینگان . قیمتنى آکلماغان . آورو پالی بر سیاح اونلک قیمتنى تانیغان . بویر ممل-کننده گی زور کشفیات جمله سندن صانالغان . مسلمانلرده بویر فلاص کیى هر کون او قغان قصه لرنی تقدیر اینه آلمیلر . ضیالی کوب یگنلر بو قصه لرنی ایشته لر تاریخه موافقمی ایکن ؟ تاریخى کشفیاتلر ، اهرام ، برای ، هلوغریفده غی کشفیاتلر بولارنى تاء کید اینه لرمی ؟ دیوب بحث ایتلوب حیران بولورلر . اگر شول قصه لرغه موافق برفرانسوز

یا که بر انگلیز سوزون ایشنسه لرشاد لقلربیندن او چارغه یته لر . دینی
بر مسئله گه سنک دیوب گمان ایته لر . مؤرخلرنک وصف اینکان نرسه
لرنده نباتلی اولمادیقلربیندن بر کتابقه موافق بولسه کوب کتابلر
غه مغالی بولوی خاطر لریته کلیدر بو گمانلرینک باش سببی قصه
لردن مقصود نرسه بولوغه ، فکرله مالوری آلاردن مقصود فکر کوز
یله قاراب عبرتلمک بولوی خاطر لریته کلماویدر . قرآن قصه لرن
تاریخ ایله وقصه یازوچیلرنک خرافاتلری ایله مقارنه اینمک حقیقتدن
اوزاقلاشودر . مؤرخلر آراسنده بر مسئله ده چیکسز اختلافلر
بولدیغندن خدا سوزیته قارشی تاریخی سند بوله آلمان . الله کف
سوره سنکه (سیقولون ثلاثه رابعهم کلبهم ویقولون خمسة سادهم کلبهم
ویقولون سبعة وثامنهم کلبهم قل ربی اعلم بعدتهم ما یعلمهم الاقلیل)
بلونی اوزینه نسبت اینمشدر . اصحاب کهنک حقیقتن بیان اینماوی
قرآغه طعن ایثار ایچون بول آچلماسون ایچوندر . چونکه قرآن
دورت دیسه آلا ریدی یا که بش دبه چکاردر . قسقه س تاریخی کنا
بلری اختلاف ایله طولودر .

قرآن قصه لرنده غی مقصودلرغه اعتبار اینتوب حالمننی قیاس
قیلوب فائده لنبو برنجی مطلوبدر . قرآن قصه لرن فکر لساک ارشاد ،
نصیحت ایچون کرکلی تاریخ مسئله لری ذکر اینلون اوشانچسور ،
لر و مسز واقعه لر ذکر اینتلماون ، قرآنده غی قصه لرنده وحدانیت ،
علوم ، بخش خلقلر ، عقلی دلیللر و روحلرغه طنات بیرره چک سوبله
شولر ذکر اینتلون بلور ایذک . من نمونه بولسون ایچون یوسف
(ع م) قصه سن ، مصر مدنیتمندن حاللریته علاقه سی بولمغان نرسه
لرنی ذکر اینتلماون بیان ایته چکن : یوسف سوره سی قیاس ، آی ،
یلدزنک آزارغه سجده اینتولری ایله باشلانمشدر که : بالاده غی
استعدادنک سوزنده ، توشنده کورینوینه اشارت ایچون ، بالالرده
غی استعدادنی یونان ، فارس حکیملری تاریخ و اخلاق ذکر اینکان

روشنه بوزلرنده گی، سوزلرنده گی علامتلر ایله هنر، رئیسلك، باشقه علملرگه استعدادلرن بیلگانلر. یوسف قصه سنده غی کولمك، قرداشلر قیو، بوری وقان کبی نرسه لر فکرنسه تیکد اشلرنك معنوی ماتورلف، اخلاق واستعداد آپه لرن نچار وعیب بولغان نرسه لر ایله افنرا ایتولری بلنور. بوندای افنرالر دنیاده قانون حکمینه کرمشدر. نپیلر، عالمر، حکمیلردن باشقه سی بوندن استثناء اینلماز. بوندای افنرا لرغه قارشى کوکره ك کیروب صبر ایتوچیلر سعادتكه ابرشورلر. دشمانلرینه غالب بولولر. دشمانلریده بوندای عالی وهمتلورلرگه اطاعت ایتارگه مجبور بولولر. یوسف مصر عزیزینك خاتونی نك محبتینه قارشى عفت کورساتدی. یاش بوله توروب اوزن صاقلاب مولاسی آناردن راضی اولوب آنارغه اخلاص ایتدی. فضیلتدن آیورلمادی. خدانك رضالغن آلوب ظاهری، باطنی ماتورلغی تیگز بولدی.

- یوسف قصه سی -

(اخلاق علمی، امتنك رئیس لرنی تربیه لار)

هر کم حکمیلرنك سوزلرن اولندن آخرینه قدر مطالعه ایتسه آدم ایچون اك اول اخلاق تربیه سی، سوگره او، شهر تربیه لری كرك بولوبن بلور، بو اوج تورلی تربیه برسی ایکنچیسینه یابشقان آكلار. چونكه هر کم اوزن تربیه لی آلماسه اوینی، اوین تربیه لرگه قدرتی بولماسه شهرنی تربیه لی آلماز. صحابه لر برنچی خلیفه گه بیعت ایتكاج خلیفه ابرته گیسن آرشین بوزلر آلوب بازارغه چغار. صحابه لر خلیفه نك بواشدن رضاسزلف کورساتكاج خلیفه: «من اهل، عیالمنی ضایع ایتسه م مسلمانلر نیده ضایع ایتارن» دیور. سوگره خلیفه گه بیت المالدن وظیفه تعیین ایتارلرده ماسکت اداره سینه کرشور. بونقطه

ملاحظه اینتلورگه تیوش بولد یغندن غربلیلر مملکتلرنیڭ اداره سین
بر کشیگه تابشهره چی بواسه لر اوین؛ عائله سن نیچو ک تربیه اینتوندن
بعث اینتار لر. چونکه کشیگه عائله س، اوی مملکت ایله امتن باقندر.
شول حقیقت سماوی کنابلرده، قرآنده ترتیبلی و آچیق روشنه یوسف
قصة سنمه ذکر اینلمشدر. یوسف قصة سنمه مسلمانلرغه اداره اشلرینه
مقدر کشیلر صایلاو اصولنی اوگراتور ایچون نفس تربیه س، او،
مملکت اداره لری ذکر اینتدی.

باش وقتدوق عفت، اخلاق کبی عالی صفاتلرنی اوسترمک لازم
بولوینه اشارت اینتدی. «یوسف» باش وقتنده مصر مدینتی ایچنده
ایکن بابالرینیڭ، امیننیڭ اخلاق، آدابنی صاقلادی. «ابوالهول»، «ابیس»
کبی مصرلیلرنیڭ الله ارینه عبادت اینمازدن برالله غه غنه عبادت اینگان.
یوسف قصة س، تورلی واقعه لر هر طرفلرینی چرناب آلغان امتلرگه
اوزلرینک آداب، دینلرینه رعایه ایدوب چیت ملت لر آراسنده ده
زور مرتبه لرگه ایرشمک ممکن اولدیغنی بیان ایدوب شونارغه
قیزقدیرر ایچون ذکر اینلمشدر. یوسفنیڭ شخصی خلقلرینک کامل
بولویغنه جماعت، امت اشن اداره اینارگه یتیمدر ایدی. شول سببسن
زندانده حبس اینلوب نادان، اوغرولرنیڭ خلقلرینه آشنا اولدی.
آلارغه باشلق ایدوب مرحمت ایله اوز دینینک نیگرنی بلسردی.
رسوللر، سلقلرینک سیرت، اخلاقلرینی و مصرلیلرنیڭ آلله لرینک
حق معبود بولماوینی: «من خدا یغه، اولومسن صو ک ترولورگه ایمان
ایتمگان کافرلر دیننی، ملتنی تاشلادم. بابالروم ابراهیم، اسحاق،
یعقوب ملتیننه اوباردم» سوزی ایله بیان اینتدی. مصرلی مجوسلرگه
سیاست جهنمن امتلرنک دینده اختلافلری زور ضررلی اش ودین
برلگی لازم بولوینه: «أی زندان باشی! تورلی الله لرمن یا که بر
وزور کوچلی بولغان الله می خیرلیدر؟» جمله س ایله بیان اینتدی.
امتلر حیات میداننده اعتقاد، اخلاقلرینک بر تورلی بولوی ایله باشار

لر. امنلرنڭ حيات ميداننده بقالرى بىرلىك طرفينه يتا كلاوجى بيوك
ذاتلر ايله در. «الفارابى» نڭ « آراء اهل المدينة الفاضله » كتابنده
تل، وطن، دين، اخلاق، جنس، حكيم، بول باشچيسى كى امنلرنى آيورم
برحالىگه كتوره تورغان اون ايكى تورلى جامعه ذكر ايتلمشدر .

يوسف اوزن وعشيرت تربيه لرن بىلگىچ حرمئلاب زندانن
چىغار لىدى . زندانغه بابىلغان عىبلى كشىلرگه تعليم اينكان يوسف
زندانن چىقاچ پادشاهلرغه معلمك ايتارگه باشلادى . مال، اقتصاد
نرسه بولويى بىلدردى . ياشل، كىبىكان باشاقلرنى، سيمز صيرلرنى
آلارعه يوراب ايگونلرنى آمبارلرده صاقلاروشن بىلدردى . يو
سنىڭ بونداى عمومى اداره اشلرن اوگراتوى نفس، عائله تربيه
سندن صوك درجهده بولغان امنلڭ بارچه سن تربيه لادور . امنلڭ
هر اشىنى تدبير ايله اداره ايتىمك پىغمبرلرگه وحى ايله، باشقه لرغه
تربيه، تعليم ايله بىلدرلور .

يوسفنىڭ سىرتى اخلاقنىڭ كوئىللمرده ثابت، زور وكچوك كشىلر
پادشاهلر آلدنده اوزكار ماوينى بىزگه بىلدره در . كچوك درجه ليلرنى
اوگراتكان ذات كلاچىگه زورلرغه ده معلم بوله چىغىنن كچوكلرنى
اوقوتونى كچوك نرسه صائماسقه يوسف قصه سى ارشاد اينكان كى هر قىل
ايله ايتوسقايان سويله شويده شونى كورساته در . يوسف هر تورلى فلا
كتلر ايچىننه اخلاقنى اوزگار تمازدن كاملىكك نمونه اولدى . زندانده
نادانلر ، بول كى سويچىلر آراسىنىك ياشاكان، اخلاقى اوزكارمگان،
هر حالده شرف ، ناموسن صاقلاب انسانيت ، حلقىدن آيورلمغان .
مصرده يتشكان يوسف پىغمبرنىڭ ترجمه ۶ ھالى مصرلى وباشقه خلقغه
رهبر اولسون ايچون قرآنده ذكر ايتلمشدر . يوسف اخلاقى آرقا
سندى اسيرلىكن، قىلقدن قورتلوب خواجه و پادشاه اولدى . هر كم
نىقدر قصونقىلقدن قالسهده كوركام خلقلردن آيرلماشه خلقى، جديتى
نسبىنىڭ حرمت ايتلور .

آدم، هر وقتند توغرو سوزلی، خلقلی، جدیتلی بولورغه
تیوشدر. فضیلت دنیاده غنه توگل آخرتده هرکمنی بخارلقدن
قوتقاره چقدر. قرآننک یوسف وباشقه قصه لرده بوکمی اخلاقلرنی
ذکر ایتمی مسلمانلرغه کورکام غلقلرنی اوگر اتمک ایچوتدر.
مسلمانلر فکرلرن اعراب، بنالرغه صرف ایتمازدن معنالرغه صرف
ایتمسلر فائده لنوب دنیا و آخرت بختیار بولورلر ایدی.

— مکارم اخلاق —

(یوسف و مصرلیلر).

یوسف، سیرتینگی حکمتلر، فضیلتلر ملاحظه قیلنسه مسلمانلرنک
بوکمی عالی سیرتلرنی بیغان قرآنی طویلرده، مجلسلرده، اولک
اوستونده، قیبرلکدرده گنه اوقوب معناسن آکلمازدن کوی، طاوشقه
غنه اعتبار ایتمولری بیک عجدر. یوسف مصرده تربیه ایتملرکنن
آنک سیرتینه اعتبار ایتمک مصرلیلرغه باشقه مسلمانلردن
آرتغراق تیوشدر. لیکن بزار بو عالی معنالرنی اوبون، کولکی ایتموب
خورلادق. مسلمانلرنک بوکمی عالی سیرتلردن فایده لنولری آچ کشینک
هوادن فایده لنوی کبی گنه اولسه بو قصه لرده بولارغه نیندی حکمت
بولنور؟ ایشاک قازوق یانن، ایلانکان کبی لفظ تیره سنده گنه
ایلانکان کشیلر اللهنک آیتلرندن یوز چورگان کشیلردر.
توبان درجه ده گی خلق هر وقتند حکمتی بیوک درجه سنن
تو شروب غورلار. ابوجهل قاربوزینک ایچنده صو آچیلق کسب
ایتموب فایده سنلغان کبی حکمتلر و یوسف سیرتی کبک عالی سیرتلر
نادان خلق ایچنده ضایع اولور، فایده لنه آمازلر. مسلمانلردن بر
فرقه قرآننک لفظی، اعرابی، بلاغتی ایله اوغراشه در. بو فرقه باشقه
فرقه نندن آرتق بولسه ده قرآندن مقصود بولغان معنا همان بولاردن

فوت اينه در. ايكنچى بر فرقه سى قرآننى ايشتوب روايتلرى تورلى بولغان تاريغقه عرض اينه در. بولارنىڭ مىالى ايگون صوغاره تور-غان پار آلتىننه آيه بولوب بىرلرن صوغارمازدن بو قورالنىڭ تيمىرندن، آزارغه ياغىلا تورغان كومردن بعث ايتوب ايگونلرى كىيوب آچ قالغان خلف كىيدىر.

بركون «خديويه كىتبخانه سى» نه كىرگان ايدىم. طانغان بر شا كوردنىڭ غزالى نىڭ «احياء» سىن اوقغانىن كوردىم. ايكنچى كون كىرمدىم غىرب تلىندى يازلغان بر اثر اوقغانىن كورگاچ نى اوقىسنى ؟ ديوب صورادىم. قرآنده غى قصه لرغه طعن ايندىكآن جمه لىرنى اوقوب كورساتدى، طعن ايتوينىڭ سببى: موسىوفلان، مىستىرفلان سوزىنه طوغرى كىماوى لىمىش. بىن بو جمه لىرنى ايشتكآچ تارىخ يازوچىلر نىڭ اتفاق ايتولرى مەكآن بولماوين، قرآننىڭ بعضى قصه لىرنى مېهم ذكر ايتوى قصه لىردىن مقصود فايدى، يىمش كنه بولوىن سويلەدىم. بو كىبى اساسى سوزلەرگه اوشانوب قرآن قصه لىرنى ما كە ايتەك وجدانسىز لىق، خدانىڭ يىغمىرلرنى تەقدىر ايتماولك بولوىن آكلاندىم. بو كىبى مسخرە، نادانلىق سببلى تورات، انجىل، قرآن كىبى مقدس كىتابلر آباق آسنىنه آتلىدى، بو كىبى ما كە سىز سوزلەرگه، اعراب قشلىرىندىنغە بىحت اينتكآن كشىلرنىڭ فكىرلىرىنه اعتبار ايتمازدىن بوسى قصه سىندى غى تىرىبەگە داىر بولغان آيتلرنى بىيان ايتە چكىم :

اخلاق، حكمت عالملرى امنىڭ حالن اصلاح ايتەك جدىنلى مصلحلىر وعالملىردىن باشقه مەكآن بولماوينىه اتفاق ايتەمشلردىر. امنى اصلاح ايتەك ايچون نىچە تورلى شىرطلر، خلقلىر لازم بولوىن بلىدركانلىر. امنى اصلاح ايتەك داتلر يىغمىر اولور ايسەلر قىر قىدر اش ابلە آداب واخلاقنىڭ نەهايتنە ابرشوب خلىقنى سعادەت، بختىارلىقغە بىنا كىلايه چىكلرنى ذكر ايتەمشلر. خلىق آداب وفضىلت ابلە كاملىك كىسب اينتكآن شەرگە باش بولۇچىغە

قرق آدابىڭىڭ بەغۇسىن شىرۇ ايتكانلار . يوسىف (عەم) آدملىك نىڭ نىھايىتىنى
ايرىشكان . رسول ، نىبىلەرگە بىرلىككەن بارچە فضىلەرگە ايه بولغان . ذكىر
ايتەچكەمۇ يوسىف (عەم) نىڭ سىرتى بىتون املارنىڭ عاقل ، فاضل وسىيا .
سۇلارنى ھەرقىندە نىمۇنە اولورغە لايىقەر . نىبىلىك درجەسى بىتكانلىكىدىن
يوسىف نىبىلىك نىبى لىگىنە دايرىصفتلارنى ذكىر ايتىمىيەچكەمۇ . بىلكە مەنىت
فاضلە ايله مەنىتلاشدرەچك اداىرە اشلىرىنىە خاص بولغان اڭ مەم ۱۲
نوعىسىن ذكىر ايتەچكەمۇ ، كە قرآنىنى ياللىكۇر طاوش ، كوى اىچونىگىنە
آكلامازدىن اولقغان مسلمانلار قرآندە خاطرلارنىە كىمكىن فضىلەتلەر بولوبىن
بىلسونلار ! كىيەلر املارنى مەنىت فاضلە ايله اداىرە ايتە تورغان رىيسكە
ذكىر ايتەلەچك نەرسەلەرنى شىرۇ ايتكانلار : ۱) اوزن توتار ، نەفس
صاقلار اىچون بىتون شەوتلردىن پاك اولمى . «بىز يوسىفنى بوزوقلىق ،
فەشىدىن دوندرەمىز . چونكە يوسىف بىزنىڭ اخلاصلى قىلارمىز دىنەر .»

۲) آچو وقتىندە آچولانودىن صاقلانوب حلىم اولمى . يوسىفكە
قىرداشلىرى : «اگر اولغىراغان بولسە عىب توگىل . چونكە بوناردىن
اول قىرداشىدە (يوسىف) اولغىراغان ايدى» دىگانە : اوزن صاقلاب آچون
بىلەر مەكان ايدى .

۳) بومشاقلىق ، قاطلىقنى اولرنىدە استعمال ايتىمىك . قىرداشلىرىنىە
آزىق بىرگەچ : «بابا ئىزدىن صوراب قىرداشلىرىنى بىكا كىنورگىز ! كورە سرگە
بىن اولچاۋونى بىرىنە بىنكەروب آزىق بىرەم . كىمكىن كىشىلەرگە احترام ايتەم .
قىرداشلىرىنى كىنورماسا ئىزىن سرگە آزىق بىرەلمى . ياقىن بولما ئىزى» دىدى .
۴) اوزىنەگىنە طابىئەت . «بىردەگى خىزىنەلەرگە بىنى خواجە ايت .
مەلۇماتىم ايله صاقلارمىن .»

۵) قوۋە دا كىرە . نىچە بىلەر اول بولغان واقەلەرنى ، سىياس اشلىرىن
ايسىكە توشىرر اىچون ايسىكە توشىرچى قوۋە نىڭ . قوۋە دا كىرە . قوتلى
بولوى شىرۇلەرگە : عومى اشلىرىنى اداىرە ايتارگە قىدرتلى بولسون .
«قىرداشلىرى بىننە كىلوب كىرگەچ قىرداشلىكلارنى انكار ايتسە لردە طابىئەت

۶) خیال، تصویر قوہس تمام اولوی شرطدرکہ: هر نرسه روشن، آچف بولوب کور نسون. «بن اونبر بلدن، قیاش و آبنی اوزمه سجده اینکانلرن کوردم».

۷) عامگه استعدادی کامل اولوب علمنی سومک و عالم اولمق. «یوسف بلاغتکه ایرنکاج آنارغه تدبیر ایله حکم و علم بیوردک»، «أی الله! بکا پادشاهلف و سوزلرنی تاءویل ایتمک قوہسن اوگراتدک».

۸) ضعیفلرگه شفقت. مرتبهس زور بولسهده زنداندهغی ایکی یگتیکه «أی بنم ایبداشلمرم!» دیوب توبانچلمک ایله خطاب ایتدی. دینی، دنیاوی اشار حقنده آلاز ایله سویله شدی.

۹) قوتلی بولسهده عفو ایتمک. «بن سزنی بوکون شلته لمیم. الک مرحمتلی الله سزنی بارلقار».

۱۰) عائله، نسبن حرمتلامک. «عائله کز ایله بارچه کز بکا کیلوکز!»
 ۱۱) فصاحت، بلاغت. سوزده اوسنا بولوب کامل بلاغت، فصاحت ایله پادشاهنک روئاسن یوراب پادشاه و آنک یانندهغی کشیلرنک کوئلرن اوزینه جلب ایتدی. «یوسف پادشاهنک توشن تمام سویله کاج پادشاه سین بزنگ قاشمده حاضر دن امینسن! یانمهده یرله شه چکسن! دیتدی».

۱۲) کورکام تدبیر. «اورغان آشلانک زنی آشاو کزدن آرتدروب باشاغتمده قالدرکز! بوندن صوگ سزگه یدی بل آچلف کلور».

— یوسف سیاستی —

(خلقنک کوگان اوزینه تارتوی)

یوسف (هم) اوزینک قرداشی ایله کورشمک ایچون عجب روشه حیلله توشنوب قرداشلرن اوغریلف ایله تهمت ایتدی. اوزینک طوغمه قرداشینک یوکنی تفتیش ایتمازدن ایلك باشقه قرداشلرینک یوکلرن تفتیش ایتدروب برطوغمه قرداشینک یوکندن نابلدی. مرحمت

شەقتى ايله ھەمكىن بەئزى شەرقى ھۆكۈمەتلىرى كېيىنكى ھۆكۈمەتلىرىنى
اوزارلىرىنىڭ دىنى، مەلىت، ئادەتلىرىنى كۆرە ھەمكىن ايتىدى. اولاد يەقۇب
شەرىئەتتە بىنا، اوغرو مال آيەسى قاشقەندە بىر يىل قەدر زامان اسىر
ايتلور ايتىدى: يوسىف شول شەرىئەت ايله ھەمكىن ايتىدى. قرآن، يوسىف
(ع) نىڭ بۇ سىياسەتنى ماقىلادى. بۇ سىياسەت سەھى كېيىنكى ھۆكۈمەتتە
ھەقىقەتتە ئالى بىر سىياسەتتىر. زامانەزدە بىتون سىياسىيلىرى، ئالىملىرى چىت
خەلقنى اوزارلىرىنىڭ اخلاق و قانۇنلىرى ايله ھەمكىن ايتىدى سىياسەت، ئىمارەت
ئاممىنىڭ نىگىزلىرىنى ساقلامقەلىرى. اگر بۇ سىياسەتتە ئالىملىك، ھەمكىن
مەلۇم بولغان فەيە و ئاممىلىرىنىڭ خەتەرلىرىنى ساقلاپ بولماسە ايتىدى اللە:
«ئەلگەن كىشىمىزنىڭ دەرىجەسىنى كۆتۈرۈمىز. ھەر ئىلم ئايەتىنىڭ ئارتۇقراق
بولۇشى ئالىم بار دەرىجەسىنى ايله ھەمكىن ايتىدى. زامانە سەنە كۆرە
يوسىف (ع) نىڭ اولجاۋىنى بىشروب بىر طوغمە قىرداشىنىڭ بۇكىنەن
اول باشقەلىرىنىڭ بۇكىنەن تەقتىش ايتىدى بىر طوغمە قىرداشىنىڭ
بۇكىنەن تەقتىش ايتىدى بىر طوغمە قىرداشىنىڭ بۇكىنەن تەقتىش ايتىدى
سىياسەت دەستور تۇتۇلمىش دەرىجەسىنى ھۆكۈمەتلىرى فەيەلى مەقۇدلىرىغە
ايرىشور ايتىدى سىياسى ئىشلەرگە ھەر تۈرلى كېيىنكى كېيىنكى، ھەر تۈرلى
بۇكىنەن تەقتىش ايتىدى بىر طوغمە قىرداشىنىڭ بۇكىنەن تەقتىش ايتىدى
ئوتكان و ھازىرگى ئاممىلىرىنىڭ خەتەرلىرىنى كۆرە، كۆز ئالدىنىڭ
بولۇپ كۆرۈنەر؛ مەنەت فەيە ھەمكىن غى قىرداشىنىڭ مەنەت فەيە،
ئاممىلىرىنىڭ ھەمكىن و سىياسىيلىرىنى تەقتىش، ئاممىلىرىنىڭ مەنەت فەيە
بولۇپ ئاڭلاغان بولۇر. اللە يوسىف سۇرەسىنىڭ باشىدا: «اگر سىمىز
اولدە غافل بولسا كەتسە بىز سىڭا شول قرآن ايله ھەمكىن ايتىدى: «بۇنىڭ كۆر
كەم قەدەرلىرىنى ھەمكىن ايتىدى، مەنەت فەيە سۇرە نىڭ ئاخىرىدا: «بۇنىڭ
سەنە بىلەنكىن غەيب خەتەرلىرىمىز سەنە، سەنە ھەمكىن ايتىدى بىر طوغمە قىرداشىنىڭ
خەتەرلىرىنىڭ سەنە اللە نىڭ رەھمەتلىرىنىڭ ئاممىلىرىنىڭ دەرىجەسىنى
بولماون: «رەھمەتلىرىمىزنىڭ ھەمكىن ايتىدى بىر طوغمە قىرداشىنىڭ

دیوب گمان ایتمک زمانلرنده بزنلک یاردمسز آلا رغه ایرشدی» دیوب بیان ایتمدی . قرآنده غی قصه لردن مقصود یالکیز تفسیرگنه بولماون بلکه اوتکمان ایتلرنلک سیاست، علوم و اخلاقلرندن اثرلا نوب و عبرتلانوب فایده لیمک بولون الله بیلر ووب ایته در: «آلا نلک قصه لرنده عقل ایهلرینه زور عبرتلر بار». عالی همئلی، وجدانلی ذاتلر جمله سندن بولونی آرزو ایتمساک علومدن خبردار بولماون دن مرتبه، وظیفه لرگه آلدانماو تیوشدر. علوم بولنده دوام ایوب ملنکه فائذلی وظیفه لر اوستکه آلسه ضرر بوقدر .

یوسف قصه سن اوقغان کشیگه یوسف (عم) نلک آیلرچه صبر اینوی، هر توری واقعه لر باشندن کچوی، امید سز لک غلبه ایتمکند شادلق، علوبیت کلوی آکلشله در . یوسف سوره سن قاریلر اوقی؛ نادانلر ایتمسه لرده هیچ قایوسی معناسن آکلایلر . ماتور طاوش ایتمسه لر قرآننلک ماتورلغی گمان ایوب اوقغان کشیگه: سکا چیکسز علم بیلر لگمان دیوب عجبئنه لر . ماتور طاوش، اوقو، یالکیز تفسیر ایله کفایه نوب قرآنده غی حکم و حکمتلردن محروم بولالر . نادانلق نیقدر قباحت نرسه: کوزلی کشیارنی صوقرایته؛ بالغان ره شه لرگه، مافتنولرغه آلدانوب بیر، کوکلرده بولغان الله نلک علامتلرنندن عاقل ایته در . کوزارمز، قولالرمز، عقللرمز بیر کوکلرده نرسه بولسه شولاردن، ایسکی مصر لیلرکی ملنلرنلک بزگه قالدرغان ایسکی لئلرلرنندن فائذ لیمق ایچون یاراتلمشلردر .

قرآن کاؤناتنه بولغان حکمتلرنی بزگه بیلدر، فلسفی معنالرن توری اسلوبک بیان ایتمه اولسه ده قاره خالقمز توکل، عانم، عاقللرمز ده یوزچور گانلر . بن بو سوره دن مقصود نرسه بولون بیان ایندم . مقصودم، اونطلغان حکمت خزینه سن عقل ایهلرینلک خاطرلرینه کنورمک و یاشلرنی اسلامیتدن بحث ایتمارگه قیزقنمق . مشرق، مغربلگی مسلمانلر بلسونلرکه: قرآن قصه لری حکمت، عالی فکر لر ایله طولودر .

— سلیمان قصه سى —

(دېنىڭ كائىناتقا مۇناسىتى بارمى ؟)

سلیمان (عم) قصه سىندە غىي علوم، عمران ھىقندە «الجيزه باغچە س» نىڭ بىر ضىيالى ذات ايلە سويلە شدىك . شول ھىقندە مۇنى اوقۇچىلار غە بازوب بىلدرونى مۇناسىب كوردىم . ضىيالى اقمى سوزگە كرىشوب : «بىن قرآن فون، علومدىن بىھىت ايتارگە كى قىز قىدرغان كىتاب دىوب اعتقاد ايتسامدە بىعض كىشىلەر : ۱) دىن ايلە كائىنات و عمارت آراسىدە مۇناسىب بوق . آوروپالىلەر كوز آلمۇزدە ، دىن ايلە علمى آبور دىقارندىن مۇنىت كىسب ايتوب سىعادىكە ايرىشدىلەر . سلیمان قصه سىندە غىي عىچىلى بولغان نىرسەلەرنى سىزگە عرض ايتە چىگم روشىدە بىندىن سۇال ايتىدى . ۳) سلیمان قىرمىقى نىڭ سوزىن نىچىوك ايتىدى ؟ «سلیمان اوزىنىڭ عىسكىرىيلە قىرمىقىلى وادىگە كىلگىچ آرا لىرىدىن بىرس : اولۇرگىزگە كىرگىز ! سلیمان ھىم عىسكىرى سىبىزمازدىن سىزنى ايزماسونلەر .»

۳) الله نىچىوك : «سلیمان باباسى داوددىن ھىكىمت ، علومىنى اوزگىرەتوب وارث بولغىچ آى آدمەلەر ! قوشلەرنىڭ تىلى بىزگە اوزگىرەتەلمى ؟ بىزگە اوزمىنى بىخىيار ايتە چىك ھىر نىرسە بىيرلىدى » دىبە دىر . و سلیمان ھىدەد ايلە نىچىوك سويلاشدى ؟ «بىن سىن بىلمىكەن نىرسەلەرنى بىلىدىم . سىبى شەرىندە سىكا دىرست بولغان خىبر ايلە كىلىدىم . سىبىب اطر اقمىدىغى خىلققە يادشاھلىق ايتىچى و ھىر نىرسە گە آيە بولغان بىرخاتون بولدىم .» الله نىچىوك : «عفرىت بىن سىبىنىڭ ايتىدىكەن نىرسەنى اوزىدىن تورمازدىن ايلك كىتور رىن دىدى » چىلەسەن ھىكايە ايتە دىر ؟

۴) سلیمان قوشوى ايلە بىنا قىلتوب ھىارىب آتالغان زور بىنالر نىرسە ؟ «سلیمان اچىچون تىلكانى قىدر زور بىنالر ، ھىكىلەر اشلارلەر .»

۵) جىقان آتالغان زور ساوت ، قازانلەر نىرسە ؟ ۶) «سلیمان

ايچون بىردن چىشمە كىي مەندىر آغزىدق» سوزى ايله رىزايىتلان مەندىر نىرسە؟ طاباغىن آشاغان بىر حيوانى نىرسە؟ «سلىماننىڭ وفاتىن آلاغى طاباغىن آشاغان بىر حيوانىدىن باشقىسى بىلەرمادى. ۷۰۰» (۷) سلىماننىڭ جىللىرى نىچوڭ مەسغۇر بولدى؟ «سلىماننىڭ ايرتە و كېچە دە كى سىرلىرى بىرار آي قىدر بولغان جىللىرى مەسغۇر بولدى».

۸) سلىماننىڭ مەنوبى ايرىشكاچ بلىقىس ايله قومىنىڭ سويلاشولىرى، مشاورەلىرى نەدر؟ «بلىقىس: اى جماعت! بو اش-م خصوصىدە بىكا فتوى و بىرگىز! من هېچ اشنى مشاورە، شەھادتىگىردن باشقىە كىسەم دىدى» . بو آغزى سۇال بىزنىڭ كىي او قوغان كىشىلەرگە مەلوم بولسە دە سۇال ايتىم. اما اولىگىلارنىڭ علومغە مەنسەبى يوق. قارە خلىقنى باشقىەلىرى بونى آڭلامى و اوشانماز» دىوب سوزنى كىسەبى. بىن شول روشەنە جوابقە كىرشم :

اى ضىالى افندى! هر امت اوزىنىڭ حالىنە، قوتىنە كورە حركەت ايتەدر. غەربەگى ايتىلارنىڭ دىنلارنىڭ علوم، فنون ذكر ايتىلمىگان. دىنلىرى و عىظ، نصىحتىنگە عىبارت بولغىچ عىلمغە اهمىت بىرماسەلر دە آلاغى كىلشور ايتى. عىس (عەم) روحانى نىرسەلر ايله گە كلىدى. عىظى، و عىظلىرىدە باشقىە بىر نىرسە سويلە مادى. موسى (عەم) ايسە تىگە مەنسەبىلى نىرسەلردىن باشقىەسنى بىيان ايتىمادى. لىكن قرآن تىن، روح جەننىدىن حىيات اىچون كىرگى نىرسە لوتى جىدى قىرآن سىلمانلارغە حىيات كىرگىزىنى، مىراث، احكام، عدالت كىي عالى قانۇنلارنى بىلدىرگان، بىتون مەسلىمانلارنى قىرداش ايتىگان بولسە دە آلا بىر فەكرگە كلكانلارنى يوق.

سلىمان (عەم) قەسەندىغى قىرمىغە، ھەك سوزلارنى و كىيەنىڭ سلىمان طاباغىن آشاون بىك زورغە ساناعانكىز آڭلاشەدر. بو حيوانلارنى ذكر ايتۇدن مقصود سىزگە آڭلاشەلمىگان كىي كورىنەدر. مقصودنى سويلارگە كىرشمازدىن اول ايكى مقەمە ذكر ايتەچكەن : ۱) هر امت حكمت، و عىظلىرىنى آدم، حيوان، جەمادلر اوزلارنىدىن سويلارنى كوركام

صانانان «کلیله و دمنه» کتابلری کوز آلمه زده ؛ فارسلمر، عربلر
ترجمه اینکاملر. بو روشده مسلمانلر و باشقه خلقلر یوسف قصه-سینه
ذکر اینلرگان کبی کوب کتابلر تالیف اینکاملر . (۳) دیوانلر ابکی
قسمگه بولنه لر. برسی قرصقه ، اومارطه قورتلری کبی اوزلرینک
اولرن عجب روشده هندسه اصولنچه بناء اینکاملر دیوانلر در. ایکنچیس
اوگوز، صوصغری کبی اش ایچونکنه یاراتلمغان حیوانلر در که : بولارنک
برنجی قسم حیوانلر اشلرگان اشلر فی اشلرگه قدرتلرندن کلیمدر. قوتسز
حیوانلرغه قوت برابرینه علم بیرلوب عدالت قانونی زعایه ایتملشدر .
طیبه تلمرنده حکمت بولغان حیوانلر فی الله آدملرگه استاذ، معلم ایتملشدر .
«آدم اوغلینه اوزینک قدرداشن نیندای روشده دفن ایتمونی اوگراتمک
ایچون برده اوزینک جنسندن بحث ایتموی قاره قارغانی معلم ایتموی
یباردی». بو ابکی مقصد آکلشلسه قرآنده غی قصه لرینک هر قایوس
اک شریف بولغان پیغمبرلرینک احوالندن و عدانیت، اخلاقه تالیف
ایزارلک روشده بحث ایتموی آکلشلمور. سلیمان قصه-سینه قرصقه،
هد هد، کیه ذکر اینلرگان. بولارنک معنالری آچق معلوم : هد هد
سویله گان، قرصقه اینلرگان، کید آشاغان. نادان بو معنایی ایشتسه
زور معجزه صانان قناعنلرینک توقنار. قرآندن مقصود شوئرگمانیلر
نظاملی مکتیبه او قوغان شا کرد درجه سنه ایرشمان. چونکه شا کرد
بر حکایه او قوسه معنا، مقصود نرسه بولغانن آکلار. غربیلر تار-
یغدن مقصود نرسه ایکنن آکللاچ اوزلرینک تاریخلرینک اصلاح
ایتموی تاریخدن مقصود حکایه بولموی بلوب فایده لندیلر .

اسلام عالملری قرآنی آکلارغه خدمت ایتمسون ایچون، لاغت کتابلری
تالیف ایتمیلر . عام بیان فتنده هرخیلی حکایه لر فی حیوان، اولن
آوزندن سویله نکلر سوزلر فی ایچنه آلمان استعاره تمثیلیه بنه شول مقصودقه
خدمت اینار . حقیقت ایله خیال بلنمگان، مبهم دیوب اعتراض قلمنغان
«مقامات الحریری» وزمانه زده نشر اینلرگان کوب رویه لر شولارجه له سندلر .

حيوانلار آوزندن سويله نكان «كليه ودمنه» بتون دنياده قبول ايتلمشدر.
بوكتابلردن مقصود استعاره^۶ تمثيلية نك^۷ علمى بولى ايله بيان قاتماق
حكمت، وعظا در. ايكنچى بر كىابه بار دركه: بر سوز ذكر ايتلوب
شول سوز نك^۸ اصل معناس آكلامق درست ايكن آنارغه لازم بولغان
معنا اراده ايتلور. بوكىابه ايله قرآندىغى هر قسه ذكر ايتلنگان.
ظاهرى حكايه بولوب معناسى درست بولسده مقصود بولغان معناس
بونارغه باشقه در. نادانلر هد هد، قرمصقه لرنى ايشنسه لرخداغه كيچه
كوندز تسبيحه بولمورلر. عالملر ايشنسه لر بو قسه لردن مقصود
سويله شو توگل بلكه بوندىن على معنالر مراد بولون آكلارلر.
سليمان (ع م) نك^۹ قوشلر تيلى بلوى درست بولسده قوشلرنك^{۱۰}
علملرى چيكل، آشاو، ايچولرى نسبتده گنه بولمىغىدىن كىابه بولى
ايله باشقه معنا مراد بولون آكلارلر، عرب، عجم سوزلرنده كىابه،
مجازلر بار ايكن بلاغت فنلرى آنك^{۱۱} ايچون تاليف ايتلنگان قرآندى
البتة كىابه، مجازلرنك^{۱۲} انواعى بولنه چى شېبه سوزدر. هر كم قرآندىغى
قسه لردن مقصود بولمورلر كىابه بولومى دعوا ايتسه ايتدائى مكىب
شا كردلردن بلكه حيواندىن نادانلر. عالملر مجلسلردن عزلت ايتسون!
قاره خاق ايله گنه اولتموشسون! دېم. ضيالى افندى: «عرب سوز نك^{۱۳} گى
كىابه نك^{۱۴} مثالى نيدر؟» دېدى. بنده: هجر، كىابه لرنك^{۱۵} انواعلرى -
تورلرى - ايله شاعر، بليغ و بياز و چيارنك^{۱۶}، خطيب لرنك^{۱۷} درجه لرى اولچانور.
هو سوزده كىايىف، مجاز بولمسه بيزا كىز، بلاغى سوزدر. بو اورنده سرگه
برگنه مثال كتوره م. باشقه لرن شونارغه قىياس ايتارسز. «خىساء» نك^{۱۸}
قرداش «صخر» خىساء يانينه كىوب «دريد بن الصمد» ايله اولتموشى
مصلحت ايتكاج خىساء قصيده سويلادى. شوندهغى بينلر جمله سنلنك^{۱۹}
شول بيت:

معاد الله يرضعنى حبركى - قصير الشبر من جثم بن بكر
خداغه صغنامنكه: كچوك بويلى، قصقه قارىشلى بالانى ايمزودن.

عرب ادبیاتینه آشنا بولمغان کشی بویبتنی ابشتسه سو مال ایله جواب آراسنده مناسبت تابه آلماز. آشنا بولغان کشی بیتنی ایشتکاج بلاغتن، معناسن آکلار. اولنمک یاقنلقنی، یاقنلق قرصاققه قالونی، بالا ایمزونی لازم ایتموینی، کوب وقتده بالا آتاغه تنده، بارمق وباشقه اعضالرده اوغشاونی بلور. عکسعالده- ایمز مگاج- اولنما و لازم بولونیده آکلار. کنایه، بلاغت عربیلرگه طبیعی حالده ایکن قرآن بلاغته یینه یوغاری درجهده بولورغه تیوش. هر سوز نادانلرغه بسیط، بیگل کورنور ابسهده عالمز زور حکمنلر، معنالر چغارلر.

عالمز اوج تورلیدر: ۱) قرآنی سوزگه سوز تفسیر ایتموچیلر، بولار قاره خلق ایله بر درجهده لیر. ۲) بلاغت فنن بخش باسگانلر. سوبله گانده معجاز، کنایه، استعاره ایله مقصودلرن آکلاتوچیلر.

۳) بتون علملرده ملکه کسب ایتمک، کونمن بحث ایتمک عا- لملر در. حقیقی عالمز: «الله دن عالمز گنه قورقار» آیتندن مقصود بولغان ذاتارده شولاردیر. چونکه الله کائناتده بولغان سولر، حکمنلر نی بیان اینکاج بو عالمزنی ماقطیدر. آدم، الله ماقطغان شول عا- لملر جمله سنمن بولورغه قدرتی بتماسه ایکنچی درجهده گی تعبریر، انشاغه مقتدر بلاغت عالمزنی جمله سنمن بولورغه تورشسون!

املر تعلیمده شول مقصودنی گوزلیر. هر سوز، حکایه نلک معناسن، مقصودن بلدره لیر. هر کم قرآن آکلشلمن دیوب گمان ایتمسه عالمز معناسن، صنفنن چغوب تیلک تورسن! هیکاج ضیالی افندی: «قصه دن مقصود نرسه بولون آکلاتوگزنی اوتنهم» دیدی. ایرتهن آکلاتورغه وعده ای دیوب «الجیزه باغچه سی» نندن آیورلدق. وعده بوینچه ایکنچی کون مذکور باغچه غه کلوب ایضاح اینارگه کرشدم:

بو قصه سلیمان (عم) مدنیتمه اشارتدر. زمانم ده مدنیتمه غبرلری:
 ۱) پوستنه، تلمی وتلسز تلغرافلر ایله تیز لسکه ایرشستورر ۲) مال وباشقه نرسه لرنی بار آتلری، ماشینه، پراخود، بالونلر ایله

تېزلىك ايله بورتور، ۲) زور بىنالىر ياصاق، ۴) زىنەت، نقش، رسام
لق، صورتلر، هيكللر ياصاق، ۵) حيات كر كلرى ايچون معدنلرنى
استعمال ايتىمك، ۶) ھراشنى محكم ھندسە اصولنچە اشلاو، تدبىر، ۷)
سياسى اشلرنى مشاورە ايله اشلاب امنىنىڭ اشكە قاتناشوى، ۸) اوزىگە
گنە اوشانمق، ۹) علم، معارف ايله زىنەتلەنو، ۱۰) اللەنىڭ سىنى
بولغان طبيعەتكە ايارودر دىم. ۱) ھەھە سلیمان پيغمبەرگە خىبرلرنى
تېزلىك، يىڭىللىك ايله ايرىشدرمك ايچون بىرلىگان قوتدر، ھەھە
ايله شول قوھگە اشارت ايتلىدى. بابالرنىدىن علمى رونىدە، اوگرانو
ايله مىراث آلوى وحى ايله بيان ايتلىدى. ۲) جىلنىڭ مسخر بولوى
سلیمانندە نرسەلرنى يىڭىللىك ايله كوچرو اسپاينىڭ كوب بولويدر.
حتى بوكونىدە غرىبە ياصالا تورغان بالونلرنى سلیمان اوز مصلحتنى
ايچون قوللانويىدە - استعمال ايتويىدە - اشارتدر. كلاچكە آدملىرنىڭ
سىر، سياھنلرى قوشلر كىن ھوادە بولور. بىر، ايگونچلىك كىن فايده
لر غەغنە بىلگىلانور، بوسلرلرنى سلیماندىن باشقە ھېچ كىم بىلمادى.
۳) زور بىنالىر: «آنىڭ ايچون تىلەگان بىنالىرنى بنا ايتارلر»، ۴) نقش،
رسماق، تصوير، هيكللر ياصارلر سوزىلە بيان ايتلىدى. ۵) سلیمان
نقە معدنلرنى استعمال ايتىمك قوھسى بىرلويىدە: «بىر، سلیمانغە باقردن
بولغان معدنلرنى چشمە كىن آغزدق» جەلەسى ايله آچىف بيان ايتلىدى.
بىر سوزدىن آنىڭ لازىمى با كە بىر كىساگن - جىزىنى - ذكر ايتوب كىلىپ
ارادە قىلىندىن اولدىغىنىدىن ھەر تورلى معدنلر مراددر. ۶) تدبىر،
ھراشنى محكم ايتىمك قوھسى بىرلويىدە سلیماننىڭ قىر مەقە سوزىن
آكللوى ايله اشارت ايتلىگان: «سلیمان باباسى داوددىن علم وھكىمەت
اوگرانوب وارث بولغاچ: اى آدملىر! بىزگە قوشلرنىڭ تىللىرى اوگرا
تلىدى». قوشلر تىلى ذكر ايتلور ھكىمەت، علوم و معارف، نظامدىن
عبارت بولغان قوشلرغە بىرلىگان لازىم بولغان معناسى - علوم - مراد
در. قوش و باشقە حيوانلردە غى رسوللرگە گنە توگىل قارە خلققە دە

معلوم بولغان آشاو، ایچوکی صفتلرنی بیان توغلدر. سلیمان علم، حکمت بیرلنگان برنپس که: البتة علمی بو درجه دن بوغاری در. الله، سوکزه بو حکابه ده قرصقه، هدهد حکابه لرن، آلا رغه بیرلنگان حکمتلرنی ذکر ایندی. بو حکمتلی قصه غه مناسب ذکر اینلنگان حیوا نلردر. صیبر، آت کی حیوانلرده بو کی عاملر بولمادیغندن منا سب توغللردر. چونکه سلیمان نبوت، حکمتنی آتالرن دن اوگرانوب عام، کمالتارینه وارث ایندی. اما محمد (عم) علم، حکمتنی هیچ کمدن اوگرانماگان بولسه ده هر نرسه فی وحی واسطه سیله اوگرانندی، بلدی. بتون امتلرگه بیمارلوب کائنائتی فکرلک، وحدانیت، هر نرسه نلک فایده لیسن آلمتی ایله امر ایندی. الله، مسلمانلرغه سلیمان وباشقه قصه لرنی بیان اینتوب کوزلرن آچدی. قرآن قصه لرنده بیان اینلنگان روشده باشقه امتلرگه نرسه بیرلنگان، امر اینلنگان بولسه لر مسلمانلرغه ده امر هم دیندر. سلیمان حکمت، علم بیرلنگان الله نلک رسولی بولدیغندن مسلمانلرغه سلیمان قصه سنه ایبارلک، فکرلک لازم بولد یعنی کی علم، مدنیتلرن ترقی اینتدره چک وسبله لرنی اوزلرینلک اطرافلرنده غی املردن تمام اجتهاد ایله ارلاب آلولری تیوشدر. چونکه سلیمان حکمت، علومنی بابالرندن، سلیمان ندن یونانلیلر، هندلیلر، بولاردن روملر، عربلر آلولون فیئنا غورس سلیمان شا کردی بولون «الملل والنحل» آیه سی ذکر اینتمشد. عربلردن غربلیلر آلوی هر گه گه معلومدر. علم، مد نیت شول روشده هر تورلی دورلر، حاللر کچردی. سلیمان قصه سی زمانه سی معلوم، اثری مجهول بولغان زور اسکی مدنیکنکه اشاره در. چونکه بو مد نیت ایسکی مصرلیلرغه تو تاشه در. بنی اسرائیل ایسکی امتلردن، مصرلیلردن قالغان مد نیتنی جیوب کوب یلدر، عصرلرغه حکومتلری صوزلمشدر. شول سببدن بنی اسرائیل مصردن

چقغاج موسى آلازغە مصر لىبلونىڭ مەبۇدلىرى بولغان ابىس گە *)
اوخشاغان بزاو قىربان ابىمك ايله امر ايندى . بنى اسرائيل اول
وقىدە تىرقى مىللىردن بولمادىقلارنىدىن حكمت ، فلسفە نىرسە ايكان
آكلاماز ايدىلەر . بىرى آرتىدىن ايكىچىسى كۆپ پىغمبەرلەر كىلگىچ
تىرقى ايتدىلەر . شول وقت سالىمان دىخ وحى ايله كلوب ھەر حكمت
وكىملىنى ، قوش وحىوانلار . تىلن بلوب قىر مىصقە وباشقە حىوانلارنىڭ
حالىدىن بىيان ايتدى . حاضردە مەنىمىلى اىملىردە بو حىوانلاردىن بىخ
ايتىلەر . حنى كچوك شا كىردىلر اىچون تاءلىف ايتىلگان كىتابلاردا بو
كىلى علمى بىخىلر بولنور .

اىملىرنىڭ فىكىرلىرى تىرقى ايتىدىكچە ھەر نىرسەنىڭ اصلىنى ، حقىقتىن
بلوب مەنىمىللىرى آرتىدى دىگىچ بوسۇللىرىنە بو جوابلر بىتون بىيان
ايتىدى . بىنە بىدىچى سۇالنى ابىضاح ايتارگە كىرشم : (۷) سىياسى اىملىرنى
مشاورە ايله اشلامك سلىماننىڭ مەكتوبى كىلگىچ بلىقىسنىڭ خىلقى ايله مشاورە
ايتىدىن ظاھىردىر . بو مەسىلە ھەر كىمگە معلوم اولدىغىدىن ابىضاحقە حاجت
بوق . (۸) نىفسكە اشانو عىرىت مەسىلە سىدىن ، جىنىڭ معلوم بولمىغان
نىرسەنى بىلونى دعوا ايتىدىن معلوم بولور : « كىتابىدىن علمى بولغانى
بىن سىن طلب ايتىكان نىرسەنى كوز آچوب بومىغانىكە چاقلى كىنور رەن
دىدى . » آدم ، اللەنىڭ بىردەگى خلىفەسى ، جىن آتالغان قۇەلردىن ھەر
نىرسەدىن قوتلى بولدىغىدىن علم ، مەعارىكە آشنا بولسە ھىچ بىر مەخلوق
آننىڭ درجىسىدە بىرىشە آلاماز . بو مەسىلە عقل ايلەلرنى علم ومەعارىفدە
آلدەغى صفىدە بولورغە دعوت ايتەدر . « سلىماننىڭ وقاتىن بىر حىواننىدىن
باشقە ھىچ بىر حىوان بىلىم مادى » ، « بىرگە بىغولغاچ جىنلرگە معلوم بولدىكە
اگر غىبىنى بىلمەلر ايدى عىتاب ، اسىرلىك اىچىدە تورمازلىرى ايدى »

*) موسىنىڭ مىردىن چقغاج ابىسكە اوخشاغان بزاونى قىربان ابىمك ايله امرى مەزىلار آرا
سندە تورغان ، ابىسكە عىبادت ايتارگە عادىتىلگان بنى اسرائيلنىڭ كوكىللىرىدىن وئىت روحن چىقارمىق
اىچوندىر . بو مەسىلەنىڭ تىقىلى « اسلام وتوحىد كىتابخانەسى » عنواندە يازغە چىق ائىزىمىزنىڭ « قرآن قەسە
لىرى » جىزەندە اشائالە بىيان ايتىلە چىكىد . مەترجم .

بو مفهومده غایب آیتدن خبر لرنی بلونی دعوا ایتمک عجز، جهل-
لندن بولوی آکلاشله در. بلکه بو آیتلر بیلگیلی نرسه لرگه اعتبار
ایتمک آدم لرنی حقیقتکه ایرشدره چکن بلنره در. چونکه کوب آدم لر
غیبدن خبر بیرونی دعوا ایتمسه لرده آرالرنده یالغانچیلری کوبدر.
غیب نرسه لرنی بلوده وحی ایله برکتلنگان رسوللر، نبیلردن باشقه غه
اوشانماو تیوشدر.

بو آیتلرده ذکر اینلنگان عفریت و جن غربده مشهور بولغان
روحلرنی قارشى لاو. حاضرلاو و سویلا تودن عبارت بولورغه مناسبدر.
قرآن بو کی قوه لرنک هر خبر لرنینه التفات ایتماو، بلکه اولجاب،
عقل ایله نتیجه لندررگه امر ایتمه در. بونک نتیجه سی: اوزیکه اوشانو،
هر نرسه نی فکرلاو، علوم و معارفه همتلولسکدر؛ آدم بلوم جهنمن
جنن آرتق؛ چونکه آدم حیواندن آرتق، حیواننک جنن آرتق
بولوی سلیماننک وفاتن حیوانغه خبر بیرونن معلومدر. بلقیسنک
عرشن کوز آچقاچه کوچرودن آدمنک هر نرسه دن قونل بولوی
بیک آچق بلنه در، دیگاج ضیالی افندی: «شام ایله یمن نیچه آیلق
بولدر. بوندای تیز وقتده چوک کوچر مک ممکندر؟» دیدی. بند: «
بو مسئله حاضرگی مدنیتدن زور بولغان من نیتکه اشارتدر. بو
مد نیت گرچه سلیمانغه معجزه ایتموب بیرلنگان بولسه ده مقصود هر
نرسه نی سبب ایله تیز کوچر مگه ممکن بولون آکلاتمقدر (۹) علوم،
معارفه اجتهاد «الذی عنده علم من الکتاب» جمله سنن آکلاشله
در. (۱۰) الله نلک قانونی بولغان طبیعتکه ابارمک سوره نلک بارچه
سنن بلنه در. قر مصعنه نی فکرله، بلور سن! دیم. ضیالی: بوبیانن
آرتق عجیل بیان ایشتمادم دیدی. سوگره یا چوچ ما چوچ مسئله سینک
قرآنده نیچون ذکر ایتمون ونی وقت چغاچاغن صورادی؟. بنده:
هند ادیبلرنن برسی «الهمال» جمله سنده صور اغان ایدی. فکر،
ماکور زور نالده بیان ایندم. فکر می بلورگه تله سالک من کور

ژورنالی مطالعه ایتوگنی او تنهم؛ دیوب سوزمنی تمام ایستدم .

او چنچی قسم

— کملر مسئول؟ —

(اسلام پادشاهلریمی؟ عالملرمی؟ قاره خلقمی؟)

آدم اوّل یاراتلغانده نادان، ضعیف ایتلوب یاراتلدی . بهادر
لق، علم کیی صفاتلر آدمگه ابار چنگنه در . آدم باشینه قاره کونلر
کلسه دلیل بولوب بوینصنه در . تأسف وحسر تلنه در . عقل قوه سی
بالغان، نچار نرسه لر ایله هر وقت تارتشوب یمان کوره در . نی
سببدن بولدی ایـکان؟ بو واقعه بولماسه نی بولور ایدی؟ دیوب
وهم، فکر قوه سی شانه لیدر . تن بو تارتش آراسنده عناب ایچنه
قاله درکه : «قیامتده اعضالرسوبله شوی، شهادتی» معناسنده غی آیتنگ
مصداقی کیی در . بو شهادت دنیاده اقرار قائلدرغان کیگ آخرتمه ده
اعتراى ایتدرله در . آدمنگ بو حاللرگه دوچار بولوی ضعیفـگندندر .
اگر آدم نزاع، عذرلرن تاشـلاب صبر ایتسه غلبه اینه چکدر .
هر کم بو حالنی اوزنده کورر . . .

آدملردن مرکب جمعیتلر فردلر کبیدر . بر بای عاقله ننگ سعادت، بختیار
لغی کینوب خورلق کونلر کلسه اوراملرده، محکمه لورده نزاغلاشورلر . اوزلریننگ
باقن کشیلرینه، برادر، ولیلرینه دشمانلری ایله، ادواقاتلرنی ولی ایتوب
مقابله ایتارلر . بو ایسه تمام قیامتکه اوخشیدر : «آدم اول کونده
اوزیننگ قوداشندن، آناسندن، آناسندن، خاتونندن و بالالربیندن قاپار .
اول کونده هر کمنگ آلالرنی اونندره چف اش بولور .» او قوچیلر بو
اوخشاتونی و قیامتنی ذکر ایتونی بلکه عجب رک صانارلر . لکن قیامت
ننگ حقیقت و اشلرننگ تمام آچف آکلاشلاچق وقتنی بولوی بلسه دنیاده
اشلرننگ نتیجه لری بیلوی عجب صانالماز : «هر کم بو دنیاده صوقر
بولسه آخرتده ده صوقر، کنگ بولندن یازغان کش بولور»

الله ایکنچی طائفه حقیقه: «ایکی مرتبه، اولا دنیاده ایکنچی مرتبه
آخرتده عذاب ایتهلچکن» بیان ایته در. قازاق، بول کیسوچیلر
بوزوقلقغه یاردم ایتنکان کیشیلرگه حکومت، حا کملر قولینه توشکاج
لعنت او قورلر. دوستلر ایکن دشمان، یاقنلر ایکن یراق بولوشر
لر. «اول کونده هر نرسه نلگ ضررلیسندن صاقلانغان تقوالردن
باشقه دوستلر دشمانلاشورلر». اوغری، کشی اولتروچی، همبوسلر
آراسنده غی واقعهلر بونارغه دلیلد. قایغولی بولسهلر گناهنی،
عیبنی برس ایکنچیسنه آودارلر. اوزن یا کلارگه نلار. ایبداشی
اوسینه هر تورلی یالغان سوبلار.

امت، اجتماع هیئتین تشکیل ایتنکان فردلر یا که عاقله لردن یا که
یاردملاشوچی جمعینلردن عبارتدر که: ترقی، مد نیتدن اوز اقلاشوب
بختلی کونلر کینه چک بولسه قرداشلک یتار؛ لعنت او قوشورلر.
بولار شول حاللرننده اجتهاد، غیرت کورساتسهلر بو نچار کونلردن،
اولومدن قوتلورلر. قسقهسی آدم ایچون دنیا و آخرت بردر. ترقی
ایتنکان امتلر نیشلسه لر شونی بلورلر. آدم اوزینه اوزی شاهد در.
اوزندن مدافعه ایبار. اوزنلانی بولسه شونی بلور. الله نلگ قانونی
«اهلی غافل بولغان اوللرنی، شهرلرنی ظلم ایتنوب هلاک ایتمادور».
ترقیبندن محروم بولغان امتلرگه قاراساق هر قایوسی مسؤلیمتی
اوز اوستندن توشور. حا کملری. باشلقلری خلقنی عالملر قولنده
کورساتوب بز خلقنلگ تیننه گنه حا کیمرت کوتللمی عالملر قولنده؛
استسهلر حق یولغه کوندرلر؛ استماسهلر آزدرلر؛ الارمسئول، بز
مسئول توکلمز دیورلر. عالملری بز قوتسن، قدرتسن؛ بز خلق ایچون
مسئول توکلمز. قوت، عسکر، مال، مملکت حا کملر قولنده. بز نلگ
تامزدن باشقه بر نرسه مزده یوق دیورلر. حضرت «حسین» «فرزدق»
دن عراق خلقنی صوراعاج فرزدق: «کوکللمی سزده، قلاچلری بنی امیه
ایله» دیمشدر: علم قدرتسن، حس عملسنز فایده ایتماز.

ايگوچيپلر، هنرايه لىرى، سودا گير لىر: «خلاق ايچون عالمر، حاكملر، مسؤل؛ بىز شريعت اوستمزگه فرض اينگان اشلرنى بىرينه بىتكردك. هنر، صناعتى اشليمز؛ اجتهاد ايتهمز؛ سياست، علم ضعيفله شىگان بولسه بىز گناهللى توگلمز. بىز اوراشلرمزنى گوزالمشدر ك. گناه باشلقلمزغه در. عسكرمز، باردىچيلرمز، علممز بوقدر كه: نادانلرغه قارشى تورالم» ديور لىر. بولار امننگ آورون سىزگان آدملىر. بتون امتكه قاراغاندا بولارنىڭ سانلرى بىك آز. بولاردن باشقه دورتنچى تورلى سانلرى كوپ بولغان قاره خلق بار. امننگ اولوى، ترولوى، بختى، بتوى بولارنىڭ خاطر لىرىنه ده كليمىر. لقبلىر، نىسبلر ايله ماقطانشلر. ترك، مصرلى، شاملى، هندلى، تونىلى، جزائىرلى، مراكشلى، سودانلى هر قاىوسى مسؤلىتىنى اوستىدىن توشىردىر. بونزاع، بوقاچوقر آندى ذكر ايتىلگان ضعيفلىر ايله قوتلىلر آراسىندىغى نزاع كىيلىر. بولارغه مسؤلىتىدىن قاچوقر فايده ايتمادىكى كىيى مسلمانلارغه ده هيچ بىر وقت فايده ايتماز. الله قرآندى باشلقلىر ايله آلار قولى آستوندىغى مظلوملر آراسىندىغى نزاغى تورلى روشىه تىكارار سويلمىر. بولار مسؤلىتىنى بىزلىر كىيى بىرسى ايكىچىسنىه بولكلاتورگه تلىدىر. لىكن عىبادىدىن هيچ بىر وقت قوتيله آلمايلىر. مسلمانلارده مسؤلىتىدىن نىقدىر قاچىسه لىرشول قىدىر باقىنلاشلىر. كم مسؤل بولون بلورگه تله ساڭ ايرتەن بيان ايتارمن.

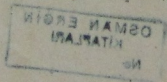
— كم مسؤل؟ —

بلىكه او قوچىلر بىنم بوقارودىغى سوزلىرىدىن مستقل بىر فىكر آلە الماغانلردىر. بىن آكلاغان قىدىرىدىن اىضاح ايتەچكىمن: بىوغارو ده امننگ تورلى طبقىسى زىنئىلى سوز، مجادله ايله خصملىرىنى الزام ايتىوب مسؤلىتىنى اوز اوستلىرىدىن توشىرەچك سوزلىرگنە سويلەدىلر. بىو سوزلىرى بالقاولقى، ايرىچە كلك، آكلاماوكىيى صفاتلردىن طوغان سوزلىردىر. اكر بولار امت، آدمنىڭ ياراتلۇرىدىن مقصودنى، آدمگە نىچون عقل، حرىيت

بیرلۈن باسەلەر درست سورگنە سویلارلەر اییدی . بوھا کەلەر ، عالمەر
ھەند عالمەری مئال کئورگان آقصاب ایلە صوقر کبیلەردەرکە : بولارنی
باغچەچی باغچە کرگزدکنەن صوڭ باغچەنی خراب ایئولەری ایچون قویوب
چغارغاج آچاق ، بالانچاق و صوسزلق سببیلە ھلاک بولغانلەر . ھا کەلەر ،
عالمەر ، بلسکە امتنڭ اعضالری ابکی تورلیدرلەر . برسسی فکر آبه
لریدرکە : ھا کەلەرئڭ کوبس شول قسەندەر . ایکنچی قسەمی اش
آبه لریدرکە : ھا کەلەرئڭ بعضیلری و امتنڭ قالغان قسەمی بو طبقە
دندر . بو ابکی طائفە ایکسیدە شریکلەر بلسکە برتن کبیلەردەرکە : ھر
قایوس اوز اشندن مسؤللردەر .

امت ایچون اڭ ماتور مئال تندر . امت اعضاسندن بولغان
صوقردە اوز اشندن مسؤلدر . صوقر بئم کوزم بوق دیوب مسؤ
لیتەن قوتلاماز . امتنڭ اعضالری تەندەگی ھسلەر ، اعضالەر کبیلەردەرکە :
فکر ایلەری ھسلری ، اش آبه لری اعضالری کبیلەر . ھر ھس و اعضا
ئڭ اوزینە مخصوص بولغان آرتقلی بولدیغی کبی امتنڭ ھر
اعضاسینڭ اوز طبیعتنە موافق اش باردر . حیات کرکلری تمام برینە
کلسون ایچون آدمگە ھرتورلی نرسەگە ھبەت اینمڭ قوہ سی بیرلەمشدر
کە : بر آدم سومگاننی ایکنچیسى سۈە در . امتنڭ عالمەری آدمە گى
عقل ؛ ایگونچى ، ھنر و سودا آبه لری قدرت کبی عالمەرگە سوزلری
اوتە ، ھمومس ایلە حیات نظامی کاملنە در . ھر کشیگە اوزی نسیئە
عقل ، فہم ، تصرف قوہ لری بیلرلۈب حیات میلەتتە اوزى ، ھسە
شلى ایچون اشلامڭ ایلە امر ایئولویئە تن و عقل قوہ لری دلالت
ایتە در . اوزبئڭ قوتلی اعضالەر آراسندە بر اعضا بولون چوڭ
خاطرەن چغارە بلور ؟ . غربلیلەر بو زور سرلەرگە آشنا بولدیقلرەند
ھر قایوس اوزن مستقل بر پادشاه کبی سانار . قوہ و اعضالەرن
اوزینە اطاعتلی عسکر ساناب دنیسە اوزن اڭ قوتلی ، قدرتلی
بلور . اللہ قرآندە : « ھر کم اوز اش ایلە تقدیم اینکان نرسە دن

جزاۋا اينلور»، «اول كونه هيچ نفس ايكنچى نفسدن هيچ برجزا،
نفس برابرنده مثل قهول اينلماز، شفاعت فايد، ابتماز و آلاز هيچ
بر وقت ياردم اينلمازلر» ديور. مغلوبلر هر اشلرنده اش بزنك
قولمزدن كيندى ديوب دليل كورساتولرى مطلق نادانلقدر. بولار
قولنده هر نرسه بار، الك عزيز بولغان عقل، قدرت باردر. «الله
هر كمنى اوز قدرتى درجه سنده تكليف اينده در». هر كم اوزينك
علمى، قدرتى، بايلغى نسبتنده مسؤلدر. اسلام پادشاهلرى، حاكملىرى
عالملىرى، بايللىرى، زورلىرى، هنرايه لىرى، امت اسلاميه گه اعضا بولغان
هر كم اوز قدرتى درجه سنده مسؤلدر. «هر قاينكز كئوچى كبيدر
هر كئوچى اوز قول آستونده غى نرسه دن مسؤلدر» حديشى بونار
غه شاهددر. اشسز نادانلر الله بييرگان قوه واسنعادلردن مسؤل
بولماز دعواستنده لىرى؟ حاشا، بلك مرتبه سزال اولنورلر. باشلقلر،
عالملر وبایلر بزنك قول آستمنزده برنرسه يوق ديوب عندى
كورساتورلر؟ قياش يوق ديوب شم باقماز دن قارا كغوده قالورغه
هيچ كم رضا بولماز. بلكه بو كى دليللر اشسز، بالقاولرنك
دليللر بيدر. هر مسلمانغه اوزينك قدرتى نسبتنده اجتهاد اينمك
فرضدر. نصيحت عالملر، حاكملر گه گنه مخصوص توغلدر. هر كمئق
هيئت اجتماعيه ده اوزينه كوره مخصص وظيفه سى باردر. عالم
اسون دين ايله شغلله نوچيلر گه بيلگيلاو بالىكلر اصطللاحدر. هر كم
برلنگه آشنابلر گه عالمدر، طبيعى، رياضى، ايگونچيلك كى فنلرنى
بنورگان، بلىگان هر كىش عالمدر. هر كم بتون فنونى اوقوب بنوره
آماز. ايگونچى، دوكتور هر قاينوس زور بر وظيفه نى، فرض كفايه
نى يرينه يتكره لىر. شول سببتن ثوابلى بولوده دين عالمندن كيم
توغلدر. امئق ضيالىلر بندن هر كم عالم بولسه ده برسى بلىگاننى
ايكنچيسى بله آماز. هر قاينوس اوزى بلىگان فنندن مسؤل،
نصيحت اينمك اوستينه لازمدر. «آراء اهل المدينة الفاضله»، «احياء

علوم الدین» کتابلارینده ذکر ایتیلگن روشده اوزینک وظیفه سندن،
هنرلرین هرکم مسئولدر. دین عالمی ایله دنیا عالمی آراستده آیورما
یوقدر.

ترقی، مدنیتدن محروم امتلر اوزلرین استیلاء ایتکان قاره
گونلرینی نعمت صاناب اش، ثبات ایله مقابله ایتوب یاپون، آمریقان
خالقاری کبی اوزلرینک حیاتلرن صاقلارغه اجتهاد ایتسونلر! بوغاری بابلر
ده امتلرگه کوب مثال کتورب ایضاح ایتدک. بوبیانین
صوڭ هرکم اوزن اشسز، چولاق بر اعضا صاناسسه
تولکری، قویان وباشقه حیوانلر کبی یرده اویه یا که قوشلر
کبی هواده یاشاسون! اسلام جمعیتیندن چقسون! مسلمانلر، شرفلیلر
اوزلرین مدنیت قوللرین کیتکان برنجی امت دیوب گمان ایتهلرمی؟
خایر هر امتکه بوندای حاللر کلوب کیتمهشدر. بو حال عیب توگل
بلکه الڭ زور عیب احمقاق، شعور، حسلرینی قولن بیماروب حیاتین
امیدسز بولمقدر. هر عاقل مسلمان اوزینک اشسزلیگی سببلی مسئو
لیتین قاچاقچ هیچ بر دلیل تابه آلماز. هر کشی اوزینک وظیفه سون
یرینه یتکورسون! اوزی و قردشلمی ایچون اجتهاد وغیرت ایتسون!
رئیس وعاملر بلسونلر که: مسئولیتلری باشقلرنک مسئولیتیندن
زوردر. وجدان، عقل و شریعت یونی تاءید ایتار. الله قرآنده رسول
قادینلری بر گناه اشلاملر ایکن الوش عتاب اوله چغن بیان ایتکانده
«ای رسول خاتونلری! سزلر باشقللری کبی توگللسز» دیوب عذاب
نک ایکن الوش بولوبینک سبب بیان ایتهدر. حاکملر، وزیرلر،
مأمورلر، یازوچیلر اوستلرینه آلغان وظیفه لریندن؛ عاملر، هنر آیه
لری، غزتهچیلر، محزرلر، دوقتورلر، مهندسلر، سودا گیرلر، ایگوچیلر،
یاشلر وقارتلر هر قایوس قدرتلری نسبتینده اوزاشلرین مسئوللردن.

=== صوڭ. ===

خطاء و صواب

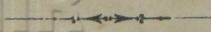
يول	بيت	صواب	خطاء
٤	٩	گونلرينى	گونلرينى
١	٢٠	٩٢٧ر	٩٢٧
٢	٢٠	٢٢٧ر	٢٢٧
٢٢	٢٥	عرب	رب
١٠	٢٧	كوزيله	كوزيله
١٠	٣٢	گوندن	گوندن
٨	٤٠	باشلاگينى	باشلاگينى
٢٥	٤١	سياحتلرى	سياحتلرى
٢٤	٤٦	خلقلرنى	خالقلرغه
١٣	٤٧	قور قطوى	قور قطمق
٥	٤٩	حاضر	حاضرگى
٥	٦٠	بولونى	بولوغه،
٢٢	٦٤	فرقه لردن	فرقه نندن
٢١	٦٦	خزينه	خزينه
١٦	٦٧	يانمزه	يانمه ده
١٧	٧٠	شهر نندن	شهر نده
٢١	٧١	قرداش	قرداشى
١٦	٧٥	تصويرنى	تصوير،
١٢	٧٨	حيوانغنه	حيوانغه
١٩	٧٨	كوچرملك	كوچرمله

== اعلان ==

علم کلام در سلسلری

مدرسه عالیہ دینیہ ده درس ایروب او قوتلمقده اولان یگی
اصولده ترتیب ایتمسکان علم کلام در سلسلری یوقاروداغی اسم ایله
تیزدن طبع ایتمله چکدر .

مدرسه سی : علم کلام تاریخی ، ایمان تاریخی ، علمی دلیللر ایله
جناب حقنی اثبات ، حدوث عالم ، وحی ، رسالت ، رسالتکه احتیاج ،
رسوللرنک وظیفه لری ، محمد علیه السلامک رسالتی ، قرآن ، اسلام ،
اسلامک انتشاری ، محمد علیه السلام کتورگان نرسه لرگه ایمان ،
بند لرنک اشلری ، حسن وقبیح ، قضا و قدر ، مشر ونشر ، خاتمه .

== اوشبو نظام واسلام نك، بهاسی ۳۰ تین ==

بره ملاب هر كتابچیلرده ساتلور .

کوبلاب ساتلا تورغان اورنلری: اوفاده و اورنبورغده «کریهوف»
حسینوف و شرکاسی «کتاب مغازینلر نده هم اوفاده ادریسفلرده»

